

Mercè Vilà Sarquella

CONTEXTUALITZACIÓ I ANÀLISI DE LES NARRACIONS
LA CAIGUDA, ASPRORS DE LA VIDA I «LA PORC»
DE FELIP PALMA / PALMIRA VENTÓS

TREBALL DE FINAL DE GRAU

Dirigit per la Dra. Margarida Casacuberta Rocarols

Grau en Llengua i Literatura Catalanes

Facultat de Lletres

Universitat de Girona

Girona

Juny de 2023

RESUM

Aquest treball de final de grau consisteix en una posada al dia de l'obra i la personalitat de l'escriptora Felip Palma / Palmira Ventós. Està articulat en tres apartats: «Biografia de Felip Palma / Palmira Ventós», per conèixer el seu rerefons personal; «Trajectòria literària de Felip Palma / Palmira Ventós», per situar-la en el panorama literari català i caracteritzar-la com a autora; i «L'edició de Curial Edicions Catalanes», en què s'aprofundeix en tres obres narratives de l'escriptora en particular (*La caiguda*, *Asprors de la vida* i «La Porc»). Aquesta recerca ha vingut motivada per la manca de pròleg a l'edició de 1988 de l'editorial Curial Edicions Catalanes que conté aquestes tres obres, i l'objectiu ha estat crear un estudi introductori que les acompanyi i les contextualitzi.

Paraules clau: Felip Palma, Palmira Ventós, *La caiguda*, *Asprors de la vida*, «La Porc».

ABSTRACT

This final degree thesis consists of an update on the work and personality of the writer Felip Palma / Palmira Ventós. It is divided into three sections: «Biografia de Felip Palma / Palmira Ventós», to learn about her personal background; «Trajectòria literària de Felip Palma / Palmira Ventós», to place her in the Catalan literary scene and characterize her as an author; and «L'edició de Curial Edicions Catalanes», which examines three narrative works by the writer in particular (*La caiguda*, *Asprors de la vida* i «La Porc»). This research has been motivated by the lack of a prologue in the 1988 edition of the Curial Edicions Catalanes publishing house that contains these three works, and the aim has been to create an introductory study that accompanies and contextualizes them.

Keywords: Felip Palma, Palmira Ventós, *La caiguda*, *Asprors de la vida*, «La Porc».

AGRAÏMENTS

A la meva tutora, Mita Casacuberta, per haver aportat la idea del treball i per la seva orientació i implicació des de l'inici fins al final.

A la meva família, per fer-me costat durant tot el procés i pel seu encoratjament.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ.....	4
Hipòtesi de treball.....	4
Metodologia.....	5
1. Biografia de Felip Palma / Palmira Ventós.....	7
1.1. Recorregut vital.....	7
1.2. El perquè del pseudònim.....	10
1.3. Pujada i caiguda.....	12
1.4. Mort.....	13
2. Trajectòria literària de Felip Palma / Palmira Ventós.....	20
2.1. Creació literària.....	20
2.1.1. Publicacions en vida.....	20
2.1.2. Publicacions periodístiques.....	26
2.1.3. Publicacions pòstumes.....	26
2.1.4. Obres inèdites.....	28
2.1.5. Obres desconegudes.....	28
2.2. Característiques literàries com a escriptora.....	29
2.3. Dones i literatura.....	31
2.3.1. Context.....	31
2.3.2. Consideracions sobre Felip Palma com a dona escriptora.....	31
2.3.3. <i>Feminal</i>	33
2.4. Comparacions amb altres autors.....	34
3. L'edició de Curial Edicions Catalanes de 1988.....	37
3.1. <i>La caiguda</i>	38
3.2. <i>Asprors de la vida</i>	50
3.3. «La Porc».....	74
CONCLUSIONS.....	80
BIBLIOGRAFIA.....	82
ANNEXOS.....	89

INTRODUCCIÓ

Hipòtesi de treball

La idea de fer un treball de final de grau sobre Felip Palma / Palmira Ventós va ser proposada per la meua tutora, Margarida Casacuberta. Fent una primera recerca d'informació, vaig localitzar al fons Francesca Bartrina de la Biblioteca Comarcal del Pla de l'Estany l'edició de 1988 de Curial Edicions Catalanes que finalment ha acabat articulant aquest treball. Després de fer una primera lectura de les tres obres que la conformen, *La caiguda*, *Asprors de la vida* i «La Porc», i davant la constatació de la mancança d'un pròleg o estudi introductori, vam decidir que aquesta seria l'orientació del meu treball.

En iniciar-lo, el meu objectiu era fer una breu contextualització i una anàlisi d'aquestes tres obres de Felip Palma. La idea era centrar-me, sobretot, en aquesta segona part, l'estudi de l'obra, i la resta del cos del treball (vida i obra de Felip Palma) havia d'acompanyar-la per situar l'autora i la seva producció en el panorama literari català.

Tanmateix, el treball ha acabat agafant una dimensió més àmplia del que jo pretenia, perquè he acabat fent una posada al dia de l'obra i la personalitat de Felip Palma / Palmira Ventós. D'aquesta manera, els dos primers apartats («1. Biografia de Felip Palma / Palmira Ventós» i «2. Trajectòria literària de Felip Palma / Palmira Ventós») han acabat tenint gairebé la mateixa extensió que l'apartat 3 («L'edició de Curial Edicions Catalanes de 1988»), que és el que conté l'anàlisi literària.

És a dir, el que havia de ser un treball focalitzat en només tres obres, ha acabat tractant tota la informació a la qual he pogut accedir sobre Felip Palma (biografia –molt limitada–, pseudònim, pujada i caiguda de la seva reputació com a autora i mort) i també fent un repàs de tota la seva producció artística (creació literària, característiques literàries com a escriptora, paper en el món literari femení i comparacions amb altres autores).

Això m'ho ha permès la recerca de fonts primàries –diaris i revistes de l'època de l'autora– que he dut a terme a partir del portal ARCA (Arxiu de Revistes Catalanes Antiques), que m'ha aportat molta informació sobre la recepció de Felip Palma en l'època. D'aquesta manera, he pogut accedir a dades que no havia trobat en la bibliografia consultada i, fins i tot, he fet descobriments propis, com les «Obres desconegudes» de l'apartat 2.1.5., que no consten a cap de les fonts bibliogràfiques citades i que he localitzat gràcies a la recopilació d'aquestes fonts d'ARCA.

Metodologia

L'elaboració d'aquest treball s'ha estructurat en tres eixos: lectura i anàlisi de *La caiguda*, *Asprors de la vida* i «La Porc» (Curial Edicions Catalanes, 1988), creació d'un estat de la qüestió (recopilació de bibliografia sobre la vida i l'obra de Felip Palma) i procés de recerca (lectura i anàlisi de totes les fonts trobades al portal ARCA).

Aquest primer eix (lectura i anàlisi de les tres obres) ha servit per a la redacció de l'apartat 3 («L'edició de Curial Edicions Catalanes de 1988»), que he escrit a mesura que les anava rellegint per donar-li una forma de guia de lectura. En cada una de les set narracions (*La caiguda*, els cinc contes d'*Asprors de la vida* i «La Porc») s'ha posat de relleu l'àmbit de publicació, la recepció i diversos aspectes temàtics i formals claus. A més, s'ha fet un resum argumental extens i complet –amb citacions del text– de cada obra.

L'estat de la qüestió, d'altra banda, ha consistit en una recopilació de la bibliografia acadèmica (llibres, articles, conferències i pàgines web) que ha tractat la literatura de Felip Palma / Palmira Ventós.

Els dos llibres més utilitzats són, evidentment, els que contenen les narracions de Felip Palma que s'analitzen en el treball: l'edició de 1988 de Curial Edicions Catalanes de *La caiguda*, *Asprors de la vida* i «La Porc» i la de 2021 de l'editorial Trípod –a cura de Lluïsa Julià– de *La caiguda*, «La Porc» i «La bondat d'en Lino». Pel que fa als articles, s'han consultat, sobretot, dos autors: Jordi Cornellà («Palmira Ventós, escriptora sense biografia» i «Del tombant de segle a la postguerra», tots dos de l'any 2006), i Francesca Bartrina («Felip Palma i Víctor Català: la subversió de la ironia de Palmira Ventós i de Caterina Albert», 2002 i «Escriptores catalanes canòniques: ballant en un camp de mines», 2007). D'aquesta autora també s'ha estudiat el capítol «Dramaturgues» dins el llibre *Catalanes del XX* de Pilar Godayol (2006) i l'exposició «Dones de teatre» de la Universitat de Vic (2007).

De manera més secundària, s'han fet servir dos recursos bibliogràfics més: conferències i pàgines web. Les conferències consultades són ambdues de l'any 2022: «Joaquim Ruyra i Felip Palma (Palmira Ventós)» de Lluïsa Julià i Clàudia Costa i «Víctor Català i Felip Palma» de Margarida Casacuberta. Per últim, les pàgines web més emprades són la de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana i la del Diccionari Biogràfic de Dones.

Finalment, el procés de recerca és la recopilació de totes les fonts trobades al portal ARCA (explicat a l'apartat anterior, «Hipòtesi de treball») i s'ha afegit com a annex (vegeu «Annexos»). El llistat que trobem a l'apartat «Annexos» és una enumeració –per ordre cronològic– de tots els resultats de cerca dels conceptes «Felip Palma» i «Palmira Ventós», de manera que permet veure a partir de quin any apareix el pseudònim i disminueix l'ús del seu nom real. Aquesta ordenació temporal també ens permet veure, per exemple, que al 1909 hi ha un increment de la seva aparició en aquestes publicacions perquè és l'any de l'estrena d'*Isolats*, la seva peça teatral de més èxit, o el fet que després de la seva mort (11 de novembre de 1916) se segueix parlant d'ella, encara que sigui en menys ocasions.

Totes aquestes fonts, que són primàries –perquè són digitalitzacions de publicacions periòdiques de l'època– han estat utilitzades per la redacció del treball, juntament amb la bibliografia, i han significat una informació molt valuosa: des dels textos originals d'algunes obres de Felip Palma fins als panegírics per la seva mort.

Per distingir aquests dos tipus de fonts (estat de la qüestió a partir de la bibliografia, d'una banda, i procés de recerca a partir del portal ARCA, de l'altra), s'han citat de manera diferent¹. La informació extreta de la bibliografia (les fonts secundàries) apareix citada directament en el text entre parèntesis, indicant l'autor i la data per poder recuperar la referència bibliogràfica completa a l'apartat «Bibliografia». En canvi, les fonts que pertanyen al procés de recerca (les fonts primàries) s'han citat a peu de pàgina, on s'indica el títol i subtítol del diari o revista, el número de publicació i la data.

Cal aclarir, a més, que l'annex conté totes les fonts trobades, inclús aquelles que s'han llegit i analitzat però no s'han utilitzat per a la redacció del treball. Les que sí que apareixen citades als peus de pàgina (perquè han sigut emprades), també apareixen dins l'apartat «Bibliografia» com a «Fonts»: són, en resum, aquelles fonts de l'annex que apareixen referenciades explícitament en el text.

¹ El format de citació bibliogràfica és APA 7a edició.

1. Biografia de Felip Palma / Palmira Ventós

1.1. Recorregut vital

Palmira Ventós i Cullell va néixer el 6 de febrer de 1858 a Barcelona i va morir-hi l'11 de novembre de 1916, a l'edat de 58 anys. Tot i haver nascut a la capital, la seva família paterna era empordanesa, fet que es pot observar a partir de les seves obres, en què l'Empordà sovint fa d'escenari (Casacuberta, 2022). De fet, sembla ser que hi va passar estades llargues (Cornellà, 2006).

Va ser escriptora de peces teatrals, novel·la i contes i, a més a més, era aficionada a la pintura. No obstant, allò que la fa destacar és que va ser una pionera: és «una de les primeres dones que publica narrativa durant els primers anys del segle XX i la primera escriptora catalana que porta una obra de teatre a escena» (*Palmira Ventós (Felip Palma) | Associació d'Escriptors en Llengua Catalana*, s.d.). Tanmateix, actualment és una autora poc coneguda.

Com indica el títol de l'article «Palmira Ventós, escriptora sense biografia» de Jordi Cornellà, no sabem gaires coses d'aquesta autora i tampoc no en tenim gaires imatges. Probablement, aquesta manca d'informació és deguda a la discreció i l'afany de la mateixa escriptora de protegir la seva vida privada (Cornellà, 2006).

La poca informació biogràfica que tenim té més a veure amb la seva història familiar que no pas amb el transcurs de la seva vida: sabem que el seu pare, Miquel Ventós i Felip, era de Torroella de Montgrí, i la seva mare, Maria Roser Cullell i Tous, de Barcelona. A més, va ser cunyada –després que la seva germana Isabel s'hi casés– de Jaume Massó i Torrents (Barcelona, 1863-1943), el fundador de la revista *L'Avenç* i un dels membres fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans, i tia de Josep Massó i Ventós (Barcelona, 1891-1931), dramaturg, poeta i director de cinema («Palmira Ventós i Cullell», 2022).

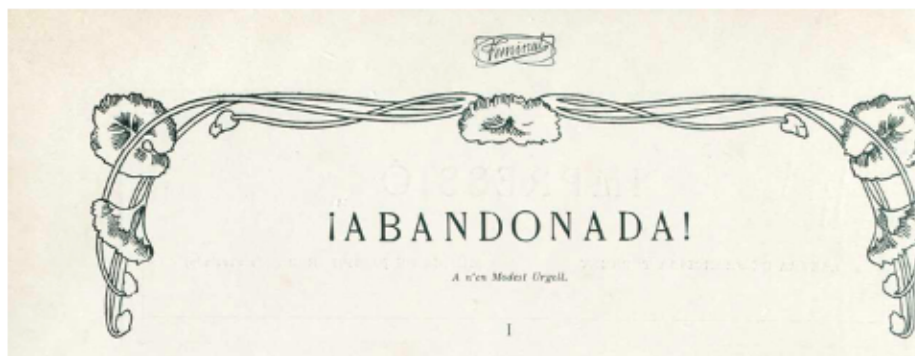
La seva bona relació amb Jaume Massó i Torrents va fer que les seves primeres narracions es publiquessin, precisament, a la Tipografia de l'Avenç i, concretament, a la col·lecció Biblioteca Popular de L'Avenç (*Palmira Ventós (Felip Palma) | Associació d'Escriptors en Llengua Catalana*, s.d.).

Fotografia de Palmira Ventós i Cullell.
Font: Enciclopèdia Catalana

Felip Palma va començar a escriure l'any 1902, quan ja tenia quaranta anys, la qual és una edat avançada, tenint en compte que moriria només divuit anys després. En els seus inicis se la va comparar molt amb l'escriptora contemporània Víctor Català (vegeu apartat 2.4.).

Tanmateix, abans de començar a ser Felip Palma, Palmira Ventós ja s'havia inserit en el món cultural. Havia fet d'actriu, per exemple, en teatres amateurs, sobretot en obres escrites per Modest Urgell (Barcelona, 1839-1919) que, a part de pintor, també era dramaturg. Gràcies a la necrològica que va publicar *Feminal*² sabem que van ser molt amics. Compartien l'afició per pintar i pel teatre i, de fet, ella li va dedicar la publicació del conte «¡Abandonada!» (1907) a la revista *Feminal*.

Publicació del conte «¡Abandonada!».
Font: *Feminal*: Núm. 008 (24 nov. 1907)
Sota el títol es llegeix: «A n'en Modest Urgell.»

El seu entorn familiar –sobretot per part de la família Massó-Ventós– estava molt immers en el món intel·lectual (Castells, 1992). Palmira Ventós també hi estava lligada i en tenim notícies: participava tant en les activitats dels cercles literaris com en els actes de societat.

Sabem, per exemple, que va participar en tertúlies literàries privades i va organitzar uns jocs florals infantils a casa d'en Massó i Torrents (Julià, 2021). A més, el 1909 Palmira Ventós apareix a *La Publicidad*³ dins la llista d'adhesions telegràfiques a l'homenatge a Àngel Guimerà⁴; l'any 1910 a *La Veu de Catalunya*⁵ com una de les «senyores que s'han suscrit ab

² *Feminal* (1907-1917), revista de caire conservador adreçada a un públic femení i fundada per Carme Karr.

³ *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias* (1878-1922), diari en castellà (posteriorment en català) de caire republicà inicialment, i posteriorment catalanista.

⁴ *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias* (30 Mayo 1909), Edición Mañana.

⁵ *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis* (1889-1937), diari de caire catalanista, portaveu del grup polític Lliga Regionalista i fundat per Enric Prat de la Riba.

quotes periòdiques que varien desde sis a xeixanta pessetes anyals»⁶ i, més tard, l'any 1915, apareix a la «Junta de senyores» com a «vocal» en el panegíric en memòria de l'artista Pepita Teixidor⁷.

De manera més rellevant, encara, l'any 1912 forma part del jurat qualificador en el concurs «Contes y Diàlechs Teatral» de la revista *De Tots Colors*⁸, juntament amb grans personalitats com Francesc Matheu, Joan M.ª Guasch i Joan Puig i Ferrer. En el mateix número de *De Tots Colors* en què s'anuncia el jurat, també es diu que «com se veu, donchs, componen el Jurat figures de primera magnitud dintre les lletres catalanes»⁹.

Com hem dit, també estava present en els actes de societat: ho veiem al número 434 de *Diari català*¹⁰, en què es parla d'un ball on va assistir en ocasió de la fi de la festa major de Torroella de Montgrí, el 2 de setembre de l'any 1880:

Per acabar de completar la festa, lo quart dia, ab motiu de ser lo sant del rich y modest D. Agustí Robert, va dar en sa casa un distingit ball, ahont foren invitades las familias mes ricas d'aquí y de fora. Entre las moltas senyoretas que favorian dit ball, no puch deixar de nombrar las amables y atractivas Palmira Ventós, Claret Galibern y Dolores Serra de Mataró; puig fent justicia, se coneix cada dia que la bona educació fa á la dona mes respectada.¹¹

L'any 1912 es parla d'ella a la *La Veu de Catalunya* en ocasió, també, de la festa major de la mateixa localitat:

Entre les famílies que donaren esplendor a la festa, recordem els noms del comte de Torroella, Mascort, Mercader, Masó y Torrents, Bataller, Vintó, Perés, Quintana, Palmira Ventós, Sala, de la Pompa, Galibern, Trinitat Maria [...]. Pot dirse ben bé que la festa major d'enguany va ésser lluidísima, com potser feya molts anys no s'havia vist.¹²

⁶ *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 20, Núm. 4031 (25 jul. 1910) Ed. Vespre.

⁷ *Feminal*: Núm. 100 (25 jul. 1915).

⁸ *De tots colors: revista popular* (1908-1913), revista de temàtica cultural i teatral.

⁹ *De tots colors: revista popular*: Núm. 230 (31 maig 1912).

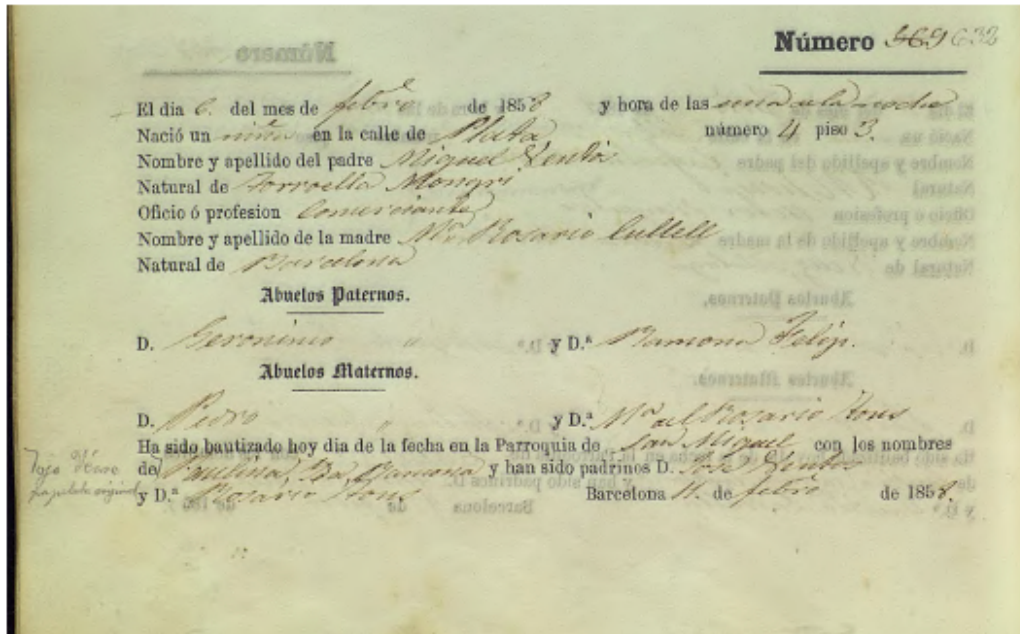
¹⁰ *Diari català: polítich y literari* (1879-1881), diari de caire republicanista federal fundat per Valentí Almirall.

¹¹ *Diari català: polítich y literari*: Núm. 434 (5 set. 1880).

¹² *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 22, Núm. 4776 (3 set. 1912) Ed. Vespre.

1.2. El perquè del pseudònim

Sembla ser que Palmira Ventós va prendre el nom de «Felip» del segon cognom del seu pare, Miquel Ventós i Felip o, dit d'una altra manera, del cognom de l'àvia paterna, Ramona Felip¹³. «Palma», d'altra banda, vindria del seu nom, Palmira. Així doncs, opta per utilitzar un pseudònim masculí, seguint el model de Víctor Català, sens dubte un referent per a l'escriptora.

**Registre de naixement de Palmira Ventós i Cullell.
Font: Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona**

Apareix la seva data de naixement –6 de febrer de 1858–, els noms dels seus pares –Miquel Ventós, natural de Torroella de Montgrí, i Maria Rosario (Roser) Cullell, natural de Barcelona– i els noms dels seus avis paterns –Geronimo (Ventós) i Ramona Felip–.

Entre les seves autores contemporànies, podem observar tres grups pel que fa al nom d'autora que escolliren: les que utilitzaven el seu nom real (Carme Karr i Francisca Torrent), les que utilitzaven el patronímic de casada (Dolors Monserdà de Macià –nascuda Dolors Monserdà i Vidal– i Maria Domènech de Cañellas –nascuda Maria Domènech i Escoté–) i les solteres que van optar per protegir-se amb un pseudònim masculí (Felip Palma –nascuda Palmira Ventós i Cullell– i Víctor Català –nascuda Caterina Albert i Paradís–).

¹³ Hem trobat el nom de l'àvia de Palmira Ventós gràcies al web FamilySearch (apareix com a «Raymunda»), però ja apareixia al registre de naixements de l'any 1858 de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (número 632, pàgina 159).

A l'època en què Dolors Monserdà va començar a publicar era obligatori signar amb el patronímic de casada en reconeixement del marit (*Epicentre Pioneres*, s.d.). Pot ser que ho fes, també, com a forma de «pedagogia cap a tants marits que tenien esposes que seguien les múltiples activitats, moltíssimes, de l'autora» (*Epicentre Pioneres*, s.d.).

Tanmateix, a Felip Palma i Víctor Català no els devia importar tant la pedagogia, sinó que més aviat tenien un afany de protegir-se de les crítiques i les paròdies. La dona escriptora d'aquella època patia una discriminació que anava més enllà de la misogínia cultural: era, a més, desvaloritzada i menyspreada per les elits intel·lectuals (Grimalt, 1991).

Aquestes dues autores tenien els seus motius per voler-se protegir: ho demostra, per exemple, la sorpresa i escàndol que va causar la revelació que l'autora de *La infanticida* era una dona. No obstant, no hi ha gaire informació sobre la reacció del públic en saber que Felip Palma era una dona, i és estrany, perquè, per exemple, el conte «La Porc» és igual d'escabrós que la peça teatral de Víctor Català que hem esmentat.

Només hem trobat una sola mostra de la recepció que va tenir en el públic l'ús d'aquest pseudònim a *El Baix Penedès*¹⁴: «Diumenge va tornar á visitarnos la notable companyía dramática catalana del señor Torelló. Va fernos coneixer el drama *Isolats*, de Palmira Ventós, més vulgarment coneguda per *Felip Palma*.»¹⁵. Creiem que s'empra el mot *vulgarment* en el sentit de «col·loquialment» i no pas de forma despectiva.

Felip Palma va debutar en el món literari ja amb aquest pseudònim amb la publicació del conte «La Porc» a la revista *Joventut*¹⁶ a finals de 1902¹⁷. A partir d'aquí, va firmar tots els seus llibres amb pseudònim, excepte els contes «¡Abandonada!» i «Sola!» publicats l'any 1907 a *Feminal*, que anaven firmats per «Felip Palma (Palmira Ventós)». Després de l'èxit de l'obra teatral *Isolats* (1909), fins i tot va deixar-se fotografiar (Cornellà, 2006).

Fotografia de Palmira Ventós i Cullerell.

Font: *De tots colors: revista popular*:
Núm. 066 (2 abr. 1909)

¹⁴ *El Baix Penedès: setmanari autonomista* (1906-1937), setmanari de caire catalanista federal.

¹⁵ *El Baix Penedès: setmanari autonomista*: Any 04, Núm. 0172 (10 jul. 1909).

¹⁶ *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura* (1900-1906), revista de tendència modernista i de caire catalanista, portaveu del grup polític Unió Catalanista.

¹⁷ *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 149 (18 des. 1902).

1.3. Pujada i caiguda

Felip Palma experimenta un èxit efímer. Podríem dibuixar el seu recorregut en la creació literària com una pujada i una caiguda: arriba amunt però no s'hi queda gaire temps. Aquest procés de caiguda és molt exagerat per la rapidesa amb què succeeix tot: arriba al pedestal de l'èxit en qüestió de pocs anys, però no aconsegueix mantenir-s'hi i, amb la mateixa velocitat amb què hi arriba, en davalla.

La seva producció literària es divideix en dues etapes: narrativa i teatre. Durant els seus primers anys com a escriptora només publica obres narratives, i és aquí quan comença el seu procés de pujada cap a l'èxit: «La Porc» (conte, 1902), *Asprors de la vida* (recull de contes, 1904), «La bondat d'en Lino» (conte, 1905), *La caiguda* (novel·la, 1907), «El suïcidi d'en Facet» (conte, 1907), «¡Abandonada!» (conte, 1907) i «Sola!» (conte, 1907).

A partir d'aquí comença la segona etapa, que coincideix amb l'inici del Noucentisme: Felip Palma deixa enrere la narrativa i es dedica a la seva vertadera passió, el teatre. Assoleix l'èxit màxim amb *Festa completa* (posteriorment titulada *Isolats*, 1909), que és molt ben rebuda pel públic i marca una fita molt important: és la primera obra teatral d'una escriptora catalana posada en escena.

Tanmateix, després d'*Isolats* li és difícil mantenir el nivell i els dos drames posteriors (*L'enrenou del poble*, 1909; *La força del passat*, 1911) deceben el públic (vegeu apartat 2.1.1.). A causa d'això, Palmira Ventós abandona el teatre. Passa els seus últims anys vivint de manera retirada, fins que emmalalteix i acaba morint l'any 1916. Aquests tres fets (fracàs, malaltia i mort) marquen el seu final, tant literari com vital (*Palmira Ventós (Felip Palma) | Associació d'Escriptors en Llengua Catalana*, s.d.).

La crítica que va rebre *Isolats*, segons Mercè Otero Vidal, «és típica, en la valoració de les obres d'art produïdes per dones: si és bona, fa *pressentir* i, és clar, a partir d'aquí, l'expectativa és tan forta que *dissortadament* després es produeix la frustració.» (Otero Vidal, 1992).

Així doncs, es posen unes expectatives sobre Felip Palma difícils de complir. Això fa que qualsevol cosa que publiqui a partir de llavors sigui mirada amb lupa, i de l'autora s'espera que mantingui el bon ritme, o que fins i tot l'apugi.

Ho veiem, per exemple, a *El Poble Català*¹⁸ l'any 1911, quan encara no s'ha estrenat *La força del passat*. Es confia en ella per encetar una nova etapa del teatre català:

A Romea, també, s'estrenarà «La forsa del passat», den Felip Palma, pseudònim d'una dama, Palmira Ventós. L'any passat va obtenir un èxit ab «Els Isolats». La obra de avui es prova de que'l teatre no es en ella l'entreteniment d'un dia, sinó un art fet ideal, y de que pot iniciarse un nou matís en el nostre teatre.¹⁹

Uns mesos més tard, a la revista *De tots colors*²⁰ fan un repàs de la recepció d'*Isolats*, *L'enrenou del poble* i *La força del passat* i expressen la mateixa opinió: veuen en ella l'esperança i el futur del teatre català:

Y n'hi hauria prou ab aquestes obres perque la Palmira Ventós fós considerada, no sols com una ferma esperança de la nostra literatura dramàtica, sino com una esplèndida y envejable realitat... [...] Y que'l triomf femení de *Els ídols*²¹ decideixi a la Víctor Català a no guardar en tant secreta el seu Teatre y a la Felip Palma a escriure uns altres *Isolats* magistrals...

I encara van més enllà, perquè fins i tot li fan exigències:

Convé, es indispensable, que tant notables escriptors aportin el seu talent a la prosperitat del nostre Teatre! El públich els hi demana y nosaltres, que les coneixem y sabem lo molt y bo de que son capasses, podríem exigilshi...

1.4. Mort

Palmira Ventós i Cullell va morir l'any 1916 a l'edat de 58 anys a causa d'una malaltia desconeguda. Ja feia anys que vivia de manera retirada i la seva imatge s'havia anat tornant malaltissa (Julià & Costa, 2022).

L'opinió general va ser que, si no hagués estat per aquesta mort prematura, podria haver arribat a tenir un gran èxit com a autora:

Ja havia arribat a un envejable domini de la ploma, quan una greu malaltia vingué a deturar la seva ascensió. [...] La mort que's sempre una traïdora no va volguer que dongués tot el fruit que prometia i que sens dubte ens hauria ofert generosament.²²

¹⁸ *El Poble Català* (1904-1919), setmanari (posteriorment diari polític) de caire catalanista republicà de centre, òrgan del Centre Nacionalista Republicà (grup polític format per dissidents de la Lliga Regionalista).

¹⁹ *El Poble Català*: Any 08, Núm. 2153 (27 gen. 1911).

²⁰ *De tots colors: revista popular*: Núm. 177 (26 maig 1911).

²¹ Peça teatral de Carme Karr de 1911.

²² *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 3, núm. 052 (25 feb. 1917).

Diverses publicacions (*La Veu de Catalunya*, *El Poble Català*, *Gent nova*²³ i *El Teatre català*²⁴) van anunciar la seva mort, que va causar una aflicció general en el públic:

Ha causat un pregón sentiment la mort de la distingida dama Na Palmira Ventós, tia del nostre amic i col·laborador Josep Massó i Ventós, que havia conreuat amb notable mestria les lletres, sots el pseudònim de *Felip Palma*.²⁵

Sabem que a l'enterrament, que es va fer a Barcelona, hi van assistir moltes personalitats del món literari: «Hi assistiren nombrosos literats i artistes, prova palesa de les moltes amistats i admiracions que sapigué captar-se.»²⁶

D'entre les fonts que ens mostren com va ser la recepció de la seva mort, destaquem els panegírics que li van dedicar les revistes *Feminal* i *Emporion*²⁷, les seves amigues la comtessa de Castellà (pseudònim d'Isabel M. del Carme Castellví i Gordon) i Maria Domènech, i Dolores Monserdà, coneguda i autora contemporània.

Feminal publica el 26 de novembre de 1916 un panegíric sense signar, en què fa un repàs del recorregut literari de Felip Palma, li dedica una lloança i es lamenta de la pèrdua²⁸:

No es la primera vegada que FEMINAL ret acatament a aquesta escriptora y a ses obres, tan vigoroses y plenes de vida. Malhauradament, els qui havíem admirat son talent preclar, no podrem gaudir en l'esdevenidor lo molt que d'ell esperavem encara. ¡Na Palmira Ventós ha mort!

¡Era artista per temperament! ¡La devoció de l'art era innata en ella! De primer fou una intuició. A poch va convertirse en vocació resolta y fervorosa.

Fotografia de Palmira Ventós i Cullell.

Font: *Feminal*

A la inscripció sota la fotografia es llegeix: «La notable escriptora catalana Palmira Ventós y Cullerell (Felip Palma), nascuda a Barcelona en 1858, † el dia de 11 de l'actual. A. C. S.»

²³ *Gent nova: periòdic catalanista* (1899-1918), diari de caire catalanista.

²⁴ *El Teatre català* (1912-1917), setmanari de temàtica teatral.

²⁵ *El Teatre català*: Núm. 248 (25 nov. 1916).

²⁶ *El Poble Català*: Any 13, Núm. 4247 [4229] (14 nov. 1916).

²⁷ *Emporion: periòdic quinzenal* (1915-1936), revista de temàtica cultural i de caire catalanista i noucentista editada per l'Ateneu Montgrí.

²⁸ *Feminal*: Núm. 116 (26 nov. 1916).

[...] Mes, ¡quàntes de nostres actrius podrien apendre d'ella! ¡Que poques la igualaven en força d'observació, y en naturalitat y justesa en el dir!

Feya temps que na Palmira Ventós (concorrent assídua a tots els teatres hont l'art era cultivat seriosament), vivía retreta y malalta; mes ningú pensava que son mal fos verament greu. La nova de la seva mort ha estat sentidíssima entre la gent de lletres, y no cal dir la part que pren FEMINAL en el dol qu'afligeix a sa distingida familia [...].

En el mateix número de *Feminal* es publica un article de la Comtessa de Castellà, «El drama de Felip Palma»²⁹. Es refereix a ella com a «la *dòna trista*» i ens explica que van ser molt amigues i que es van conèixer per un amic en comú, Modest Urgell. A més, fa consideracions molt interessants: per exemple, fa una descripció molt detallada i única de Palmira Ventós que no trobem enlloc més:

Era menuda y ben feta, ab mans y peus breus. La palidesa de son rostre, els ulls immensos y com d'etern desvetllament, me recordaren les Doloroses de l'Art espanyol. Quan vaig sentir-la parlar ab una veu armoniosa y grave, com la del mar en la nit, vaig observar son accent ampurdanès y senyoril, un poch teatral – per la bella dicció, – però sense afectació ni tonadeta de cap lley. Aleshores, son escàs somriure en la boca roja, de brillants evoris, me feu pensar en l'esplendor dels joyells en l'ombra dels sagraris.

En la faysó de manifestarse no vaig trobarhi adulació ni adustesa, ni falsetat, ni parauleries, ni falagueres mentides y preguntes, ni respostes capcioses. Y quan va anarsen aquella *dama trista* tan sincera, *molt desenganyada*, emperó sempre bondadosa, jo li era devinguda una vera amiga.

Era si, un'ànima dolorosa y adolorida, una claríssima inteligencia, una catalana fervent y una voluntat molt generosa en ses obres, y en ses estimacions respecte d'altri, molt justa.

A més, la comtessa de Castellà culpa el públic del teatre català de la caiguda literària de la seva amiga, que amb les seves crítiques no van permetre que s'arribés a consagrar com a autora. Finalment, se n'acomia amb un «Repòsi en pau *Felip Palma* l'amiga inoblidable que sapigué honorar tan be son sexe.».

La revista *Emporion*, el mateix dia, dedica la seva primera pàgina a l'escriptora difunta i també publica una necrològica³⁰:

Era ahir que una ben trista nova arrancá a Torroella un crit de dolor: la vila acabava de perdre una filla adoptiva; la Palmira Ventós era morta.

²⁹ *Feminal*: Núm. 116 (26 nov. 1916).

³⁰ *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 2, núm. 046 (26 nov. 1916).

Plena de generositat s'interessava per totes les miseries del pròxim i sabia practicar la veritable caritat evangélica: sense publicitats, personalment, amb grans molesties moltes vegades, atenia les queixes dels humils, interposava la seva influència per a obrir camí a la Caritat i oferia amb l'auxili material, consell i bálsem per al dolor. Aixís sa mort haurá sigut plorada en moltes llars torroellenques amb llágrimes sinceres i tan silencioses com els exemplars accions d'aquella ánima privilegiada.

Entenent que es un deure sagrat per a Torroella el d'honorar a qui tant l'estimava, Emporió i l'«Ateneu Montgrí», organitzarán oportunament un acte necrológic a la memoria de la malaguanyada escriptora que fou una de les mes notables capdevanteres del feminisme catalá.

Al desembre, la revista *Ofrena*³¹ publica dos articles necrológics més, aquests escrits per Maria Domènech de Cañellas i Dolors Monserdà³².

Maria Domènech, en la seva necrológica, fa un repàs biogràfic i literari de la seva amiga i escriptora contemporània, Palmira Ventós. Hi apareix altre cop aquesta idea que a la difunta autora li va faltar temps per a poder dur a terme totes les seves aspiracions literàries: és a dir, Felip Palma hauria arribat a consagrar-se com a autora i hauria obtingut un gran èxit si no s'hagués posat malalta:

No estava pas estroncada la deù creadora de Palmira Ventós ni com a dramaturga ni com a escriptora [...] quan una cruel malaltía afeblía son cos i entristía el séu esperit. Quan en nostres visites li parlàvem de les seves obres, en sos ulls hi brillava momentàneament tota l'espiritualitat de la seva ànima, però poc a poc tornaren esblaimats i un enyorament d'aquelles felices hores de treball intel·lectual s'hi reflectía...

Més de tres anys que no apareixía a la llum cap obra d'aquella inteligencia privilegiada, i sos amics i admiradors ens enyoràvem, sense fer-ni pas esment per tal de no intensificar la rancanxa que ella prou fundament sentia; i cada vegada que de lluny a lluny la visitàvem, sentíem en nostre cor fonda tristesa de veure com prematurament se marcía aquella naturalesa abans tan forta, i ens oprimía l'ànima el veure que aquelles inquietuts inquiridores d'aquell esperit, sempre observador, eren tornades mel·langioses...

Dolors Monserdà i Felip Palma es van conèixer arran de l'estrena d'*Isolats*: Monserdà no hi va poder anar, així que es va esperar a llegir què en deien els diaris l'endemà. Com que va veure que havia estat un èxit, li va enviar una carta felicitant-la, i al dia següent va rebre la seva visita. Centra el seu panegíric en la impressió que li va causar l'autora:

Jove, elegant, atractiva, resplandeixenta de la felicitat d'un triomf justament obtingut, me parlà amb viva animació de les dificultats amb que havia tingut de lluitar per a dur a terme els

³¹ *Ofrena: revista catalana* (1916-1918), revista de temàtica literària i artística.

³² *Ofrena: revista catalana*: Primera època, any 1, núm. 2 (des. 1916).

séus ideals dramàtics; i tot seguit, amb cor obert, me féu participant d'esperances i projectes literaris, que amb gran exuberància, portava en gestació en la seva privilegiada mentalitat; oferint-me'n qualque mostra, narrada per ella mateixa.

Malgrat tot, tots aquests projectes no van poder veure la llum pels motius que ja sabem: les obres posteriors a *Isolats* no van tenir l'èxit que l'autora esperava, fet que la va portar a retirar-se. Al cap de poc, va morir de malaltia. Dolors Monserdà ho lamenta: «Vitalitat, talent, triomf, projectes, esperances, ¿on són? El gran misteri de la mort us ha retornat a la deù de la vostra naixença: el cel.»

El ressò de la seva mort, a més de veure's reflectit en aquest tipus d'articles, també es fa palès en els múltiples actes que es van fer en honor seu.

L'11 de febrer de 1917, per exemple, L'Ateneu Montgrí va organitzar una vetllada en homenatge a Palmira Ventós en la qual es van representar dues de les seves peces teatrals, *Isolats* i *L'enrenou del poble*³³. L'acte va tenir una gran assistència (Castells, 1992).

Dies més tard, el 25 de febrer de 1917, la revista *Emporion* fa una crònica de l'acte³⁴. És interessant el discurs de Josep Castells, membre de la Junta, perquè té un to de penediment per no haver valorat prou l'escriptora difunta, que estava molt arrelada a Torroella de Montgrí:

Senyores, senyors: Es indubtable que Torroella, oblidant que era l'agraïment floc de distinció i civilitat, se troba en deute envers molts homes que la feren objecte dels seus amors i dipositaris de la gloria llur.

Mes que per mala disposició per deixadesa, més per desorientació que per egoisme, no sapigué correspondre als que laboraren per la prosperitat i son bon nom. Dins l'actuació del Ateneu Montgrí debem fixar-nos en aquest buit de nostre haber colectiu, debem recullir l'obligació que se'n deriva, devíem honorar a qui honorà a la vila, demostrant que Torroella no llença al oblit el nom dels seus fills predilectes.

Tot seguit, procedeix a fer un elogi de les seves qualitats que, segons ell, no eren poques:

³³ *Emporion*: periòdic quinzenal: Any 3, núm. 051 (10 feb. 1917).

³⁴ *Emporion*: periòdic quinzenal: Any 3, núm. 052 (25 feb. 1917).

ATENEU MONTGRÍ

DIUMENGE, 11 DE FEBRER DE 1917.

**FUNCIÓ
FELIP PALMA**

Vetllada organitzada per la Secció dramàtica, per a honorar la memoria de la distingida escriptora torroellenca D.ª PALMIRA VENTÓS (Felip Palma), representant-se dues de ses obres originals

COLLABORARAN EN LA VETLLADA LES APLAUDIDES ACTRIS SRTES. ROSA BOIX, PILAR BOL I CARMÉ BOIX

PROGRAMA

I. Overture per la Orquestra «Montgrints». :: II. Parlament sobre'l sentit d'aquesta vetllada i notes biogràfiques de Na Palmira Ventós.
III. Representació del quadro en 1 acte, de Felip Palma

L' ENRENOU DEL POBLE

interpretat per les Srtes. Bol i Boix (R. i C.) i els Srs. Plaia, Capellà, Castells, Vert (M.), Adroher, Sullastres, Pagés, Vert (P.), Rosell, Bou i Ferrer.

IV. El drama de família en 5 actes, de la mateixa escriptora

ISOLATS

REPARTIMENT: *Siseta*, Sra. Bol; *Cristina*, Sra. Boix (R.); *Lola*, Sra. Boix (C.); *Albert*, Sr. Castells; *Quimet*, Sr. Vert (M.); *Senyor Mestre*, Sr. Vilas; *Monsieur*, Sr. Vert (P.); *Blaï*, Sr. Capellà; *Can Jarell*, Sr. Plaia; *Tivo*, Sr. Sullastres; *Carieta*, Sr. Rosell; *Cinto*, Sr. Pagés; *Un Pagés*, Sr. Ferrer.

A LES 9 DE LA NIT

PREUS:

Entrada i butaca	75 Cts.
Entrada general	40 »
Mitja entrada	20 »

NOTA: Les butaques per a els socis al preu de 20 cèntims estaràn en poder del cobrador fins a les 6 del vespre, passada aquesta hora se posaràn a pública venda.

**Anunci de la funció teatral de l'Ateneu Montgrí
en honor a Felip Palma.**

**Font: Emporion: periòdic quinzenal: Any 3,
núm. 051 (10 feb. 1917)**

Nostra difunta compatriota sapigué exercir la caritat més enlairada, com acudir personalment a prodigar no sols els socors materials sinó aquell opoiament directe, intens, que sols saben prodigar els grans misericordiosos. Per altra part, era indispensable el tracte directe per a comprendre tot el calor d'aquella ànima privilegiada, l'afecte íntim, pregón, dominant, que sentia per a les nostres coses, l'entusiasme indescriptible amb que fitava nostre resorgiment cultural, la vehemència amb que planejava projectes que 'ns atanyien, el sedant que son esperit inquiet i lluitador trobava al redós del nostre Montgrí i en l'ambient de nostra actuació vilatana tant amarada de caràcter.

Acaba lloant la seva obra literària, «en quant a ses obres dramàtiques Felip Palma lográ lo que no había lograt cap dona catalana» i anomenant-la «filla digníssima i amorosa de nostra mare Torroella.»

L'abril del mateix any, a la Basílica de la Mercè de Barcelona se celebra una missa en sufragi dels associats a l'Associació de la Salutació Sabatina de Nostra Senyora de la Mercè, de la qual ella devia formar part, perquè el seu nom hi apareix³⁵.

Ens consten dos actes més en honor seu: a *La Veu de Catalunya* es parla d'unes misses celebrades el 7 de desembre de 1918 a l'església de la Casa de Caritat i a l'església de Torroella de Montgrí per a recordar Palmira Ventós i la seva mare, que va sobreviure a la seva filla només un any³⁶.

A la mateixa revista, en un número de 1920, s'explica que a la junta de Cultura Musical Popular «es va acordar celebrar una vetllada en honor de la distingida escriptora Palmira Ventós (Felip Palma), representant el seu aplaudit drama estrenat amb èxit al Romea, «Els isolats»»³⁷.

A més, va ser recordada als Jocs Florals de 1917, segons la tradició de fer esment dels adjunts morts des de la festa passada:

Com en tota festa, vé a la memoria, en mig de l'alegria, el recort dels morts estimats, que sabèm quin goig fóra'l séu, d'esser entre nosaltres; axís, en aquesta hermosa festa, no podèm menys de pensar en aquells qu'en dies com avuy, sentien glatir el séu cor com sentim glatir el nostre, en aquest ambient de primavera y d'esperances.

Dels conreadors del nostre teatre'n trobèm a faltar En Ramon Ramon Vidales, aquell notable sayneter herèu per línia directa del Emili Vilanova, y Na Palmira Ventós, coneguda en el món

³⁵ *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 27, Núm. 6464 (27 abr. 1917) Ed. Vespre.

³⁶ *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 28, Núm. 7076 (7 des. 1918) Ed. Matí.

³⁷ *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 30, Núm. 7688 (1 nov. 1920) Ed. Vespre.

de les lletres per Felip Palma, que dexa obres com *L'enrenou del poble* y *La força del passat*.³⁸

Se la segueix recordant dos i quatre anys després de la seva mort, el 1918 a *La Veu de Catalunya* i el 1920 a *Emporion*, en motiu de la Diada de la Llengua celebrada per l'Ateneu Montgrí:

L'actualitat teatral és, doncs, per les senyores. Entre nosaltres, el cas de la dama-autor ha estat sempre excepcional. Ara mateix, no recordem sinó el de la escriptora que firmava Felip Palma, malauradament difunta.³⁹

El dia 4 del corrent se celebrà en el local de l'Ateneu Montgrí la festa de nostra gloriosa parla amb especial entusiasme. [...] Després dels parlaments se procedí a descobrir les fotografies de nostres compatriotes Na Palmira Ventós i En Pere Rigau, amb les quals s'ha inaugurat la galeria de torroellencs il·lustres.⁴⁰

En conclusió, veiem que Palmira Ventós va ser una personalitat molt estimada per les seves amistats i pels seus coneguts dels diferents cercles culturals i literaris que freqüentava, i aquesta aflicció per la seva mort ho demostra.

³⁸ Jocs Florals de Barcelona: Jocs Florals de Barcelona (1917).

³⁹ *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 28, Núm. 6721 (26 gen. 1918) Ed. Vespre.

⁴⁰ *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 6, núm. 119 (11 gen. 1920).

2. Trajectòria literària de Felip Palma / Palmira Ventós

2.1. Creació literària

En aquest apartat es tracten totes les obres de Felip Palma excepte les tres del recull de 1988 de Curial Edicions Catalanes (*La caiguda*, *Asprors de la vida* i «La Porc»), que ja tenen el seu propi capítol (vegeu apartat 3).

2.1.1. Publicacions en vida

Com s'observa a la taula, podem dividir les publicacions en vida de Felip Palma en dues categories: narrativa i teatre. L'autora no comença a escriure fins als 44 anys, quan s'estrena amb el conte «La Porc». Segueix publicant narrativa fins al 1909, moment en què fa un gir cap al teatre, la seva vertadera passió.

ANY	TÍTOL	GÈNERE LITERARI	ÀMBIT DE PUBLICACIÓ
1902	«La Porc»	conte	<i>Joventut</i> (revista)
1904	<i>Asprors de la vida</i>	recull de contes	Biblioteca Popular de L'Avenç (col·lecció de l'editorial Tipografia de l'Avenç)
1905	«La bondat d'en Lino»	conte	<i>Emporium</i> (revista)
1907	<i>La caiguda</i>	novel·la	Biblioteca Popular de L'Avenç (col·lecció de l'editorial Tipografia de l'Avenç)

	«El suïcidi d'en Facet»	conte	<i>La Tralla</i> (setmanari)
	«Abandonada!»	conte	<i>Feminal</i> (revista)
	«Sola!»	conte	<i>Feminal</i> (revista)
1909	<i>Isolats / Festa completa</i>	teatre	Teatre Romea
	<i>L'enrenou del poble</i>	teatre	Teatre Romea
1911	<i>La força del passat</i>	teatre	Teatre Romea

- **«La bondat d'en Lino» (1905)**

«La bondat d'en Lino» és un conte d'ambientació rural publicat el 15 de desembre de 1905 a *Emporium* (Julià, 2021). A diferència d'altres contes de Felip Palma no hi ha violència, sinó simplement un conflicte d'adulteri, que serveix a l'autora per fer una crítica del matrimoni i de la institució familiar de l'època.

En Lino és un home senzill, treballador –és picapedrer– i bondadós (com indica el títol) que únicament té una preocupació: que la seva filla, la Tecla, es decideixi a casar-se d'una vegada amb en Miquel, el noi amb qui fa temps que festeja. El seu desig es compleix, però es comença a impacientar quan després de dos anys encara no ha arribat la primera criatura. La positivitat d'en Lino s'estronca del tot quan un dia el matrimoni se li presenta a casa sense avisar: en Miquel ve a tornar-li la filla perquè ella li ha sigut infidel. En Lino, desesperat, fa fora la seva filla de casa perquè ell tampoc no la vol (veu perillar l'honor de casa seva) i suplica al seu gendre que es cuidi d'ell. Aquest, mancat d'amor, el rep amb els braços oberts.

- **«El suïcidi d'en Facet» (1907)**

El 15 de gener de 1907 va aparèixer publicat al número 152⁴¹ de *La Tralla*⁴² un altre relat breu de Felip Palma: «El suïcidi d'en Facet». El setmanari va voler dedicar aquest número a les escriptores catalanes i la nostra autora hi va col·laborar amb aquest conte.

«El suïcidi d'en Facet» representa una novetat (i potser una voluntat d'innovació) en Felip Palma: s'allunya de la seva ambientació rural característica i situa l'acció del relat a Barcelona. Relata la història d'en Facet, diminutiu de Bonifaci, un pintor de mobles obsessionat amb enriquir-se, tot i que no li falti de res. Aquesta obstinació l'acaba portant a la perdició quan l'informen que s'ha calat foc al seu taller. Amb prou feines s'han cremat uns quants encenalls, però en Facet només pot pensar en els diners que haurà perdut.

- **«Abandonada!» i «Sola!» (1907)**

L'any 1907 Felip Palma va publicar dos contes més, tots dos a la revista *Feminal*⁴³: «Abandonada!» i «Sola!». El primer el va dedicar al seu amic Modest Urgell, qui havia fet les il·lustracions d'aquest conte.

Els dos relats són majoritàriament descriptius –gairebé no hi ha acció– i, tal com indiquen els títols, tracten la solitud, tema recurrent en l'autora. A «Abandonada!» una àvia explica un conte sobre una fada que envia una barca a la platja per una nena perquè aquesta pugui arribar al palau del rei. Una de les criatures que se l'escolta –que és borda i ha sigut criada a la casa per caritat– queda hipnotitzada per la història i es dirigeix cap a la platja, on es llença al mar. «Sola!», que encara té menys argument –perquè dona molta importància a la descripció de l'entorn en què se situa–, parla d'una ovella que se separa del seu ramat i es perd a la muntanya.

Aquestes dues narracions tenen un punt melancòlic i sobrenatural (per exemple, l'estat de trànsit en què entra la nena d'«Abandonada!») que les fa interessants, però no són tan completes com les d'*Asprors de la vida*, que són molt més complexes (per l'escabrositat que les caracteritza) i tenen molta més força (a causa de l'acció, que sol ser violenta).

⁴¹ *La Tralla: setmanari satírich*: Núm. 152 (15 gen. 1907).

⁴² *La Tralla: setmanari satírich* (1903-1907), setmanari de caire catalanista radical amb la participació d'escriptors com Àngel Guimerà i Josep Maria Folch i Torres com a redactors.

⁴³ *Feminal*: Núm. 008 (24 nov. 1907).

- ***Isolats (1909)***

Isolats (anteriorment titulat *Festa completa*) és la primera obra teatral de Felip Palma i també la que va suposar el seu gran èxit: va ser la primera obra d'una escriptora catalana que es va portar a escena (Cornellà, 2006). Es va estrenar el 20 de març de 1909 al Teatre Romea.

Tanmateix, el manuscrit va ser escrit anys abans. Al número 2678 de *La Veu de Catalunya* (29.09.1906) s'anuncia l'estrena de *Festa completa* al Teatre Principal: ««Festa complerta» és el títol del quadro de costums empordaneses lletra den Felip Palma, y música de donya Narcisa Freixas que s'estrenará avuy, dissapte, en el Teatre Principal.»⁴⁴.

Sembla ser que Palmira Ventós es resistia a fer pública aquesta obra, potser per la recepció que podia tenir. Va ser la seva amiga, la comtessa de Castellà, qui va divulgar-ne el manuscrit i qui va aconseguir que es representés al Teatre Principal. Tres anys després, el 1909, *Festa completa* va ser reescrita i va ser batejada amb un nou títol: «*Isolats*» (Cornellà, 2006).

L'autora el va definir com un «drama de família en tres actes», que és una descripció encertada, perquè l'argument es basa en un triangle amorós entre dues germanes, Siseta i Cristina, i el marit de la segona, Albert. Siseta i Albert sempre havien estat enamorats, però, quan va arribar el moment de casar-se, ell la va abandonar per la seva germana Cristina, que era la pubilla hereva. En conseqüència, Siseta té dues opcions: seguir vivint a la casa pairal (que ara és de la seva germana i del seu antic promès) o casar-se. Amb aquest dilema es fa palesa la crítica de l'autora a la manca d'independència econòmica que patien les dones. Un altre element interessant d'aquest drama és el personatge del mestre, que intervé com a veu conservadora i sensata i és qui guia Siseta. Finalment, Siseta abandona la família i tria el mateix camí que la Mila de *Solitud*: la soledat.

D'entre la gran quantitat de mostres de la bona recepció de l'obra que hem trobat, en destaquem les de les revistes *De tots colors* i *Feminal*. Els crítics de *De tots colors* elogien l'obra, considerant-la «un dels èxits mes brillants de la present temporada al Teatre Romea»⁴⁵, i també aprofiten per fer una defensa de la dona escriptora, que el 1903 Santiago Rusiñol havia parodiat: «ens plau l'èxit obtingut en un mateix escenari ahont temps endarrera s'hi estrenà una mena de caricatura contra les dònnes intellectuals»⁴⁶.

⁴⁴ *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 16, Núm. 2678 (29 set. 1906) Ed. Matí.

⁴⁵ *De tots colors: revista popular*: Núm. 072 (14 maig 1909).

⁴⁶ *De tots colors: revista popular*: Núm. 065 (26 març 1909).

La ressenya de *Feminal*⁴⁷ està escrita per Roser de Lacosta, pseudònim de Maria Pi i Sunyer (Barcelona, 1883-1912, escriptora col·laboradora de la revista fins a la seva mort). Se centra a felicitar Felip Palma pel seu «coratge de portar una obra dramàtica de tanta força a les taules», fet que demostra la capacitat de les dones de fer literatura, postura que defensaven des de *Feminal*, en contra de la teoria de la inferioritat intel·lectual de la dona. A més, Roser de Lacosta fa un repàs de totes les qualitats que fan d'*Isolats* una gran obra:

Per que *Isolats* es una obra intensa, sincera, humana, plena de bel·leses [...]. Tal volta no afalagui a molts, per que no hi hà artifici, ni pompositat en rès; tot, desde'l llenguatge fins a la presentació, es d'una veritat, d'una senzillesa y d'una observació que corprenen; allà no hi lluhexen els vestits de seda en els salonets aristocràtics, ni se senten converses enlayrades o pensaments subtils, d'aquells que llensan el verí ab fines sagetes que fereixen apenes la pell, mes destrossan l'ànima: les passions d'*Isolats* son les passions humanes sentides per la gent del poble, que les dexa esclatar ab brahó; son aquelles passions que tan intensament saben pintar algunes de les escriptores de nostra terra.

- ***L'enrenou del poble (1909)***

El 8 de maig de 1909, al Teatre Romea, Felip Palma va presentar la seva segona peça teatral: *L'enrenou del poble*. Inicialment tenia un altre títol: a *El Poble Català* (núm. 1161, 22.04.1909)⁴⁸ s'anuncia que s'està assajant una obra teatral d'un acte de Felip Palma titulat «De rebot»; una setmana més tard, a *La Escena Catalana*⁴⁹ (núm. 135, 01.05.1909)⁵⁰ ja es parla de «L'enrenou del poble (De rebot)» (és un error de transcripció, s'entén: *De rebot*). Tanmateix, quan se n'anuncia l'estrena a *La Veu de Catalunya* (núm. 3610, 08.05.1909)⁵¹ han tornat a canviar el títol, aquest cop pel definitiu: *L'enrenou del poble*.

L'autora l'havia definida com un «quadro de costums en un acte» i és, a diferència del seu precedent (*Isolats*), una comèdia. L'argument es basa en un triangle amorós entre Genoveva, Evarist i Daniel: el pare de Genoveva, Mateu, la vol casar amb Evarist –qui només la vol pels diners–, però aquesta estima Daniel, amb qui s'acabarà casant.

Aquesta obra va decebre el públic, que tenia les expectatives molt altes després d'*Isolats*, representada aquell mateix any. Ho podem veure al setmanari *La Escena catalana*: «ab

⁴⁷ *Feminal*: Núm. 024 (28 març 1909).

⁴⁸ *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1611 [1161] (22 abr. 1909).

⁴⁹ *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra* (1906-1913), revista de temàtica literària.

⁵⁰ *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 135 (1 maig 1909).

⁵¹ *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3601 [3610] (8 maig 1909) Ed. Vespre.

franquesa hem de confessar que no esperavem tant poca cosa del autor de *Isolats*. *L'enrenou del poble* es un saynet que casi no arriba a interessar al públich, mercès a la manca d'ingeni en la combinació d'escenes y a la falsetat del argument que les enrotlla.»⁵².

La revista *De tots colors*, però, que va publicar *L'enrenou del poble* a la seva col·lecció de teatre, surt a la defensa de l'obra i també de l'autora, encara que reconeix que la interpretació dels actors no va estar a l'alçada:

En *L'enrenou del poble* dona mostres, la senyoreta Ventós, de la seva ductilitat artística que li permet, ab gracia y facilitat extraordinaries, passar de les escenes més altament dramàtiques als epissòdichs còmichs. El nou sainet estrenat a Romea es pensat y construït ab trassa y desenrotllat ab molta habilitat y coneixement de la escena. [...] El públich, quan espera molt de un autor, no's resigna facilment ab unes quantes escenes pintoresques, mogudes, interessants, tot lo que's vulgui, però no a l'altura de lo que creu el públich que l'autor pot donarli... Y això es equivocat ja que, fins als bons autors els ha d'estar permès de tant en tant, produir joguines literaries com es *L'enrenou del poble*. [...] La interpretació que caigué en sort a *L'enrenou del poble* ha estat una de les més desgraciades que havem vist a Romea.⁵³

- ***La força del passat* (1911)**

El 27 de gener de 1911 Felip Palma va estrenar al Teatre Romea el drama *La força del passat*, amb el qual li va passar el mateix que amb *L'enrenou del poble*: no va agradar tant com *Isolats*. No es va arribar a publicar, però l'autora el va reescriure en forma de novel·la, que va quedar inacabada (vegeu apartat 2.1.4.).

L'argument gira al voltant d'un conflicte adúlter: en Vicens, el masover, s'assabenta que el fill que comparteix amb la seva dona no és seu, sinó de l'amo. L'odi el corromp i centra tota la seva venjança en el fill, en Cebrià.

La crítica negativa se centra en els dos principals defectes de l'obra: té caigudes en el ritme, fet que provoca que el públic es perdi, i l'autora es preocupa massa de situar l'espectador en els antecedents de la història. «Això fa aparèixer al autor com massa «enterat», es a dir, com persona que ha «vist» el drama de massa aprop y no ha sabut prescindir de molts detalls superflus. En cambi no se'ns ofereix l'acció ab prou netedat pera seguir-la lògicament y d'aquí en prové una vacilació en la marxa y el lligat de les escenes.»⁵⁴.

⁵² *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 138 (22 maig 1909).

⁵³ *De tots colors: revista popular*: Núm. 072 (14 maig 1909).

⁵⁴ *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 21, Núm. 4215 (28 gen. 1911) Ed. Vespre.

A causa de la decepció del públic Felip Palma es va retirar de l'escena dramàtica, de manera que, amb la seva mort cinc anys després, *La força del passat* va esdevenir la seva última obra (s'entén: l'última de les que va publicar o representar).

2.1.2. Publicacions periodístiques

Tenim notícia de dues ocasions en què Felip Palma va publicar articles periodístics: l'any 1905 a *Emporium* amb «Els meus llibres» i l'any 1906 a *Joventut* amb «Al poble català». El primer article es va tornar a publicar l'any 1917 –de manera pòstuma– a la revista *Ofrena*.

A «Els meus llibres»⁵⁵ revela el seu interès per les tasques intel·lectuals i el seu tarannà solitari: «jo estant sol, mai a la vida m'havia avorrit, i entre mig de gent, gaire bé sempre». Els llibres són, per ella, inspiració («a mi sempre em desperten del somni ensopit i migrat en què estic ficat, fent brollar dins mon cervell noves dèus d'idees») i companyia («els que em distreuen, quan l'exasperant avorriment dintre meu camina junt a mi, apretant-me com anelles de serpent enrotllades a mon còs»).

L'article «Al poble català»⁵⁶ no tracta un tema personal, sinó polític: s'adhereix a la gran manifestació de Solidaritat Catalana (Julià, 2021) i felicita el poble català, que «probes havia donades sempre de cultura; però desde l'acte del diumenge, [...] la fama del poble queda ja per sempre ben sentada». A més, fa una petició als polítics: «recordeuvos sempre, al mitj de la lluyta, que defenséu a un poble de nobles y grans aspiracions. No os malegèu, no os feu politichs d'ofici.».

2.1.3. Publicacions pòstumes

Posteriorment, han aparegut tres publicacions pòstumes, és a dir, edicions publicades a partir del 1916, any en què va morir Palmira Ventós i Cullell. Totes tres són reculls de narrativa.

ANY	TÍTOL	GÈNERE LITERARI	ÀMBIT DE PUBLICACIÓ
1925	<i>La bona gent</i> (narracions)	recull de contes	La Novel·la d'Ara (col·lecció de

⁵⁵ *Ofrena: revista catalana*: Primera època, any 2, núm. 5 (març 1917).

⁵⁶ *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 328 (24 maig 1906).

	<i>d'Asprors de la vida)</i>		l'editorial L'Avenç Gràfic)
1988	<i>La caiguda; Asprors de la vida; «La Porc»</i>	recull de narrativa breu	Biblioteca Popular (col·lecció de l'editorial Curial Edicions Catalanes)
2021	<i>La caiguda, «La Porc», «La bondat d'en Lino»</i>	recull de narrativa breu	Trípode (editorial)

«La Novel·la d'Ara», col·lecció de l'editorial L'Avenç Gràfic, l'any 1925 va publicar el recull de narrativa *La bona gent* amb el subtítol «Novel·la original inèdita», que conté tres dels contes d'*Asprors de la vida* (1904): «Gent de bé», «La panera» i «Soledat»⁵⁷.

Gairebé cent anys després, l'editorial Trípode va publicar un altre recull de narrativa de Felip Palma. Conté la novel·la *La caiguda* i el conte «La Porc», com l'aplec de 1988 de Curial Edicions Catalanes. No obstant, a Trípode han canviat el recull *Asprors de la vida* –que sí que contenia el de Curial– pel conte «La bondat d'en Lino».

Al prefaci d'aquesta edició, escrit per Lluïsa Julià, es deixen clars els criteris d'edició: tant per «La Porc» (*Joventut*, 149, 18.12.1902) com per «La bondat d'en Lino» (*Emporium*, 10, Palafrugell, 15.12.1905) van partir dels textos originals perquè són les úniques edicions existents en què aquestes dos contes surten publicats. Per *La caiguda*, en canvi, van utilitzar el primer text publicat («Biblioteca Popular de L'Avenç», 1907) perquè el de l'edició de Curial Edicions Catalanes «introdueix una normativització general que el desfigurava» (Julià, 2021).

La gran diferència entre l'edició de 1988 i la de 2021, doncs, és que la segona es va centrar en adequar el text a la normativa actual pel que fa a l'ortografia i la sintaxi. Van mantenir, en canvi, les qüestions morfològiques i lèxiques originals.

⁵⁷ *La Veü de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 35, Núm. 9168 (17 oct. 1925) Ed. Matí.

2.1.4. Obres inèdites

Jordi Cornellà (2006) explica que, en morir, Felip Palma va deixar inèdites tres obres: *Visions d'un paratge* (volum de treballs en prosa), *La força del passat* (novel·la incompleta basada en la peça teatral que porta el mateix nom) i *L'onada* (teatre incomplet: només va escriure el primer acte). Cap d'aquestes no es pot trobar en cap arxiu públic, i és possible que s'hagin perdut.

Tanmateix, nosaltres n'hem trobat dues més: el drama *La revetlla* (interpretació de «La rebetla») i la comèdia *La Paga*, totes dues de l'any 1911. Al setmanari *Papitu*⁵⁸ s'anuncia que s'està preparant el drama *La rebetla*, firmat per Felip Palma⁵⁹. D'altra banda, sobre *La Paga* se'n parla al diari *La Publicidad*: «acaba de escribir ahora, Palmira Ventós, una comedia. Se titula «La Paga». Y ha hecho de ella entrega á la empresa del teatro Principal»⁶⁰.

No tornem a tenir cap notícia d'aquestes dues peces teatrals, la qual cosa ens fa suposar que no es van arribar a representar.

2.1.5. Obres desconegudes

El llistat d'obres del punt 2.1.1. està elaborat a partir de l'apartat «Obra» dins la pàgina dedicada a Palmira Ventós / Felip Palma de la web Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. Per aquest motiu, considerem com a «desconegudes» les altres quatre obres que hem trobat gràcies al portal ARCA, que no figuren en el llistat de l'AELC ni tampoc en la resta de la bibliografia consultada.

ANY	TÍTOL	GÈNERE LITERARI	ÀMBIT DE PUBLICACIÓ
1903	«La reliquia»	conte	<i>La Veu de Catalunya</i> (núm. 1601, 07.07.1903)

⁵⁸ *Papitu* (1908-1923), setmanari satíric de caire catalanista.

⁵⁹ *Papitu*: Any 04, Núm. 141 (9 ag. 1911).

⁶⁰ *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (7 Noviembre 1911), Edición Mañana.

	«L'aplech»	conte	<i>Joventut</i> (núm. 180, 23.07.1903)
1907	<i>Sol d'hivern, drama en tres actes</i>	teatre	Teatre Principal (s'anuncia a <i>El Poble Català</i> , núm. 579, 17.09.1907)
1908	<i>Roman de voyage</i>	teatre	<i>El Poble Català</i> (núm. 745, 02.03.1908)

2.2. Característiques literàries com a escriptora

Tot i que es forma durant la Renaixença, Felip Palma és una escriptora emmarcada dins el Modernisme⁶¹ (Castells, 1992), atès que comença a escriure de manera tardana quan ja té 40 anys.

Més concretament, la seva obra és considerada «literatura d'ambientació rural modernista» (Cornellà, 2006). Totes les seves obres estan ambientades en el món rural, però la descripció que fa de la vida a pagès no és idíl·lica, sinó antiromàntica. En aquest sentit, s'allunya molt del *locus amoenus* i s'acosta al Realisme, ja que mostra aquest món tal i com és: violent, dur i escabrós.

Tanmateix, amb aquesta consideració modernista cal no oblidar la reflexió sobre la condició de la dona, que Palma encabeix dins aquesta representació fidel del món rural. És a dir, estructura la seva obra entorn a aquestes dues temàtiques, que es tornen reflexions i crítiques, i no s'han de deslligar l'una de l'altra, ja que no analitza la condició de la dona en general, sinó només en l'àmbit rural.

A més, la seva obra també està relacionada amb el debat sobre la novel·la catalana que es va encetar a partir de 1900. Alguns intel·lectuals, entre ells Joan Maragall, defensaven que la Renaixença s'havia centrat massa en la poesia i que calia conrear també el gènere de la prosa.

⁶¹ La classificació de Felip Palma dins les etiquetes de «Renaixença» i «Modernisme» pot presentar una certa dificultat.

Arrel d'això, l'editorial L'Avenç va crear la col·lecció «Biblioteca Popular», on l'any 1904 va aparèixer publicat el recull de contes *Asprors de la vida* de Felip Palma (Cornellà, 2006).

Un altre aspecte que la caracteritza com a escriptora és que cultiva l'anomenat «art total», és a dir, disfruta de diferents vessants artístiques: escriu literatura (narrativa breu i teatre) i també pinta (Casacuberta, 2022). A més, en els seus inicis també havia fet d'actriu amateur de teatre.

Pel que fa a la llengua, a les seves obres emprava una varietat dialectal empordanesa que reflecteix un bon coneixement de la parla del territori, que és on se situen la majoria d'aquestes narracions (Julià & Costa, 2022). Per exemple, alguns dels dialectalismes que trobem són paraules com *fressa* i expressions com *caçar bolets* (Cornellà, 2006).

És evident que Felip Palma, barcelonina, coneixia aquests mots gràcies a les seves estades a l'Empordà, que visitava perquè la seva família paterna era empordanesa. A més, segons indica la comtessa de Castellà en el panegíric publicat a *Feminal* amb motiu de la seva mort, no tenia accent barceloní: «vaig observar son accent ampurdanès y senyoril, un poch teatral – per la bella dicció, – però sense afectació ni tonadeta de cap lley.»⁶².

La temàtica de les seves obres gira entorn a la crítica de les convencions socials del moment. D'aquesta manera, tracta temes trencadors com la valoració de la situació de la dona en l'àmbit rural, la maternitat no convencional (que una dona quedi embarassada sense estar casada) o les reflexions sobre el matrimoni i la religió (Julià & Costa, 2022).

Un fet a destacar és que els seus personatges femenins solen ser decidits, forts, durs i, sovint, cruels (Charlon, 1987). És a dir, per fer aquesta valoració de la situació de la dona no pren un punt de vista victimista o dèbil, ans el contrari: aquestes dones tenen una personalitat dura, implacable i, a vegades, desnaturalitzada, precisament per culpa de l'entorn, que les ha obligat a ser així.

Tot i que la seva obra no és tan extensa com la d'altres escriptores catalanes i ella no va arribar a consagrar-se com a autora –perquè no va tenir temps, segons l'opinió de l'època que trobem als panegírics per la seva mort–, mereix ser recordada com una pionera en la literatura catalana: va ser la primera escriptora catalana que va dur a escena una obra teatral, amb el seu drama *Isolats*.

⁶² *Feminal*: Núm. 116 (26 nov. 1916).

2.3. Dones i literatura

2.3.1. Context

La condició de la dona en l'època no era favorable, i encara menys per una dona que es volia dedicar a la literatura: les escriptores estaven subjectes a crítiques i prejudicis, i encara més una autora com Felip Palma, que tractava temes controversials i arriscats; d'aquí la decisió de Palmira Ventós de protegir-se amb un pseudònim masculí (vegeu apartat 1.2.).

Al llarg del segle XX, no obstant, hi va haver grans canvis. Felip Palma va començar a publicar les seves obres a inicis del segle XX, en un moment en què el paper de la dona en la societat consistia en la vida privada, les tasques de la llar i la instrucció dels fills; Felip Palma, desobedient, a part d'esdevenir escriptora, mai no va casar-se ni va ser mare. En aquesta època les dones benestants no treballaven, i només aquelles més adinerades podien dedicar-se als seus interessos artístics. A més, homes i dones escriptors partien de punts molt desiguals: mentre els autors podien fruit de la literatura amb total llibertat –i amb l'acceptació de la societat–, les escriptores eren víctimes de crítiques i burles, ja que es considerava que el seu paper en les lletres havia de ser únicament el de lectores (Cornellà Detrell, 2006).

Aquesta situació no va millorar fins al cap d'unes dècades (als anys seixanta), quan ja feia quaranta anys que Felip Palma era morta: «per bé que encara faltava per arribar a la plena igualtat, ja no era imaginable que una dona s'hagués de protegir mitjançant un pseudònim.» (Cornellà Detrell, 2006). A poc a poc, les dones van passar de ser lectores a escriptores, i van conrear els diferents gèneres literaris –poesia, prosa i també teatre–, amb una especial menció en el periodisme. En aquest context, cal parlar de la revista *Feminal* (vegeu apartat 2.3.3.).

2.3.2. Consideracions sobre Felip Palma com a dona escriptora

A part de ser una escriptora pionera en el teatre, Felip Palma també ho és en la narrativa, perquè va ser una de les sis úniques escriptores catalanes que van publicar narrativa durant els inicis del segle XX, juntament amb Dolors Monserdà, Carme Karr, Maria Domènech, Francisca Torrent i Víctor Català. Les tres primeres –Monserdà, Karr i Domènech– són considerades les tres fundadores del feminisme català (Cornellà, 2006).

En l'antologia a cura de Mercè Ibarz, *Pioneres modernes. Dotze autores de l'escena catalana 1876-1938*, que pretén destacar el paper de dotze dramaturgues que no han rebut el reconeixement que mereixen, Felip Palma apareix –pels seus drames *Isolats* i *L'enrenou del*

poble– conjuntament amb Rosa Maria Arquimbau, Maria Carratalà, Maria Lluïsa Algarra, Llucieta Canyà, Cecília A. Màntua, Carme Montoriol, Lluïsa Denis, Maria Domènech, Carme Karr, Víctor Català i Dolors Monserdà. Les autores no estan ordenades cronològicament per data de naixement, sinó per data de publicació de les peces teatrals que s’hi tracten, però a la inversa (de més nova a més antiga). La majoria d’aquestes, com Felip Palma, també conreaven l’art total: escrivien teatre, però també poesia i narrativa, i a més estaven interessades en la pintura i la música (*Epicentre Pioneres*, s.d.).

La trobem també en l’exposició «Dones de teatre» de la Universitat de Vic, a cura de Francesca Bartrina i Eva Espasa, que constitueix un «homenatge a les actrius i dramaturgues que han nodrit l’escena catalana al llarg del segle XX» (Bartrina & Espasa, 2007). Felip Palma és la primera, atès que les artistes estan ordenades cronològicament per any de naixement. La segueixen Carme Karr, Caterina Albert, Margarida Xirgu, Carme Montoriol, Maria Vila, Mercè Rodoreda, Mary Santpere, Maria Aurèlia Capmany, Núria Espert, Rosa Maria Sardà i Anna Lizaran.

El nom de Felip Palma també apareix a «El feminisme en la narrativa catalana contemporània», extracte de la tesi doctoral d’Anne Charlon. Charlon classifica les autores femenines contemporànies en tres grups, que corresponen «als 3 principals moments del segle per a Catalunya: des del principi del nostre segle fins a 1925-30; els anys de la República; des de l’any 39 fins ara» (Charlon, 1987). Felip Palma forma part del primer grup, juntament amb quatre novel·listes més: Dolors Monserdà, Víctor Català, Carme Karr i Maria Domènech. A més, Charlon considera –dins l’apartat «Les primeres feministes: fundadores de la novel·la femenina actual»– que aquestes primeres novel·listes marquen les tendències de la lluita feminista i de la literatura femenina.

És interessant aquesta opinió –positiva– que trobem a *La Veu de Catalunya*, en què es parla d’«el cas de la dama-autor», és a dir, dones benestants que es dedicaven a la literatura:

Amb pocs dies de diferència hi ha hagut a Madrid, a París i a Barcelona estrenes d’obres teatrals degudes a mans femenines [...] L’actualitat teatral és, doncs, per les senyores. Entre nosaltres, el cas de la dama-autor ha estat sempre excepcional. Ara mateix, no recordem sinó el de la escriptora que firmava Felip Palma, malauradament difunta [...] ⁶³.

⁶³ *La Veu de Catalunya: diari català d’avisos, notícies y anuncis*: Any 28, Núm. 6721 (26 gen. 1918) Ed. Vespre.

2.3.3. *Feminal*

Feminal (1907-1917) va ser un suplement mensual de la revista *Il·lustració Catalana* dirigit per l'escriptora Carme Karr. Estava adreçat a les dones i promovia la creació artística femenina –en els àmbits de la literatura i la pintura– i l'educació femenina –basada, però, en la religió i en una ideologia conservadora–. Per això és important destacar que, tot i que *Feminal* tenia en compte les dones, no era feminista (Casacuberta, 2022). A més, no anava dirigida a *totes* les dones, sinó únicament a aquelles de classe social alta (Cornellà Detrell, 2006).

Es tractava d'una revista prestigiosa, que era impresa per la casa Thomas i que comptava amb el pintor Ramon Casas per les il·lustracions de les cobertes. Dins de cada número s'hi podien trobar des d'articles literaris fins a pàgines musicals. Felip Palma va ser una de les escriptores col·laboradores, juntament amb Dolors Monserdà, Maria Domènech i Víctor Català, entre d'altres (Ferrando, 1999).

La primera interacció que trobem de Felip Palma a *Feminal* és de l'any 1907, quan hi publica els seus dos contes, «¡Abandonada!» i «Sola!». L'any següent, Carme Karr, en el primer aniversari de la revista, la nombra com una de les col·laboradores:

Acaba de cumplir un any, aquesta revista [...]. Recordem ab una gran placidesa d'ànima y una íntima joya, l'esplet d'esperits cultíssims, de cors nobles qu'han vingut a FEMINAL, y s'han fos en ses tasques de cultura: [...] Felip Palma [...] y tantes y tantes altres qui totes han contribuït y contribuïxen, sí ab llur nom veritable, sí baix un pseudònim, al avens de la nostra obra. A totes, FEMINAL deù lo qu'es avuy: un honor pera la dòna catalana [...].⁶⁴

El 1909, arran de l'exitosa estrena del drama *Isolats*, Palmira Ventós apareix a la portada del número 24 de *Feminal*, que conté una ressenya de Roser de Lacosta:

Senyoreta Palmira Ventós y Cullerell (Felip Palma).
Autora del drama «Isolats», representat ab gran èxit en el Teatre Romea de Barcelona, la nit del 20 de Mars del 1909.—(Fot. Cunill.)

Fotografia de Palmira Ventós i Cullerell.
Font: *Feminal*

**A la inscripció sota la fotografia es llegeix:
«Senyoreta Palmira Ventós y Cullerell (Felip Palma).
Autora del drama «Isolats», representat ab gran èxit
en el Teatre Romea de Barcelona, la nit del 20 de
Mars de 1909 – (Fot. Cunill.)»**

⁶⁴ *Feminal*: Núm. 013 (26 abr. 1908).

D'ACONTEIXEMENT veritable pot calificar-se l'estrena del drama *Isolats* [...]. Cap dòna, fins ara, ni catalana ni castellana, havia tingut el coratge de portar una obra dramàtica de tanta força a les taules [...] representa un esforç y un pas molt gran en l'avens de la veritable cultura femenina. [...] No es pas a nosaltres a qui toca ferne la crítica; ja que d'una dòna's tracta, podrián acusarnos de parcialitat, y axò perjudicaria lo sincer de nostres paraules; síans permès fer constar que la nit del dissapte sentírem una emoció de les que no s'oblidan per que han arribat al fons de nostra sentimentalitat, car el drama es d'aquells que fan sentir. [...] Pot estar ben satisfeta *Felip Palma*; el seu triomf ha vingut a donar una prova valenta de lo que poden fer les *intelectuals*, (quan ho son de debò), a n'aquells qui no creuen en l'obra de la dòna, ni la consideran digna del noble torneig del Art.⁶⁵

El 1911, en el número 46, *Feminal* anuncia que s'està estrenant *La força del passat*, peça teatral de Felip Palma⁶⁶. Uns anys més tard, el 1915, Palmira Ventós apareix al número 100 de *Feminal* a la «Junta de senyores» com a «vocal» en el panegíric en memòria de l'artista Pepita Teixidor⁶⁷.

L'última vegada que Palmira Ventós apareix a *Feminal* és amb motiu de la seva mort. En el número 116, el 26 de novembre de 1916 –dies després de la seva defunció– la revista publica dos panegírics, un firmat per *Feminal* i un altre escrit per la comtessa de Castellà, amiga de la difunta⁶⁸ (vegeu apartat 1.4.).

2.4. Comparacions amb altres autors

Felip Palma ha sigut comparada, tant en l'actualitat com en la seva època, amb una escriptora coetània, Víctor Català. No ens ha d'estranyar, perquè realment tenen molts punts en comú: ambdues utilitzen pseudònims masculins, són contemporànies (de fet, es coneixien), tenen arrels empordaneses, pertanyen al moviment literari modernista, publiquen a les revistes *Feminal* i *Juventut*, escriuen teatre (a part de la narrativa, que ocupa la majoria de la seva producció) i, a més a més, són aficionades a la pintura (Julià & Costa, 2022).

El problema d'aquesta comparació és que només afecta negativament Felip Palma: els paral·lelismes entre ambdues evidencien la superioritat literària (en termes de qualitat) de Víctor Català i ens fan veure que potser entre les dues autores hi ha més distància del que pot semblar inicialment (Otero Vidal, 1992).

⁶⁵ *Feminal*: Núm. 024 (28 març 1909).

⁶⁶ *Feminal*: Núm. 046 (29 gen. 1911).

⁶⁷ *Feminal*: Núm. 100 (25 jul. 1915).

⁶⁸ *Feminal*: Núm. 116 (26 nov. 1916).

Aquesta opinió la veiem, per exemple, al setmanari *El Poble Català*: de la manera que les comparen, fan quedar Felip Palma en un segon pla respecte a Víctor Català: «Les seves narracions, els seus articles i noveles, pertanyien a la escola de la eminent Víctor Català i si bé no exposava amb tan marcat realisme, denotaven emprò una experta observació.»⁶⁹.

Tanmateix, aquest no sempre és el cas. En aquest número de *Feminal*, la comparació es fa des d'un punt de vista positiu, segons el qual Felip Palma s'assembla a Víctor Català perquè comparteix les seves bones qualitats literàries:

Com Víctor Català, ella treballa per l'art, car el compren y l'adora; la seva ploma valenta, filla d'una gran potencia observadora, fa feyna silenciosa, pera enlayrarse d'una batuda d'ales per damunt de la mesquinesa d'enveges y petites passions; conreua sense soroll aquella bona llevor que'ns dona com fruyts obres com «Solitud», «Cayres vius», «Asprors de la vida», «Isolats».⁷⁰

En un cas en particular, a la revista *Catalunya*⁷¹, són totes dues qui en surten mal parades: «A la col·lecció de *L'Avenç* pertanyen també [...] les «Asprors de la Vida» d'un tal Felip Palma que s'ha proposat imitar a Víctor Català. Generalment l'imitació es inferior al model, però lo pobre Víctor Català ho fa tan malament que els seus imitadors ja no ho poden fer pitjor.»⁷².

D'altra banda, hi ha una gran diferència entre les dues autores: Felip Palma, que no té tanta experiència com Víctor Català⁷³, es deixa endur pel «sistema de valors del moment». En aquest aspecte, Víctor Català és més firme: «sabia en què volia participar i en què no i es mantenia fidel als seus principis» (Casacuberta, 2022).

La similitud més important té a veure amb la temàtica de les seves obres, que se situen en un ruralisme antiromàntic –presenten una visió realista i gens idealitzada de la vida rural– i tracten temes controversials. Aquesta similitud temàtica la trobem, per exemple, a *Asprors de la vida* de Felip Palma, que tracta tòpics també presents als *Drames rurals* de Víctor Català: la solitud, la religió, el matrimoni, la violència, el salvatgisme, etc. (Cornellà, 2006).

Tanmateix, Felip Palma té una característica pròpia que no trobem en Víctor Català: en els seus relats, el narrador perd credibilitat perquè tendeix a inserir-se en la narració i aturar-la

⁶⁹ *El Poble Català*: Any 13, Núm. 4247 [4229] (14 nov. 1916).

⁷⁰ *Feminal*: Núm. 024 (28 març 1909).

⁷¹ *Catalunya: Revista Literària Quinzenal* (1903-1905), revista de caire noucentista dirigida per Josep Carner.

⁷² *Catalunya: revista literària quinzenal*: Núm. 37 (15 gen. 1905).

⁷³ Felip Palma (1858-1916) és més gran que Víctor Català (1869-1966), però la segona comença a escriure abans.

per jutjar els personatges. Aquest tret, que podríem considerar un defecte estilístic, juntament amb la brevetat de la seva obra, són els dos aspectes que la distancien més de Víctor Català.

Al panegíric que *Feminal* publica per la seva mort, s'explica aquesta semblança inicial i el posterior allunyament entre les dues autores:

En sos primers treballs s'haguera dit qu'imitava a Víctor Català, no solament en la elecció dels assumptes, sinó en la tònica de cru realisme qu'informava llur desenrotllament. Mes la personalitat de Felip Palma s'anà precisant bentost, y bentost va ferse inconfondible. Ella sentía y ella observava per compte propi; sa visió del natural era personal y sincera, y en sos diàlechs hi havia una justesa que difícilment hauria assolida qui no sentís l'afició qu'ella sentía pel teatre de costums.⁷⁴

⁷⁴ *Feminal*: Núm. 116 (26 nov. 1916).

3. L'edició de Curial Edicions Catalanes de 1988

L'any 1988 l'editorial Curial Edicions Catalanes va publicar –dins la col·lecció Biblioteca Popular Curial– un recull de narrativa de Felip Palma, que contenia una novel·la (*La caiguda*, 1907), un recull de contes (*Asprors de la vida*, 1904) i un conte («La Porc» 1902). Així doncs, les tres obres estan ordenades en ordre cronològic a la inversa.

Aquesta edició no compta amb cap tipus de pròleg; només hi ha una nota a la contracoberta amb un breu comentari de cadascuna de les obres i una biografia molt resumida de l'autora. El que és més estrany, però, és que, tot i contenir el conte «La Porc», el títol d'aquest no apareix a la portada, on sí que hi apareixen els de *La caiguda* i *Asprors de la vida*.

Un altre problema és el procés de normativització que es va seguir: «ultrapassa els criteris usuals (correcció d'errors tipogràfics, regularització de l'ortografia...) i canvia lèxic i expressions que alteren la llengua original de l'autora» (Cornellà, 2006). L'edició de 2021 de l'editorial Tríode –que conté dues d'aquestes tres obres–, en canvi, parteix dels textos originals (vegeu apartat 2.1.3.).

El punt en comú entre les tres peces del recull –a part de ser totes tres obres de narrativa– és que fan pensar en el teatre perquè «tenen una estructura molt meditada, dividida en parts i en escenes molt definides» (Julià, 2021). Això no ens ha d'estranyar perquè, com ja s'ha dit, la gran passió literària de Felip Palma era el teatre i no pas la narrativa i, de fet, quan va publicar *La caiguda* (1907) només faltaven dos anys perquè fes el salt al món del teatre amb el seu primer drama, *Festa completa / Isolats*.

Finalment, cal destacar que totes tres obres tenen una ambientació rural. Aquest és un altre dels punts de contacte de Felip Palma amb Víctor Català, que Anne Charlon explica molt bé a *La condició de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*:

V. Català i F. Palma situen l'essencial de llurs obres en un marc rural molt imprecís en el temps i en l'espai: es tracta d'un univers sociològicament borrós, d'un món pagès força salvatge i aïllat, on les reaccions humanes han restat arcaiques i on no es manifesten els efectes de la Revolució Industrial, ni tan sols (i sobretot en el cas dels relats de Felip Palma) quan el context polític té un paper important. (Charlon, 1990).

3.1. *La caiguda*

La caiguda és l'única novel·la de Felip Palma, publicada l'any 1907 al volum 64 de la Biblioteca Popular de L'Avenç, col·lecció de l'editorial Tipografia de l'Avenç. Tanmateix, abans que *La caiguda* sortís publicada com a novel·la, Felip Palma ja n'havia donat a conèixer dos capítols: l'any 1905 publica a *Joventut* el segon capítol amb el títol «Primavera. Fragment de novela»⁷⁵, i el 1907, a *Or i grana*⁷⁶, treu a la llum la primera escena del primer capítol, amb el títol «La cayguda. Fragment de novela, próxima á publicarse. Hivern»⁷⁷.

Aquesta novel·la narra la història de dos amics de la infància, en Manel i la Letes (Dolors), que s'acaben unint en un matrimoni de conveniència per evitar la infàmia social a la Dolors, que ha quedat embarassada i ha sigut abandonada pel pare de la criatura. A través d'aquesta història, l'autora fa una crítica de les convencions socials de l'època.

L'obra té una estructura circular perquè comença i acaba a l'hivern i, a més, els espais del primer i últim capítol també són els mateixos. D'aquesta manera, anem resseguint totes les estacions de l'any: hivern (primer capítol), primavera (segon), estiu (tercer), tardor (quart) i hivern (cinquè i últim). A mesura que la natura es va transformant, els personatges també: a cada capítol es troben en etapes diferents de la seva vida.

Un altre dels trets estilístics destacables de la novel·la és que elideix l'explicació dels fets cabdals, com la mort de l'àvia i el naixement de la criatura: aquests fets succeeixen, però no són explicats en si, sinó que el lector els dedueix a partir dels diàlegs entre personatges o la nova situació en què es troben aquests.

Per últim, si comparem *La caiguda* amb les altres dues obres que formen part del recull d'aquesta edició, podem observar que l'escabrositat i la violència que dominen *Asprors de la vida* i «La Porc» aquí s'han esvaït: tot i que en Manel està dominat per la rancúnia i la gelosia, només opta per la violència en una ocasió –i es rendeix de seguida–, però normalment es caracteritza per la seva melancolia i per la seva gran por de quedar-se sol. De fet, en Manel és un personatge masculí feble, molt diferent dels que trobem a les altres dues obres, que sovint són ferotges i irascibles.

⁷⁵ *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 303 (30 nov. 1905).

⁷⁶ *Or y grana: setmanari autonomista pera las donas, propulsor d'una Lliga Patriótica de Damas* (1906-1907), setmanari dirigit a les dones i basat en l'ideari del moviment unitari català Solidaritat Catalana.

⁷⁷ *Or y grana: setmanari autonomista pera las donas, propulsor d'una Lliga Patriótica de Damas*: Núm. 18 (2 febr. 1907).

Hem trobat una sola mostra –negativa– de la recepció de *La caiguda*. És una ressenya de Maria Domènech de Cañellas publicada a *La Il·lustració catalana* que critica el tema escollit per Felip Palma, fet que l'ha decebuda perquè sent admiració per l'autora:

Ab lo nom de Felip Palma s'hi amaga un autor de nervi, qu'escriu ab desembràs, que ataca sense por los temes més arriscats y qu'amenisa les narracions ab fermes tochs descriptius y ab vigoroses imatges. La llàstima es que li agrada posar tan belles qualitats al servey d'arguments falsos y de situacions excepcionals. Encara que la narració de *La cayguda* correspongués a un fet real l'art deuria rebutjarlo, a no ser que tingués lo poder de revestir tota aquella miseria moral d'escenes d'extraordinaria forsa y relleu. Comptat planerament y com un fet succehit resulta ò inverossímil ò repugnant. Nosaltres qu'estimem en Felip Palma en lo que val, esperem aplaudirlo sense reserves quan se decideixi a tractar temes més simpàtics y de major interès.⁷⁸

El **primer capítol** se situa a l'hivern. De fet, és com comença la novel·la: «L'hivern! Hi eren de ple en un dels més dolents». Concretament, és el dia 31 de desembre, i el poble (que no sabem quin és, però és a prop del Montseny) s'ha convertit en un «xipòtil, en una barreja fangosa d'aigua negra i porqueria» perquè tot el dia abans ha nevat.

A les cinc de la tarda la campaneta de l'ermita de Santa Anna («encimbellada en un turó a un quart llarg del poble») senyala a rosari, el qual ningú –excepte els ermitans– surt a passar, sense que se sàpiga el motiu: «ni els mancava el temps ni n'eren llunyans: sentien el toc avisador indiferents, sense pensar-hi». Així doncs, la campaneta és l'únic element que trenca el silenci del poble, que sembla estar desolat.

La porta de la capella està oberta de bat a bat per a rebre els feligresos, que no hi assisteixen. Amb resignació, doncs, «el jaio de l'ermita» i la seva dona es disposen a començar el rosari. Comença a recitar-lo ell, però no respon la seva dona, que té una veu forta i nasal, sinó «dos espinguets tendres i forts, acompanyats d'un repicament d'esquella, mentre els dos jaios rebien damunt de l'esquena un seguit de cops amb una bufeta inflada, movent tal fressa i remor que semblava que feia somoure l'ermita.». Els dos vells es queden immòbils pensant-se que han entrat uns criminals, però només són els dos protagonistes: en Manel del Teixidor i «el cavallot de la noia de can Pi», la Letes (diminutiu de Dolors).

Quan la parella d'ermitans els reconeix les rialles i s'adona que només ha estat una entremaliadura d'aquells dos marrecs, comencen a perseguir-los. En Manel i la Letes ja tenen un cert renom al poble, perquè la dona «els la duia votada de temps» i va «cega de ràbia» per

⁷⁸ *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 228 (13 oct. 1907).

a «omplir-los de revessos». La persecució per l'ermita és una escena amb un punt còmic: el vell intenta ensopegar-los amb la canya però venta cops a tot menys a «les esqueses dels bergants» i, a més, fa entrebancar la seva dona, que cau a terra. Tot aquest enrenou va acompanyat pels crits i les rialles dels dos nois i l'esquella que porta la Letes, que va repicant.

Un cop se n'han cansat, els dos trapelles surten a fora i fugen perquè no els atrapin. Quan es dirigeixen a l'entrada del poble (l'ermita queda lluny d'aquest) es troben amb una paret bruta –que havia format part d'una casa– que els barra el pas. Tots dos hi pugen, però comença a nevar i en Manel es vol fer enrere. La Letes, que és més petita però és «més cavallot que ell, resolta i lleugera», d'un salt cau dreta a terra. En Manel, «poruc i menys decidit» no ho veu clar, fins que «Un crit de la noia, amenaçant-lo que el deixava, li féu girar el cap sobtadament, i aquell moviment el llançà i el rebotí damunt d'un pilot de pedres grosses i cantelludes.». Aquesta escena ens mostres dues coses: la caiguda física de la qual parla el títol –que deixarà en Manel esguerrat per sempre més– i la diferència de personalitats entre la Letes i ell (en aquest cas, el personatge femení és el més fort i valent).

En Manel «s'havia fet mal de debò»: gemega, plora i crida pel mal que sent, però la Letes l'apressura per anar-se'n «sense parar-hi esment». Repenjat a ella, arriben «bruts, molls, enfangats fins als cabells [...] davant de llurs cases». A més, se'ns diu que en Manel coixeja i porta «la bufa rebentada penjant-li del puny com un pellingot rebregat». Això ho explica molt bé Lluïsa Julià al prefaci de l'edició de 2021 de *La caiguda*:

Potser el lector no percep d'entrada el simbolisme de «la bufa» –o bufeta–, la bossa inflada de pell de porc que acaba «rebetada» i «penjant-li del puny com un pellingot rebregat» al pobre xicot. Alguna cosa es trenca, es converteix en «un cos sense ànima», sense virilitat fins més endavant. De forma immediata la bufa d'en Manel ens fa pensar en la bossa de tabac buida d'en Maties de *Solitud*. (Julià, 2021).

Els dos marrecs es troben davant «la revenderia⁷⁹ de can Pi» (la casa de la Letes), però no gosen entrar-hi perquè en surt una claror inusual, de manera que comencen a guaitar per la finestra. Es troben amb una escena «solemnia» que cap dels dos no s'esperava i no acaba d'entendre: el llit de mort de la Mariona, la mare de la Letes. El rector de la parròquia entona «les paraules sacramentals del *Te Deum*», mentre el seu pare i els veïns estan agenollats i ploren. Un cop s'acaba la combregació, a dins la casa només hi queden la malalta –que és al llit–, el seu home i la seva sogra.

⁷⁹ Comerç del revenedor; botiga de revenedor (DCVB).

Es fa una pausa en l'acció i se'ns explica la història de la Mariona. Era «el ser millor d'aquella casa», «l'ànima de la família» i massa jove per morir-se. Quan ella i el seu marit duien deu anys de casats –quan ja es pensaven que mai no tindrien fills– va arribar la Letes, «aquella noieta rossa i blanca com sa mare», que va il·luminar amb goig la casa, però a la vegada es va endur la salut de la seva mare: no s'especifica, però s'entén que la Mariona ha arrossegat durant nou anys les conseqüències d'una mala praxi durant el part (té el ventre «deformat», «gros» i «malmès per a sempre per la ignorància de la llevadora»). Malgrat els intents de la família de trobar remeis al seu mal –que han estat inútils i només els ha escurat les butxaques–, a la Mariona li ha arribat l'hora.

La Mariona «encara estava força guapa» tot i estar malalta, però patia molt, més pels altres que per ella mateixa: pensava en el seu home («tan bo, però feble de caràcter per a portar el rem de la casa i del negoci»), en la Letes («a la qual no deixava ningú a prop seu prou enèrgic perquè, un cop ja dona, li dominés amb tacte i estimació el natural consentit i el temperament voluntariós i apassionat que tenia») i la seva sogra («l'havia cuidada i estimada sempre, i a la qual deixava una càrrega massa feixuga»).

No obstant, «el destí no es torç» i la Mariona ja pressenteix la mort imminent: per això «havia demanat els Sants Sagraments». L'àvia, desconsolada, prega a Déu que lliuri la seva jove de la mort i que no els usurpi «la millor joia de la casa». La Mariona, «després d'una bella estona de tètric i anguniós silenci», de cop obre els ulls i li fa prometre al seu home que pensi abans en la Letes si mai es vol tornar a casar, per seguidament tornar-se a ensopir i cloure els ulls. Mentrestant, en Manel i la Letes, espordits, han entrat en silenci a la cambra. La Mariona es desperta un últim cop i demana per la seva filla, la qual puja al llit amb la seva mare gràcies a l'ajuda de l'àvia. La Mariona, desesperada per aferrar-se a la vida i a la seva nena, vol donar-li un últim consell: «Tot el que et passi quan siguis gran tens de contar-ho a l'àvia, sents? Feu-li-ho dir, sogra, i aconselleu-la i feu-la creure sempre, sempre...».

Després de pronunciar aquests mots se li esgoten les forces: «Va intentar encara un altra vegada obrir aquells ulls en blanc que ja no hi veien, deixant caure dues llàgrimes, i les mans rebregaren febrosament el llençol. Un sospir suau com el d'un infant quan s'adorm va obrir la seva boca, i, amb un petit moviment de parpelles i estirament de membres, va quedar-se quieta per sempre més.». Les reaccions a la mort de la Mariona del seu home –que queda aclaparat i no es mou– i de la seva sogra –que xiscla i es llença damunt d'ella mentre la petoneja– contrasten amb la de la Letes, que salta del llit, llança l'esquella al terra fent molta

fressa i corre a refugiar-se al costat del seu amic, com si no entengués o no volgués entendre què ha passat.

Toquen les deu del vespre i tothom segueix en la mateixa posició, excepte les criatures, que «mortes de por i de fred, sense deixar-se, varen sortir de la cambra, i se n'anaren instintivament cap a la llar, cercant l'escalfor.». Tanmateix, a aquesta ja no hi queda ni caliu, fent una metàfora amb la Mariona, la llum de la llar que s'acaba d'apagar. A fora, la nevada continua, i «Tot era fred dintre i fora d'aquella casa.», com «el cadàver estès damunt del llit». Aquest capítol acaba igual com ha començat, fent referència a l'hivern: «Quin hivern tan trist, tan paorós, tan desesperant!».

Al **segon capítol** hi ha hagut un salt temporal de deu anys. Es torna a fer referència a l'estació en què ens trobem: l'hivern s'ha acabat i ha arribat la primavera. S'utilitza el deixondiment de la naturalesa com a símil pel despertar amorós i sexual de la Letes, que ja és una noia i, a més, destaca per sobre de la resta de mosses del poble («una onada de vida, de desig, de sensualitat, s'estenia damunt la terra»).

Les noies, tan bon punt arribava el bon temps, tenen un lloc preferit per anar-se a trobar amb els joves del poble, la font del Rieral, «on estaven ben segures d'anar-hi a escoltar el xiu-xiu harmoniós de les paraules amoroses dels minyons, sempre tan de bon sentir per les noies casadores.». La Letes és una d'aquestes, i això és motiu de disputa cada tarda amb la seva àvia, sobre la qual ha recaigut el pes de mare i també de pare, atès que el seu fill ha quedat destrossat amb la mort de la Mariona: «Morint-se d'enyorança, arrossegant-se per la terra, sense il·lusions ni desitjos, com l'heura a qui li han arrencat l'arbre que l'aguantava, se recordava sempre de la seva dona.». En Jordi, que recordava les últimes paraules de la seva dona (la petició que la Letes sempre cregués a l'àvia), havia encarregat a la seva mare –qui era massa gran per fer-se càrrec d'una adolescent– la feina d'evitar que la Dolors anés a la font amb la resta del jovent perquè eren males companyies.

Tanmateix, a l'àvia li costa molt dir que no a la seva neta («Aquells ullassos blaus demanaven d'una manera tan llastimosa!»), i s'adona que durant aquests deu anys l'ha consentida i ara no la podrà fer creure. Cada dia acaba accedint a que la Letes vagi a la font amb l'excusa d'anar a buscar aigua, i es passa la tarda patint per si s'entreté i arriba més tard que el seu pare. La Letes, a més de decidida i valenta, també és malcriada: la seva àvia li diu «No te'n recordes, no, de la feina que deixes a casa.», a la qual cosa ella respon «Ja hi sou vós per fer-la.».

Malgrat tot, la Letes se sap guanyar la seva àvia amb afalacs: «Si és més maca ella sola que totes les àvies del món plegades!».

El problema no és que vagi a la font com la resta de noies, sinó amb qui s'hi troba: en Cisó de can Muns. La seva àvia l'avisava que «és un viciós i un gandul» i que no coneixen les seves intencions: sap que ells dos s'entenen però en Cisó no se'ls ha presentat mai formalment i pateix que la utilitzi i després no s'hi vulgui casar. La Letes ens revela el motiu pel qual no ho ha fet: «està cremat de vós [l'àvia] i el pare. Però, sobretot, a qui no pot veure és a en Manel». A més, referint-se a en Manel, diu: «Que deixi estar els altres tranquils i en pau, aquest esguerrat!». L'àvia queda esgarrifada amb aquesta manera de parlar de la seva neta, i més cap al seu amic de la infància: ja ens havia quedat clar que el temps no havia unit la Letes i en Manel de manera amorosa, però ara veiem, a més, que la Letes només el veu com un amic i el considera carregós.

La noia, finalment, com que veu que se li fa tard, agafa el càntir i el traboca cap per avall, de manera que tota l'aigua cau a terra fent un bassal. D'aquesta manera, aconseguix una excusa per anar a la font, i surt esperitada de casa mentre la seva àvia la crida –sense èxit– perquè no hi vagi. Tan bon punt se'n va la Letes, arriba en Manel, que precisament la ve a veure. Aquesta situació es dona cada dia, i per això «el geperut de cal Teixidor» (ara ja sabem de quina manera el va esguerrar la caiguda) ja té el seu lloc de costum: una cadira on seu mentre l'espera. En Manel és molt conscient dels sentiments que li desperta la Letes i pateix de gelosia: «Allà va quedar-se trist, abatut, amb les mans creuades sobre els genolls i més groc que un desenterrat». Mentre les llàgrimes li humitegen els ulls, pensa en la Letes, la noia que «seguia dominant-lo per sempre». A més, tot i que ella hi era quan en Manel va tenir l'accident –«la caiguda»– i també va ser testimoni de totes les operacions a què es va haver de sotmetre el pobre noi, mai no l'ha compadit ni li ha fet costat.

A en Manel el turmenta pensar que sempre serà percebut d'aquella manera, l'esguerrat, i si hi reflexiona massa es deprimeix, perquè sap que totes les seves esperances (ser estimat i comprès per una persona que no el correspon) «no hi cabien dins d'aquella naturalesa malmesa i aquell cos migrat per una desgràcia impensada». Per la Letes, ell «no era un home, sinó senzillament en Manel», i aquesta distància encara es va eixamplar més amb l'arribada d'en Cisó, que era ostentós perquè havia tornat de les colònies de Cuba amb el grau de sergent. Tanmateix, aquesta victòria no arreglava la seva mala fama: «Era un xicot a qui no mancava cap vici a aprendre: jugador, borrarxo, de tot era mestre». A més, el seu interès

per la Letes va néixer d'un capritx: el de quedar-se amb «la més vistosa del poble» i el de fer la guitza a en Manel, en Jordi i l'àvia, els quals li despertaven una gran antipatia. «Com l'esperaver ronda el colomar abans de clavar l'urpa», en Cisó es va anar acostant a ella amb el temps, i la Letes hi va caure de quatre potes, convertint-se en la «noia aviciada» que la Mariona temia que esdevenís i que no va ser a temps d'evitar.

Cada dia la Dolors torna de la font «vessant-li el cor d'alegria», però en Manel cada cop defalleix més, perquè se la sent seva, i per això sempre medita entre dos opcions: exigir-li a en Cisó que la deixi perquè la Letes li pertany a ell, o obligar-lo a casar-se amb ella abans no li causi una injúria. També té l'opció de no tornar mai més a can Pi i rendir-se en la seva esperança de ser correspost per la Letes, però cada dia es dirigeix a la casa sense adonar-se'n.

Mentre fa companyia a l'àvia, que espera el mateix que ell, es posen a parlar de les intencions d'en Cisó amb la Letes, fet que els fa patir a tots dos: «Vols dir, Manel [...] que en Cisó s'hi casarà amb la noia i farà bondat?». Tanmateix, un comentari de l'àvia acaba de trencar la fortalesa d'en Manel, que ja penjava d'un fil: «tinc una angoixa i una por que aquest xicot ens en faci alguna! Perquè aquests Muns vénen de mala nissaga. Bon Déu Senyor! Bé podies esser tu enlloc d'ell i no ens hauria calgut témer res!». Ell està convençut que ningú pot tractar la Letes millor que ell, i aquest recordatori li fereix l'orgull. Intenta aguantar una estona més, però el fet d'imaginar-se aquells dos junts i el cop de realitat d'adonar-se que la seva condició física l'acompanyarà per sempre fan que es posi a plorar desconsoladament i arrenqui a córrer cap al carrer perquè l'àvia no el vegi.

Al **tercer capítol** ja hem arribat a l'estiu, i concretament ens trobem al mes de juliol, perquè la gent del poble celebra l'aplec de la novena de Santa Anna. L'alegria dels feligresos («L'aplec [...] era per als feligresos una festivitat més grossa, més gaia i més desitjada que la mateixa festa major.») contrasta amb la tristesa de la Letes, que està de dol pel seu pare, mort fa dos mesos. Ella i en Manel, que li fa costat, comenten que en Jordi ja no va ser el mateix després de la mort de la Mariona: «Ta mare li menava la voluntat i, morta ella, va quedar-se com un cos sense ànima.».

A partir d'aquesta conversa, en Manel comenta que el temps li passa lent perquè no té il·lusions. Això sobta la Letes, que no l'entén, però aquesta indiferència –que demostra que mai no s'ha preocupat dels seus sentiments– ofèn en Manel i desencadena una discussió. El mal d'en Manel, òbviament, ve de la caiguda, «aquest segell que, com càstig de no sé què, me condemna al despreci i a la befa». La Letes replica que mai ningú no n'hi ha fet, de befa,

almenys a casa seva, on sempre l'han tractat com si fos de la família. En Manel, però, li recalca que ella no l'ha tractat com ell hauria volgut, a la qual cosa la Letes respon «perquè potser esperaves una altra cosa. No en tenies prou d'aquesta estimació.». En Manel ho nega, i li demana que, com a prova d'aquesta estimació, almenys li sigui franca i li explica què li passa: «vull que m'expliquis el que jo endevino [...] no per tafaneria de saber-ho, sinó per aconsellar-te i sostenir-te.».

Efectivament, s'ha complert el que tant temia l'àvia de la Letes: la noia ha quedat embarassada d'en Cisó sense estar-hi casada. En Manel ho ha endevinat abans que ningú, i està disposat a casar-se amb ella perquè el fill no neixi bord i per salvar la Letes de la vergonya. Abans de fer-li la proposta, però, li recrimina no haver sigut una bona filla: «no havent escoltat els consells de qui mirava per tu, t'has estimbat». «La caiguda» de la que parla el títol, doncs, no només és física (la d'en Manel), sinó també simbòlica: la caiguda moral de la Letes. Les paraules d'en Manel fan enrabiatar molt la seva amiga, que tria cautelosament la seva resposta per ferir-lo intencionadament: «Que parles així perquè et creus amb el dret de poder posar preu al favor que ens fas d'haver-te encarregat de la botiga i ajudar-nos des de la mort del pare?». Provoca en ell la reacció que volia, però en Manel es controla i li parla calmadament: «ningú no pot fer-hi res, i jo puc salvar-te». Es refereix al fet que ara ja no es pot fer enrere amb l'embaràs i només té una opció si no vol ser víctima de la crítica social: casar-se amb ell.

La Letes l'entén a l'instant, i sap que el fet que ell no l'acusi «era la millor prova del profund i desinteressat amor que el minyó li portava». No accepta ni denega la proposició, sinó que li demana que li confirmi si és veritat que en Cisó es casa, a la qual cosa en Manel assenteix: «Se casa per diners, i se'n va lluny, molt lluny: fins el mar i tot posa entre els seus juraments i la teva confiança.». Les últimes paraules d'en Manel colpeixen la Letes: «A mi sempre em trobaràs igual i disposat a fer el que tu vulguis. Amb això pensa-t'hi i ves el que et convé, si no vols fer-ne un bord abans de néixer.».

Lavors entra l'àvia a la botiga, a qui els anys i els disgustos han anat passant factura (té la pell arrugada «com l'escorça d'un vell roure»), i gairebé només surt de casa per anar a l'ermita, on prega pels difunts (el seu home, el seu fill i la seva jove) i també «demanava a Déu amb tota l'ànima que li fes expiar a ella les faltes comeses per la noia.».

En Manel se n'acomiada amb l'excusa que té molta feina, i aquella nit la Dolors no para de donar voltes a les seves paraules. Quan ja s'està endormiscant, «un plany angoixós, que li va

semblar sortit d'ella mateixa» la desperta, i és quan se li fan més evidents que mai la seva desgràcia i les conseqüències dels seus actes (s'adona de la gravetat social del seu embaràs), de manera que decideix acceptar la proposta d'en Manel. Continua sentint aquests planys / gemecs –que ara ja ha entès que provenen de la cambra de l'àvia–, així que, «tement una nova desgràcia, va córrer a la cambra de la velleta»: les seves pors es confirmen i es troba la seva àvia «amb l'esguard envidriat, la boca torta, contreta, enrampada de membres com estava». La Letes, tement haver fet tard –just volia explicar-li a l'àvia la decisió que havia pres– comença a sacsejar-la sense èxit, però es rendeix i corre cap a casa en Manel.

Després d'unes hores, el metge aconsegueix establir l'àvia, i en Manel i la Dolors es queden sols al capçal del llit, guaitant-la. La Letes, «amb veu clara i resolta», diu a en Manel que es casarà amb ell i que està disposada a fer tot el que ell li demani.

Com si la notícia li hagués curat tots els mals, l'àvia es refà, tot i que queda marcada per l'incident, «amb la llum de la intel·ligència completament apagada». Al cap de pocs dies, per Santa Anna (26 de juliol), en Manel i la Letes ja són casats. La més contenta del casori és l'àvia, seguida d'en Manel, que «se badava joiós a la claror de l'esperança, després de tota una vida d'ombra i tristesa.». La Letes, d'altra banda, està emocionada, «malgrat el seu aire fred i resolt».

Aquest capítol acaba amb una metàfora entre la maternitat de la natura i la de la Letes: «El sol, sortint per darrere l'ermita de Santa Anna [...] va enllumenar les tendres harmonies i els idil·lis misteriosos de la natura, allavors en tot l'esclat de la seva maternitat.».

El **quart capítol** se situa a la tardor. La majoria de la gent del poble tornen del mercat de Vic, i entre aquests hi ha en Manel, que ha aprofitat per fer compres per a la botiga. Tanmateix, no torna a casa «amb l'ansia del casat de nou, a qui esperen amorosament uns braços per a enllaçar-se amb els seus», sinó amb resignació i tristesa: la Letes es manté distant d'ell i no vol tenir-hi relacions sexuals. En Manel es queda enrere respecte la resta de la gent, i tot i que se li va fent fosc, no apressura el pas. Durant uns instants, en què s'adona que ja és negra nit i es troba sol al bosc, el domina la por, però aquesta és ràpidament substituïda per la rancúnia quan se'n recorda que just quan ell sortia del poble havia trobat en Cisó que hi entrava. Decideix esperar-se allí palplantat fins que el seu enemic torni, i li passa «un núvol de sang davant dels ulls, abrusant-li les entranyes un desig tan gros de venjança, que instintivament va clavar-lo a terra talment com si de sobte hagués posat arrels».

Al cap d'una estona d'estar en absolut silenci, comença a sentir les passes d'en Cisó. En Manel, «cec de ràbia i gelosia», quan aquest li passa pel costat, li salta al damunt i vol clavar-li un ganivet al cor, però aquest intent és ràpidament frustrat per en Cisó, que té més força i reboteix en Manel contra un arbre. En Cisó, quan veu qui és el seu atacant, el tracta d'«animal»: aquesta característica és recurrent en gairebé tots els relats que conformen aquesta edició de Curial Edicions Catalanes –*La caiguda, Asprors de la vida, «La Porc»*– en els quals tots els homes que opten per la violència –o que es deixen endur per aquesta– passen per un procés d'animalització / bestialització.

En Cisó no es mostra gens esporuguit davant d'en Manel perquè sap que és superior físicament, i amb burles li fa veure que ha tingut sort de topar-se amb ell i no amb un altre, que de no haver-lo conegut (en Cisó coneix perfectament els motius de la ira d'en Manel, però sap tan bé com ell que no està fet pel crim) l'hauria fet miques. En Cisó li dona el ganivet perquè el mati, si gosa, però en Manel no fa ni diu res. Tanmateix, quan el seu enemic li pregunta d'on prové aquesta ràbia que li té, en Manel aprofita per descarregar sobre ell tot el rancor que guarda dins seu: «Perquè has sigut un criminal; perquè has deshonrat la Dolors amb tota la mala intenció de plantar-la, un cop satisfet el teu capritxo». En Cisó els culpa a ells (el capritx d'aconseguir la Letes li va néixer del mal tracte per part de la seva família) i no es mostra penedit («noi, sóc així, i no està a la meua mà l'adobar-ho. I com que la Letes era una de tantes, no podia pas casar-me amb totes.»).

La direcció de la disputa canvia quan en Cisó insinua que gràcies a ell en Manel s'ha pogut casar amb la Letes. De fet, té raó: la Letes només es casa amb en Manel perquè veu que és l'única opció de salvar l'honor després que qui realment estima (en Cisó) l'abandoni. En Manel defensa que no n'hi ha fet cap, de favor, sinó que l'ha condemnat «a una posició que em fa passar pels més grossos i més punyents martiris de l'infern.», i també insinua que no ha volgut abusar de l'autoritat que té com a marit. En Cisó, que entén a què es refereix, li aconsella que aprofiti l'ocasió perquè «el deig t'esperonarà, perquè ets jove i casat amb una dona guapa a la qual estimes.». A la fi, en Cisó s'acomiada d'ell perquè potser no es tornaran a veure mai més, ja que se'n va a viure fora (el matrimoni per diners amb una noia de fora del qual es parla al capítol anterior).

En Manel torna a casa «més blanc que un espectre, avergonyit per aquella sensació d'emocions vives» reflexionant sobre la conversa amb el seu enemic. Troba la Dolors esperant-lo davant de casa (ja feia estona que patia pel retard d'en Manel), que insisteix

diversos cops en voler saber si li ha passat alguna cosa. Aquesta preocupació agrada a en Manel, que encara està pensant en el consell que li ha donat en Cisó.

Quan tots dos ajuden l'àvia a posar-se al llit, en Manel comença a sentir un descontrol dins seu perquè es fixa en «el suau vinclament d'aquell cos, més tornejat, més desitjable que abans, pel natural desenrotllament que havia pres.⁸⁰». En acostar-se a ella sent «el fregadís i la suau tebior d'aquella pell fina» i ja no pot aguantar-se més: «va esclatar un petó de foc damunt d'aquell braç tan rodó, tan blanc, i que, nu fins al colze, posava en aquell moment la Letes a flor de llavi.». Els desitjos d'en Manel són estroncats pel rebuig de la Letes, que s'aparta d'ell i es refugia a la cambra.

Se'ns diu que la Letes està «irritada per la descoberta que acabava de fer», i això ens defineix molt bé la personalitat que portem veient des de l'inici del relat: està completament alienada respecte d'en Manel i dels seus sentiments perquè mai no li ha parat atenció ni s'ha preocupat de ningú més que de si mateixa. És per això que li sobta descobrir que en Manel la vol d'aquesta manera, cosa que, d'altra banda, el lector ja pot intuir des del primer capítol.

Reflexionant sobre això i penedint-se d'haver caigut en la trampa d'en Cisó («l'engany d'aquell amor»), es deixa caure damunt del llit, «sanglotant desesperadament la pèrdua de totes les il·lusions». Aquí hi ha un símil amb allò que en Manel li explica al tercer capítol (el temps li passa lent perquè està mancat d'il·lusions): ara la Letes es troba en la mateixa situació i, com ha hagut de fer en Manel, només li queda resignar-se. De fet, aquesta és la conclusió del capítol: «dintre d'aquella casa les il·lusions, dallades pel desengany, mataven el goig de viure d'aquells dos sers en plena joventut.».

El **cinquè i últim capítol** completa l'estructura circular del relat: perquè tornem a ser a l'hivern (fa molta fred, de les xemeneies en surt fum, a les cinc de la tarda ja és fosc) i perquè en Manel i la Letes tornen a passar pels llocs de la seva infància: l'ermita i el mur de l'accident d'en Manel. A més, just quan passen pel costat del turó de Santa Anna —on hi ha l'ermita— senten la campana que crida el veïnat a rosari, fet que ja trobem al primer capítol. En sentir aquest so conegut, la parella intenta apressar el pas «per a fugir del ressò que en aquells moments els ofegava el present, desbordant-los totes les onades de records que guardaven.».

⁸⁰ Aquí, la Letes encara està embarassada.

En Manel i la Dolors arriben a casa després d'haver enterrat l'àvia, i la Dolors, en veure el seu llit buit, s'hi tira desconsolada. Encara arrossega el remordiment «d'haver arribat tard per a donar a la velleta l'alegria del seu casament amb en Manel». En Manel intenta consolar-la, però ni li surten les paraules ni la Dolors es deixa agafar.

«Un feble crit d'infant» ens fa saber que la Letes ja ha tingut el seu fill. La mare s'oblida de cop de la seva tristor i corre a arrencar «aquell tros d'ella mateixa» dels braços d'en Manel. La maternitat de la Letes és positiva, no com la de la Mariona –la malaltia de la qual és causada pel part–: «La plaga sagnant del seu cor s'havia tancat en donar a llum a aquell feble ser.». A més, tots els dubtes que va tenir durant l'embaràs van desaparèixer en veure com en Manel el va acollir com si fos propi. En aquell moment, però, en Manel es pren l'amor entre mare i fill com un isolament cap a ell, que és una de les seves grans pors: li sembla que la Dolors només necessita l'infant per ser feliç i això el deixa a ell en un segon pla, i per això crida «Sol, sol! Sempre sol!».

La Letes, en comprendre «que s'havia apoderat d'un home inofensiu, fent-ne tota la seva vida una víctima» sent un remordiment inusual en ella. Aquella reacció d'en Manel l'hauria irritat normalment –perquè ho consideraria una recriminació cap a ella–, però aquell dia –pel dol que està passant– s'afebleix. Sent una compassió tan gran, que s'acosta a en Manel amb el fill als braços i l'intenta tranquil·litzar: «No et vull pas cap mal, Manel. No et deixaré mai, saps? Per què plores, doncs?». Aquestes paraules són exactament el que necessita en Manel, que sempre ha estat mancat d'amor, però el tenir l'infant tan a prop i comprovar la gran semblança amb el seu pare –en Cisó– li remou tots els records i la rancúnia es torna a interposar entre la parella. La Dolors, però, ho salva: «Oi, Manel, que no hi haurà cap diferència entre aquest i els altres?».

En Manel està tan poc acostumat a sentir-se estimat que «un gemec ofegat, més semblant a un plany que a un crit de triomf, va esqueixar-li el pit, al mateix temps que un goig immens va il·luminar-li el fons dels ulls.». En girar la vista topa amb la claror de la lluna, que «acabava d'esqueixar els núvols per a lluir altre cop». Un cop més, l'estat de la naturalesa s'assimila al dels personatges: un cop en Manel s'asserena, també ho fa el mal temps que ha dominat la primera part del capítol. *La caiguda*, doncs, té un final feliç i esperançador: la lluna il·lumina «el primer ametller florit, preludi i esperança de la riallera i fecunda primavera.».

3.2. *Asprors de la vida*

Asprors de la vida es va publicar l'any 1904 al volum 28⁸¹ de la Biblioteca Popular de l'Avenç, segurament gràcies a la relació familiar de l'autora amb el fundador de *L'Avenç*, Jaume Massó i Torrents, que era el seu cunyat.

És un recull de cinc narracions, totes d'ambientació rural: «Gent de bé», «Revenja», «La passera», «L'espurna» i «Soledat». El títol podria fer referència al to aspre i desagradable que tenen tots els relats. No tots agafen el mateix enfocament, atès que alguns es caracteritzen per la violència i altres per la melangia, però tots retraten situacions profundament infelices.

De les tres obres que conformen l'edició de Curial, aquesta és la que va tenir més recepció, tant positiva com negativa.

Del mateix any de la publicació (1904) trobem aquestes dues ressenyes favorables: «El llibre de Felip Palma es un llibre viril; llegintlo, un se troba a mil lleguas de lo que'ls francesos califiquen de *bas bleuisme*⁸² [...]. *Asprors de la vida* són cinch quadrets de psicologia rural que revelan observació y estudi fets sobre exemplars vivents.» (*Juventut*)⁸³; «*Asprors de la vida* de Felip Palma, es un enfilall de ferma notas foscas totas, sobressortint *Soletat* y *La Passera*, d'una valentia y novetat encoratjadora. Se'n pot esperar molt d'aquest autor, quin nom recordém perfectament.» (*Gent nova*)⁸⁴.

Malgrat tot, també hi ha opinions destructives, com aquesta de *La Il·lustració catalana*:

Son cinch narracionetes en les que s'hi descobreix un escriptor no vulgar y de condicions ben aprofitables. La llàstima es que per una inexplicable afició a carregar la nota negra, l'autor se complau en inventar accions violentes y que no's poden admetre. Si les aberracions de *La passera* y *L'espurna* son possibles en la humanitat, lo cert es que no podran ser may materia artistica. Pera que'ls exemplars de gran lletgesa moral prengan vida dintre l'art es necessari qu'estiguin dotats d'un relleu immens ò de una incomparable energia. Lo senyor Palma té obligació d'ensajar les seves facultats en termes més reals y més vius y no dubtem de que té aptituts pera ferse aplaudir aleshores ab tota justicia.⁸⁵

A *La Veu de Catalunya* (firma «M.») també es diu que «com a obra d'aprenent pot passar, però las narracions resultan massa aixutas, sobretot donada la preferencia del autor als temas

⁸¹ *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 080 (11 des. 1904).

⁸² Expressió del segle XIX per fer referència a una dona de lletres.

⁸³ *Juventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 246 (27 oct. 1904).

⁸⁴ *Gent nova: periòdich catalanista*: Any 06, Núm. 158 (26 nov. 1904).

⁸⁵ *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 080 (11 des. 1904).

monstruosos»⁸⁶, i a la revista *Catalunya* critiquen Felip Palma comparant-la negativament amb Víctor Català: «A la col·lecció de *L'Avenç* pertanyen [...] les «Asprors de la Vida» d'un tal Felip Palma que s'ha proposat imitar a Víctor Català. Generalment l'imitació es inferior al model, però lo pobre Víctor Català ho fa tan malament que els seus imitadors ja no ho poden fer pitjor.»⁸⁷.

«**Gent de bé**», abans d'aparèixer dins *Asprors de la vida* l'any 1904, surt publicat el 10 de setembre de 1903 a la revista *Juventut*⁸⁸.

Ambientat al juny, en una localitat desconeguda de l'Empordà (es parla de Llafranc i de Figueres), «Gent de bé» relata la història d'un adulteri. Sidro, un home cremat de tant treballar, arriba a la desesperació quan s'adona que fa temps que viu enganyat: tothom del poble menys ell sabia que la seva dona, la Toneta, s'entenia amb un conegut seu, el senyor Domingo –que també és el ric del poble–, i pot ser que el seu fill, en Dominguet, sigui de l'amant i no pas d'ell.

Aquest conte, que és el més llarg dels cinc del recull, inicia amb la presentació d'un dels protagonistes, el senyor Domingo: «un home d'uns seixanta anys, alt, de forta musculatura i de cara ferrenya. La fonda arruga que tenia entremig de les celles demostrava una tenacitat i tossuderia molt arrelades i una manca de sentiments molt perillosa per al pobre que hi tenia de tractar. Els ulls petits i blaus tenien una expressió freda i vaga, que sols canviava quan, animats per la luxúria, dibuixaven els contorns d'una dona talment com si no anés vestida.».

En Domingo es troba en Sidro quan passa pels seus olivars, i entaulen conversa. Sabem que en Domingo és més gran que en Sidro perquè el tracta de tu; en Sidro, en canvi, el tracta de vostè. En Sidro fa un comentari que ja ens avança quin és el motiu de la seva insatisfacció amb la seva família (dona i fill): «tot ha de passar per mi i, que si jo no basquegés, potser a casa algun dia no menjaríem.» (és a dir, només treballa ell). En Domingo, però, surt a la defensa de la Toneta (no diu el seu nom, però se sobreentén): «Cadascú treballa a la seva manera, i si no fan tant com tu, també en canvi tenen més bondat i compleixen com Déu mana.» En una primera lectura això ens pot passar per alt, però rellegint-ho entenem perquè en Domingo es posa del costat de la Toneta.

⁸⁶ *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 14, Núm. 2095 (20 des. 1904) Ed. Vespre.

⁸⁷ *Catalunya: revista literària quinzenal*: Núm. 37 (15 gen. 1905).

⁸⁸ *Juventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 187 (10 set. 1903).

En Domingo es dirigeix al seu olivar, que és «una bona finca»: per tant, tots dos en tenen un, però en Domingo és més adinerat que en Sidro. Dintre la finca hi té una capelleta d'obra, on segueix el mateix ritual cada dia: «Després del rosari, que el senyor Domingo no hi mancava de dir cada tarda, mentre fes bon temps, feia cinc reverències, una per cada plaga del Redemptor, besava a terra per més humilitat, apagava els ciris, i tancava aquell gastament d'ermita, i es ficava la clau a la butxaca.». Després d'això, es dirigia cap a la vila per assistir a la funció de la parròquia. Aquesta religiositat que el caracteritza contrasta amb la luxúria de la que s'ha parlat a l'inici del conte.

Aquell dia, ell i en Sidro tornen junts cap a la vila, amb el carro del segon. Parlant del mal comportament d'alguna mainada, en Sidro es queixa del seu fill: «si per mala astrugança li surt colltort i revés com el meu, ja pot fer i ja pot dir.». De nou, Domingo no dona la raó a en Sidro: «Del teu noi no te'n planyis, que tu tens la culpa de tot. Molts crits amb poca solta i molt soroll, això sí; però, quins bons exemples li dones?». Així doncs, el problema de la família formada per en Sidro, la seva dona i el seu fill és aquest: ell els troba ganduls i poc treballadors; ells, en canvi, estan cansats del seu mal geni. En Domingo li retreu la seva poca pietat, i en Sidro salta: «D'això ja se n'encarrega sa mare, que hi passa tot el sant dia.».

A en Sidro li sembla que tampoc no demana tant: es passa tot el dia treballant i quan arriba a casa vol trobar la dona a casa i la vianda a taula. En canvi, la Toneta és tot el dia a casa en Domingo –tot i que aquest ja té servei– i en Sidro es troba el menjar fred. Com li va dir un predicador, «la dona casada el primer que ha de fer és no deixar la casa i cuidar-se del marit, que pel demés sempre hi ha temps, si se'n vol tenir.». Domingo li respon que ell només entén el que vol, i en Sidro li dona una resposta que l'incomoda molt: «Sí; i vostè i la Toneta només senten el que volen». Ho diu amb un to de veu elevat, i això alarma en Domingo, que li demana que no cridi: segurament no vol aixecar sospites al poble sobre la seva qüestionable proximitat amb la Toneta.

En Domingo torna a defensar la Toneta («sense esser cap santa com tu dius, no la sents queixar-se mai»), i això desencadena una discussió entre els dos homes, perquè en Sidro està cansat que el pintin com un ploramiques que es queixa per tot. En Domingo li acaba dient: «A tu t'han xiulat les orelles, i com que ets tan talòs, mai saps de quin indret repiquen les campanes.». No sabem si això és un avís de la infidelitat de la Toneta cap a ell, però encara que ho fos, en Sidro no hi cau, perquè li respon que ho sap molt bé, però el que sap no té res a veure amb la seva dona: en Sidro, que ja s'ha cansat que totes les crítiques només siguin per

ell, s'hi torna i li explica que s'ha assabentat per en Met que en Domingo cobra diners de més dels censos⁸⁹ que té.

En Domingo s'encén de ràbia, perquè tem que si ha sigut descobert per en Sidro, pot ser que tothom del poble també ho sàpiga. Nega les acusacions que se li fan: «Saps que tots plegats sou una colla de sedassers, i que mereixeríeu que us tallessin la llengua? Xerraires, més que xerraires! Bescantadors! Mentiders!».

Continuen discutint fins que arriben a casa d'en Domingo, on l'espera la Toneta, al lllindar de la porta: «Una dona d'uns quaranta anys, blanca, grassona i ben conservada, molt endreçada al damunt d'ella i respirant salut i benestar». Al veure-la, la ira d'en Domingo es dissipa de cop i s'hi dirigeix amb veu dolça, «al mateix temps que li fixava la luxuriosa mirada dels seus petits ulls.». L'ús de la paraula *luxuriosa* és l'última pista que faltava per confirmar el que sospitàvem des de l'inici del conte: entre en Domingo i la Toneta hi ha algun tipus de relació de la qual en Sidro no en sap res. Per augmentar encara més la frustració d'en Sidro, la Toneta té a punt la taula per en Domingo (en canvi, per ell, que és el seu marit, no), i en Domingo li pregunta on és en Dominguet, com si fos el seu fill i no el d'en Sidro.

La Toneta envia en Sidro a avisar a en Dominguet perquè hi vagi a sopar. Aquest compleix el que li mana, però no sense sentir impotència «davant d'aquella dona que ni menys ell sabia si avorria o desitjava, d'aquella dona que ell s'havia cercat perquè l'ajudés, i que hauria volgut, com les dels seus companys, ben colrada i envellida abans d'hora pel sol de fora.». La Toneta, però «mai, des que eren casats, havia accedit al més petit dels seus desitjos.». De tornada a casa en Domingo, en Sidro explica a la seva dona que en Bieló li ha dit que en Dominguet se n'ha anat a Llafranc i que no tornarà fins l'endemà. La Toneta no hi dona importància, i li sembla que «com que és dissabte, ja pot descansar.». Això encara irrita més en Sidro, que no es pot creure que el seu propi fill sigui tan poc treballador: «Com si no ho fes tota la setmana, vatuadell, aquest vagarro!».

Al tercer dia de Corpus, el senyor Domingo i la Toneta surten de casa seva ben mudats: «vestits de les festes i amb tot el bo i millor que tenien.». La ironia del relat és que, a mesura que anem avançant, ens anem oblidant que qui està casat amb la Toneta és en Sidro, i no en Domingo, perquè aquests dos es comporten com si fossin un matrimoni. La Toneta s'ha encarregat de preparar els rams i va molt elegant. Li ho diu en Met a en Sidro: «Repunyal,

⁸⁹ Cens: dret real que es paga al senyor de béns immobles, damunt el fruit d'aquests, a canvi del domini llur o d'un cabal en diners (DCVB).

Sidro! [...] Quina patxoca feia la teva dona! Sembla una senyorassa, oi?». En Sidro, sec, contesta que no l'ha vista perquè no s'ha canviat a casa seva: en aquest punt, ell i la Toneta pràcticament fan vides separades.

Quan en Sidro li diu a en Met que se n'anirà a dormir aviat, la resposta d'aquest l'alarma: «Ben fet, Sidro, ben fet. El que dorm no pensa.». En Sidro li pregunta què és això en què ha de pensar, i l'altre li dona una resposta evasiva, però en Sidro es defensa a si mateix: «És que ja ho he sentit massa cops, i gairebé endevino el que voleu dir. Però us erreu de mig a mig, vatuadell! I com que ja n'estic tip, el mellor dia escarmentaré algú.». Veiem, doncs, que en Sidro no és tan innocent com ens pensàvem, però tampoc no creu que els rumors siguin certs.

Aquella nit, en Sidro es desperta de cop, com si hagués tingut un pressentiment. Veu que la Toneta no està dormint amb ell i tem que es confirmi el que tothom li insinua: «Allavors va sentir-se com una martellada al cor, tot va girar al seu entorn, van flanquejar-li les cames, i hauria caigut a terra si amb tota la força de les mans no s'hagués agafat a la porta. [...] El que la gent volia que endevinés, ell ja ho pressentia.». Sent les campanes de mort i, sense saber per què, un calfred li recorre el cos: «Li semblava que el que acabava de finir se n'hi enduia quelcom seu». Al cap de poca estona, en Met, el sereno, li resol el misteri: en Domingo ha mort «*de repenta*» cap a la una de la matinada.

En Sidro queda esfereït amb la notícia, però la cosa empitjora quan en Met li diu que qui ha fet anar a buscar el metge era la seva dona. És llavors quan comença a lligar a caps i es pregunta què hi feia la Toneta a la una de la matinada a casa en Domingo. Ho pregunta a en Met, però és «com si s'ho preguntés a ell mateix.». A més, en Met li insinua que encara li tocarà alguna part de l'herència d'en Domingo a través de la Toneta, perquè sembla ser que a la seva cunyada i les nebodes no els ha deixat res. En Sidro no entén a què es refereix (no entén perquè en Domingo li hauria de deixar diners a la seva dona), però en Met li contesta que ja ho entendreà un altre dia.

L'endemà, a les vuit del matí, enterren en Domingo. En Sidro hi va d'amagat perquè no el vegin, i des de darrere la capella observa com la Toneta forma part de la comitiva de dones vestides de dol. Quan tothom se n'ha anat, s'acosta a la tomba d'en Domingo i torna a sentir la sensació de defalliment que va agafar quan va saber que era mort, i estén les mans cap a la tomba «com si allí li haguessin també soterrat per a sempre tot l'objecte de la seva vida.».

D'ençà de l'enterro han passat vuit dies, i encara no ha vist ni la seva dona ni el seu fill. Ha estat a punt d'anar a buscar-los diversos cops, però ha acabat reculant. Tanmateix, un dia que torna del camp se'ls troba a casa fent farcells perquè se'n van a Figueres. Se sobreentén que, efectivament, han cobrat l'herència d'en Domingo, i com que ara són rics ja no volen saber res d'en Sidro. Aquest queda molt afligit en veure que només s'acomiaden d'ell amb un «adéu sec», com si fossin desconeguts.

Un dia que en Met li pregunta per la Toneta i en Dominguet, en Sidro es posa a plorar. En Met li intenta fer veure que ell ja li ho havia insinuat, i li diu que quan la Toneta el va avisar (la nit que en Domingo va morir), «feia fàstic i feredat!». En Sidro, tot aquest temps, ha sigut la riota del poble, perquè tothom –excepte ell– ho sabia.

Quan en Met es refereix a en Dominguet com «el seu noi», en Sidro explota definitivament:

El meu noi? –va cridar el Sidro, redreçant-se espurnejant-li els ulls i cloent els punys amb ràbia–. Poc que en tinc cap jo de noi! No és meu, no! Ara ho séntoc! És fill d'aquell home. Si fos meu, hauria arreplegat quelcom de la meva honradesa i ganes de treballar, i la sang li hauria dit alguna cosa per a no arreplegar l'herència d'odi i de venjança que aquell els ha deixat fins més enllà de la tomba.

A en Met li fa llàstima en Sidro, però aquest, a la fi, se sent alleujat. Per fi entén per què no s'havia sentit mai seus ni la seva dona ni el seu fill: perquè eren la dona i el fill d'un altre home. A més, ell que volia transmetre-li els seus valors a en Dominguet i fer d'ell un home treballador, ara sap que no ho era perquè no portava la seva sang. La seva gran angoixa era saber que no congeniava amb ells, però tot i així, com a cap de família, se sentia obligat a proporcionar-los tot el que necessitessin. Ara, però, està sol i lliure, i, segons ell, feliç, tot i que ho digui entre llàgrimes: «Ara sóc sol, deslligat de tothom; ara no estímoc ningú, perquè ningú m'ha estimat a mi; i estaré bé i seré feliç, t'ho júroc, ja ho veuràs; molt feliç, molt feliç...».

«**Revenja**» apareix publicat per primer cop el 19 de març de 1903 a la revista *Joventut*⁹⁰, abans de ser inclòs dins el recull d'*Asprors de la vida* de 1904.

Aquest conte se situa a l'hivern («era una nit fosca i crua del cor de l'hivern») i a l'Empordà («*La Pubilla*⁹¹, com li diuen a l'Empordà, ho arrossegava tot»). És un relat que es caracteritza

⁹⁰ *Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura*: Núm. 162 (19 març 1903).

⁹¹ Tramuntana.

per la brutalitat i la violència i, com a novetat, té un punt més psicològic, sobretot al final, en què s'explica què sent el protagonista després de cometre els seus actes.

Tota la gent del poble –que no sabem quin és– és al carrer esperant per sentir una serenata que es tocarà en honor a la visita d'un diputat, però es comencen a impacientar perquè ja fa estona que esperen (és tard al vespre, després de sopar). Això és inusual per ells, ja que «la gent del camp fan com les gallines, que van a jóc aviat».

Seguidament coneixem dos dels homes del poble: en Magí es fixa en que en Tià (forma abreviada de Sebastià) no para d'anar amunt i avall del carrer com un esperitat i li pregunta què li passa. «Poc que tinc res.», respon aquest, de manera que en Magí insinua que està molt nerviós només per la visita d'un diputat. A través d'aquest personatge polític se'ns fa el retrat de la típica desconfiança de la gent de pagès envers els forasters: no els interessa el que els hi hagi de dir («Què se me'n fum a mi d'aquest home! Mal com no es fa fosca, o el vent no se l'enrossega.») i, a més, no se'n fien («Potser aquest serà prou bona persona i ens ajudarà... Sí, a estimbar-nos – respongué en Tià.»).

Se'ns segueix descrivint l'extrem nerviosisme d'en Tià, que té la mirada clavada en una casa en concret. A continuació arriba l'esperat diputat, que va a cavall d'una tartana acompanyat per l'alcalde. Abans que el polític comenci a parlar ja sabem que no és català, perquè l'alcalde diu: «¡Viva nuestro diputado!» (ens situem en un context monolingüe, en què la gent del poble parla únicament en català). El personatge del diputat serveix per fer una descripció (vista per algú que és de fora) de l'ambient rural: duu una expressió de «fadiga i avorriment [...] pensant en les comoditats que havia deixat per a embrancar-se per aquells mons de Déu». A ulls d'ell, es troba en un cul de món i molt lluny de les comoditats de la vida a la ciutat (que també és la vida civilitzada). Fa un discurs en castellà sobre la necessitat de regenerar el país que ningú no entén (copsen només algunes paraules), i això encara els causa més desconfiança perquè tenen por que els enganyi.

En Magí, que està molt encuriósit per saber el motiu del neguit d'en Tià, li torna a insistir, i finalment ell li explica que va molt malament de diners i s'ha endeutat: el seu fill ha d'anar a la guerra (tot i que ell va pagar al de l'expedient per evitar-ho, però l'ha enganyat) i se li han mort el bestiar i la dona (la Maria, que se'ns descriu com una santa). En Magí li respon que és un exagerat (creu que en Tià té diners de sobres per tornar a comprar bestiar) i un «ganso»⁹² (només fa que patir perquè ningú li robi diners). En Tià –que ja hem vist que és un home amb

⁹² Avar.

molt mal geni— està a punt d'agradir en Magí, però decideix contenir-se i entrar d'una vegada a la casa que fa estona que observa.

Ens trobem a l'espai on es produirà la violència que caracteritza aquest relat: és a dir, tot el que ha passat fins ara eren només fets introductoris. En Tià coneix bé la casa perquè hi entra de dret i arriba a la sala d'estar sense vacil·lar. Allà hi troba la senyora Teresa, que està asseguda sopant en companyia del seu gat negre. Òbviament, el felí no podia ser de cap altre color per anar en sintonia amb el misteri del relat, però se'ns avisa que a qui hem de témer és a la Teresa: «a molts, més els hauria valgut caure a les seves urpes que a les de la vella.». Se'ns fa una descripció física de la Teresa (menuda, magra; poca cosa), però el més important és a què es dedica:

A la Teresa li deien senyora encara que sempre feia el pobre. Era avorrida, mes no li ho demostraven, com tampoc li daven a entendre que tothom sabia que de nits, amb l'excusa de vigilar els seus horts omplia el sarró amb el dels veïns. Era una mala animeta. Pensava el mal, el feia, i després s'hi rabejava. Escanyava amb la usura sense dir que fos ella, i per torna encara feia esquitxar quelcom de la pobresa que quedava als qui havia explotat.

En poques paraules, és una escanyapobres i una mosca morta: comencem a entendre per què en Tià li vol mal. No obstant, ell que venia tan decidit, en veure-la queda acovardit i es deixa caure en una cadira. El narrador, que és omniscient, ens explica el que està pensant en Tià: culpa la Teresa de la mort de la seva dona per una «afecció de cor» (és a dir, la va matar d'un disgust). Finalment decideix dirigir-se a la Teresa i li explica que està preocupat perquè el seu noi ha d'anar a fer de soldat. Curiosament, la resposta de la Teresa és pràcticament igual (però construïda de manera diferent) a la que li ha donat en Magí anteriorment: «I per això t'enquimeres, gran talòs?» (Magí) i «Fumut burro! I per això t'encaparres?» (Teresa). Aquesta capacitat de relativitzar que tenen en Magí i la Teresa, que aviat hi trobarien una solució, contrasta amb l'angoixa d'en Tià, que no para de créixer juntament amb el seu mal geni.

En Tià lamenta el tracte que ha tingut tant amb la seva dona com amb el seu fill: «Tant que sa mare em va encomanar que l'estimés força, ja que no l'havia estimada a ella.». La Teresa, sentint això, salta: «I qui en va tenir la culpa d'això? Ella mateixa, per flasca. Si semblava un pregadéu de rostolls, aquella esblaimada!». Aquí comencem a sospitar que entre en Tià i la Teresa hi pot haver una història més sentimental del que ens pensàvem: ens ho revela la hostilitat de la Teresa cap a la Maria, a qui potser veu com «l'altra» (tot i que la Maria és la seva dona i «l'altra» és ella) i el sentiment de culpabilitat de Tià, que es penedeix de no haver

tractat prou bé la seva «santa dona». Aquesta insistència en la santedat de la dona d'en Tià potser és precisament el que li dona el seu nom, Maria.

Amb aquest paràgraf entenem que aquests dos personatges mantenen una relació de subordinació. En Tià fa cas de tot el que la Teresa li demana: «una cosa més forta, més punyent que la meva voluntat, me treia de prop seu [de la Maria] i m'empenyia cap aquí. Tot el que tu exigies, jo ho prenia de casa meva i dels meus fills. Adormint els meus sentits, adormies també la meva consciència. Jo he fet tot el que tu has volgut, i tu no m'has ajudat més que a enfonsar-me.».

En Tià, convençut que si ara es troba en una mala situació econòmica és culpa de la manipulació de la Teresa, li reclama els «els quartos del camp»: els que ella li va guardar un dia al seu cistell quan ell venia de cobrar-los perquè passant la barca no li caiguessin a l'aigua. Ella fa veure que no sap de què li parla i el titlla de begut, però a en Tià ja se li ha acabat la paciència i l'amenaça amb escanyar-la.

El sentiment que domina en Tià en aquests moments és la ira, que li creix a dins de manera accelerada i sense aturador. La Teresa encara ho empitjora més tornant a esmentar la Maria («A la rata d'església de la teva dona els havies de demanar, que ben segur que ja els devia haver donat perquè li diguessin el bé»), però això encara fereix més en Tià, a qui el sentiment de culpa supera per moments. Ell l'avisava que deixi en pau la seva dona, però la vella no s'atura: «Ella rai, que ja s'aconsolava amb els capellans!».

Aquest últim atac fa que en Tià deixi de repirimir-se: «En Tià va fer un crit que res tenia d'humà, i, foll i encès d'ira, li posà les mans al coll. La Teresa li clavà els ulls, i per primer cop a la vida va tenir por.» Cal destacar aquesta animalització d'en Tià («res tenia d'humà»), que succeeix just quan ell opta per la violència: li passa el mateix a en Mariano de «La Porc» (vegeu apartat 3.3.).

Es crea un estiraarronsa en què un reclama uns diners que l'altra jura no tenir, fins que la Teresa es posa a cridar perquè algú la senti i la vingui a socórrer, però la seva veu queda ofegada per la música del carrer (la polca que estan tocant els de la serenata). Desesperada, intenta arribar al ganivet que sempre porta a sobre (el que utilitza per robar els horts dels altres), però en Tià se n'adona, de manera que aprofita l'arma per matar-la: «Mentre amb una mà li aixafava el cap a la taula, amb l'altra li clavà el ganivet fins al mànec.» La mort de la Teresa és molt violenta:

La sang saltà primer amb força i a glopades cada cop que se li sentia la ranera, corrent després ja més pausadament. El cos féu tres o quatre fortes extremituds, i les mans van crispar-se damunt la corcada taula, clavant-hi les ungles, fins que, ja acabades les forces, donà una volta sobre ella mateixa, i caigué amorrada a terra.

Cal destacar tres aspectes sobre aquest moment. Primer de tot, la violència de l'escena era inevitable perquè en Tià necessitava obtenir revenja (d'aquí el títol del relat): culpa la Teresa de la mort de la seva dona (tot i que la culpa és seva, per haver-la negligit), i l'única manera de venjar-se és donar-li la mort a ella també. En segon lloc, es torna a insistir en aquesta bestialització que experimenta en Tià: «Enfellonit, amb els ulls sortint-li del cap, talment feia por: semblava una fera flairant la sang humana.». Per últim, aquesta violència la contrasta el gat, que segueix dormint sense adonar-se que acaben de matar la seva mestressa: mentre el lector encara està processant el que acaba de llegir, de cop xoca amb el desinterès del gat. Això, a la vegada, establirà un paral·lelisme amb la ignorància de la gent del carrer.

Quan en Tià abandona l'escena del crim i surt a fora s'adona del que ha fet i queda horroritzat, però no té temps de reflexionar perquè de seguida es torna a trobar en Magí, que li desitja un bon son (la gent ja es retira a dormir) i l'anima: «Si era que sentissis el mal temps, ja pots assossegar-te, que ja s'ha acabat.». És llavors quan en Tià mira cap al cel i s'adona que, efectivament, en Magí té raó. El narrador ens explica, després, que ens trobem a les anomenades «minves del gener» (fenomen atmosfèric pel qual el nivell del mar baixa a causa d'altres pressions atmosfèriques). Tot queda lligat: quan en Tià s'ha desfet, per fi, d'allò que tant l'angoixava, el temps també s'ha calmat i el nivell del mar ha baixat.

En Tià per fi pot respirar amb tranquil·litat («sentint-se lliure del jou que tants anys l'havia oprimint i tant mal li havia fet cometre»), però li dura poc, perquè de cop sent una sensació dolorosa, causada per tres coses: «l'expiació del crim», «el mut testimoni de l'homicidi» i «la lluita de la seva consciència». Per tant, ha quedat lliure i pres, a la vegada, per sempre: s'ha desfet d'aquest pes que l'ofegava, però a partir d'ara carregarà amb un altre pes diferent —el de la consciència— fins que es mori.

És interessant el tractament de la tramuntana durant el relat, que encarna gairebé un personatge més, perquè tot i que al principi ja se'ns ha informat que fa un vent que s'ho emporta tot, durant la narració se'ns va recordant diversos cops. En algunes ocasions inclús és personificada: «Un fort xiulet de tramuntana que semblava respondre a la *sinceritat* del seu discurs» (quan el diputat acaba de fer el seu discurs en castellà). En d'altres no es personifica, però sí que hi té un paper important: «El refilet de la tenora va començar fent duo

amb un bufarut tan fort» (fa tant de vent que sembla un instrument més de la cobla). En conclusió, aquesta reiteració i insistència en el fet que faci tramuntana podria servir per remarcar que no és només un element de fons del relat com pot ser la fred, sinó una peça clau que, amb la seva força, acompanya la d'en Tià. A més, la tria d'aquest vent és molt escaient tenint en compte que la tramuntana és el vent emblemàtic de l'Empordà.

«**La passera**» se situa a Ullastret (Baix Empordà), durant finals de juny. No és un conte tan cru com els altres, en el sentit que no hi ha violència física, però sí que conté una crítica: com diu la ressenya de *Juventut*⁹³, tant aquest conte com «Soledat» (l'últim del recull), «ofereixen una protesta contra lligams socials que res lligan encara que cuydin a escanyar».

Dividit en quatre escenes, relata un matrimoni de conveniència entre el viudo del mas Rossinyol, en Jaume, i una noia jove, la Madroneta de Can Bellera. En realitat, qui vol casar-s'hi és el fill d'en Jaume, l'Albert, però no pot perquè ja està casat: la seva dona l'ha abandonat i l'única manera de desfer el matrimoni seria que ella es morís. Per accelerar l'assumpte, doncs, el seu pare fa de «passera» entre tots dos (d'aquí ve el títol).

La primera escena ens presenta els dos integrants de la parella, l'Albert i la Madroneta. Es troben de casualitat quan tots dos van cap a la vila (l'Albert, a fer encàrrecs; la Madroneta, a mercat). Com que la Madroneta va a peu i l'Albert a cavall, ell s'ofereix a portar-la perquè no se li faci tard. Durant el camí parlen de temes banals per passar l'estona, com per exemple de l'estat de salut de la mare de la Madroneta, que té mal a l'estómac (suposem que no és d'importància perquè no es torna a esmentar en tot el relat). Tanmateix, arriben a un punt en què cap dels dos sap com continuar la conversa i es fa un silenci incòmode. La Madroneta es va posant més nerviosa («La Madroneta, confosa i callada, se'l mirava de reüll, mentre les seves mans tremoloses anaven recoquillant les vetes del davantal.») i, de seguida que veu les primeres cases de la vila, decideix baixar (tot i les protestes de l'Albert).

Per la conversa que mantenen sabem que ja es coneixen (i, per tant, tenen una lleu confiança), tot i que les actituds que cadascun té envers l'altre són diferents. L'Albert –ben educat, amable– es mostra en tot moment interessat per ella, mentre que la Madroneta, encara que també és educada amb ell, sempre manté les distàncies: perquè és inexperta i tímida, perquè ell és més gran i perquè ell està casat.

⁹³ *Juventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 246 (27 oct. 1904).

Tots dos acaben les seves tasques al mateix temps i l'atzar els fa tornar a coincidir, per sort de l'Albert, que clarament sent una inclinació cap a ella («Aquell dia sí que l'atzar feia de les seves, ajudant l'Albert.»). Observem que es comporta com un cavaller amb ella i que no la tracta així simplement per ser ben educat: «agafant-la sobtadament pel cos, en un tancar i obrir d'ulls va deixar-la altre cop asseguda damunt dels sacs.» La Madroneta, davant d'aquest gest, es posa vermella i li tremola la mirada.

Ell fa referència al temps dient que sort que l'ha recollida, perquè està a punt de posar-se a ploure, i en qüestió de segons observen com s'acosta la tempesta («Roents llampecs esqueixaven els núvols, i la remor dels trons se sentia cada punt més forta i més aprop.»). El mal temps serveix a l'Albert per fer de protector i salvador un cop més: «Poruga, més que poruga! Veus com he fet bé de pujar-te al carro. Tota sola pel camí, t'hauries mort de por.»

Un cop s'han tapat per no mullar-se, ell li pregunta per què sempre el tracta de vós, i s'avança justificant que tampoc no és tan gran, «com si temés la resposta que ella li donaria.» Ella li respon que no ho fa perquè sigui vell, sinó perquè és casat. Aquesta resposta el desconcerta: «L'Albert va sentir com una martellada al mig del cor. Gairebé ho havia oblidat, i era ella, la Madroneta, qui li ho feia recordar. Un calfred va passar per tot el seu cos, i instintivament i amb brusquedat va separar-se de la noia, i van quedar l'un i l'altra sense dir-se res més.»

Gràcies a aquest fragment sabem que, efectivament, l'Albert és casat, però el fet que ell se n'oblidi significa que el seu matrimoni no pot anar gaire bé. Aquí encara no sabem de qui és culpa (o si és cosa tant d'ell com de la seva dona), però ja sospitem que l'afectat és ell, perquè està tranquil mentre no es recorda de la seva muller, però en el moment que li ho recorden torna a quedar afectat.

La resposta de la Madroneta els ha separat, però un llamp («una serp de foc») seguit d'un tro els torna a unir gràcies a la por de la Madroneta, que, «sense adonar-se'n, s'abraçà a l'Albert, com cercant en ell un recolzament i una defensa.» L'Albert no hi cap de felicitat: «tremolant de desig i felicitat, la va estrènyer ben fort contra el seu pit, coneixent que ja era ben seu i per sempre aquell cor que en la seva innocència, i a causa de la força i suggestió del temps, acabava de revelar-se-li.» Tanmateix, aquesta eufòria dura poc, perquè de seguida que la Madroneta s'adona del que està fent (abraçar un home casat), se'n separa, avergonyida, i abaixa la mirada. Això fa que l'Albert es torni a ensopir.

A la segona part del relat hem fet un salt en el temps i en l'espai: suposem que l'Albert ja ha deixat la Madroneta a casa seva, perquè ara està parlant amb el seu pare, en Jaume, a la cuina. El pare d'ell i la mare d'ella es coneixen, perquè en Jaume comenta: «Vaja una reira de temps s'ha posat tot d'un cop [...] A vosaltres [l'Albert i la Madroneta] també us ha arreplegat, segons m'ha dit la Bellera.». La Bellera és la mare de la Madroneta, tot i que aquí encara no ho sabem. L'Albert no respon al seu pare perquè està plorant. En Jaume, que se n'adona i coneix el motiu que el turmenta, comença a renegar contra la seva jove: «Ja hi tornem a ser? Maleïda l'hora que va entrar a casa aquella grandíssima bagassa».

L'Albert, veient la irritació del seu pare, es culpa a ell mateix de la desfeta del seu matrimoni, però en Jaume li contesta que si és culpa seva ho ha de solucionar ell, i que plorant no s'arregla res: «Això es deixa per les dones, que sempre tenen l'esponja molla al clatell.». El fill, però, s'excusa dient que ell no hi pot pas fer gaire més, i que l'única manera de solucionar-ho seria que ella es morís (encara quedaven molts anys perquè el divorci fos una opció), a la qual cosa el seu pare respon: «Tant de bo de Déu que hi petés demà mateix.». L'Albert, però, no desitja cap mal a la seva dona, i inclús sent llàstima, encara que l'hagi fet un desgraciat.

No s'acaba de dir què és el que ha fet aquesta noia, però l'Albert afirma que es veia a venir: «Que no ho sabíem nosaltres el que era? Poc que ho amagava, a fe de Déu! Ben bé que es veia, i amb tot i això vaig ser encara prou cec per embolicar-m'hi.». El que sí sabem és que se n'ha anat del mas Rossinyol per voluntat pròpia abans no la fessin fora. En Jaume segueix insistint al seu fill que han de trobar una solució perquè «en aquesta casa tot va com Déu vol i cal aparellar-ho». Finalment ho deixa estar i se'n va cap a sopar, però abans insinua –burleta– que ell ja sap què passa entre el seu fill i la Madroneta: «Ja n'hi ha prou que vetlleu tu i la Madroneta –va afegir amb rialleta de mofa i guaitant de fit a fit son fill.».

A la tercera part tota la qüestió ha avançat molt, perquè ens situem al dia del casament. Es descriu la sorpresa del campaner de l'església d'Ullastret quan veu qui són els nuvis: «el jaio⁹⁴ del mas Rossinyol amb la fresca i tendra joveneta de ca la Bellera.». És a dir, la Madroneta no s'ha casat amb qui esperàvem –l'Albert–, sinó amb el pare d'aquest. Després de la missa, els nuvis, la Bellera (la mare de la núvia) i els testimonis pugen a les tartanes i tornen cap al mas Rossinyol.

⁹⁴ Vell.

A la quarta i última part, es descriu l'arribada a la masia. Els lladrucs del perdiguer, que sent la flaire del seu amo, avisen l'Albert de la seva arribada. El noi està seriós i ensopit, i no diu res ni al seu pare ni a la Madroneta: «Sense badar boca, i gairebé ni guaitar-se-la, va agafar la Madroneta, deixant-la al llindar de la porta.». En Jaume, però, s'ho pren amb humor: «Ai, ai! Tothom està ensopit! [...] Poc que ningú diria que venim d'un casament!».

En el moment en què es queden sols pare-fill i mare-filla, es posen a parlar de l'assumpte, que sembla preocupar a tots menys a en Jaume, que agafa la Madroneta i la tira als braços de l'Albert, com si li entregués, i li diu: «Té, aquí la tens: és ben teva. Estàs content ara? Ho veus com per tot hi ha remei en aquest món, fora d'una cosa?». L'Albert, però, que sembla que no ho veu clar, no respon. La Bellera, la mare de la núvia, tampoc no està gaire entusiasmada: «Jo, Jaume, què voleu que us diga, me fa una mena de cosa!». A més, afegeix: «Si no hagués sigut que la noia me'n valia de menys...» (és a dir, ja li va bé haver casat la filla amb el noi del mas Rossinyol). Tanmateix, el pes de la consciència és més gran, però en Jaume respon contundent: «La consciència! La consciència! És una cosa que no se sap mai ni on comença ni on acaba.».

Finalment, en Jaume avisa que se'n va a caçar. Això alerta la Madroneta, que no es deu voler quedar sola amb l'Albert, i per això insisteix al seu sogre (o, legalment, marit) que es quedi. Ell continua fent broma («Tens raó que hauria de fer el paperot de nuvi!»), però de seguida es posa seriós: «ara més que mai hem de fer, tant vosaltres com jo, que mai m'adoni que he servit de passera perquè us poguéssiu trobar.». És a dir, la seva intervenció ha servit únicament per ajudar el seu fill a aconseguir el que volia (superar la vergonya del seu primer matrimoni i casar-se de nou, ara amb la Madroneta), però vol que l'engany quedi en l'oblit i que es comportin com si els que s'haguessin casat fossin ells dos. Tot seguit s'emporta la seva consogra i els deixa sols.

«**L'espurna**» és probablement el conte més violent de tots, en què un incendi provoca que la rancúnia vagi creixent dins d'un home; tant, que quan sap que el seu fill es vol casar amb la noia de la família a qui culpa de l'incendi, acaba cometent un fillicidi.

Ens situem en un ambient rural molt negatiu: el mal temps ha provocat males collites, i això ha fet que el poble caigui en la ruïna. A diferència dels altres relats, no hi ha cap referència a la localització geogràfica. Tanmateix, segurament s'ubica a l'Empordà: perquè es parla de la tramuntana i perquè seria estrany que aquest fos l'excepció respecte els tres contes anteriors, que tenen lloc en localitats empordaneses.

El poble està desert perquè fa un temps terrible: bufa una tramuntana molt forta que porta «l'alenada freda de les neus apilotades pels cims», i poca gent s'ha atrevit a sortir de casa. De sobte, el crit de «foc a can Metus!» fa que tothom surti a fora direcció al carrer de les Mosques, on hi ha la casa que s'està cremant. El foc surt del pati, i es veu una «fumarada negra i espessa, corrent-hi pel mig, amb bellugadissa vertiginosa».

Se'ns presenten els amos de la casa incendiada: en Metus (diminutiu de Cosme), «un home carrat d'espatlles, de color terrós i esguard de reüll, sense mai en la boca una rialla, tot afaitat i encara amb la seva força muscular malgrat els seus seixanta anys», i la Quima, «més alta que ell, grassa, ferrenya i ventruda, era com una bèstia de treball, a la casa». Ens trobem amb una família totalment desestructurada: la Quima tem el seu home pel seu mal geni («no temia més que el seu home. Aquest, imposant-li, com a tothom, la seva autoritat a la força bruta, havia conseguit dominar-la.») i té un fill a qui ni tan sols estima («tan sols [l']havia posat al món per instint bestial»).

D'altra banda, qui dirigeix l'operació d'apagar el foc és en Cintet de la Pagesa, que no forma part del casal familiar. És «un minyó d'uns trenta anys, de fesomia franca i riallera» i «el xicot més valent de l'encontrada». S'obre pas per entremig de la gentada que només observa i s'enfila al cim de la paret que dona al pati, per començar a donar ordres: «Què feu aquí, encantats? Escales i atuells plens, que porta pressa! Au, bellugueu-vos!». Gràcies a la seva diligència, en un moment tots s'organitzen: posen escales i es van passant galledes plenes d'aigua.

Per ordre d'en Cintet fan caure el porxo, que és la part que s'està cremant més i està permetent que el foc passi a la casa, però aquest, en caure, «va obrir pas a una gran flamarada, escampant una fumera tan espessa, que va cegar a tothom, fent tambalejar els de dalt, ajudada de la força del vent, i l'asfíxia que sentien.». En conseqüència, en Tomàs, el fill d'en Metus, cau a les brases. En comptes de ser socorregut pel seu pare, a qui no sembla importar-li si el seu fill ha pres mal o no, qui se l'emporta a casa seva és l'avi Guilló, el seu veí.

El foc no queda apagat del tot fins que ja és ben fosc. Han aconseguit aturar l'incendi i salvar la casa, però les marques del foc són més que evidents: «El pati havia quedat nu, només que amb les tres parets mestres que el voltaven. Pallissa, porxo, corts, llenyer, i fins i tot les portes i finestres d'aquella banda de casa, tot havia sigut consumit. Des del portal s'albirava com si fos la gola d'un cau: tant la bava de les flamarades i del fum ho havia ennegrit!».

Aquesta comparació amb un cau és interessant: sembla un cau per la foscor provocada pel foc, però també es pot entendre que la casa sempre ha estat un cau perquè hi viu una bèstia: en Metus, un home que sembla no tenir compassió per res ni per ningú i que no sent cap mena d'estima envers la seva família.

Aquest, que s'està passejant amunt i avall del pati «amb el cap acotat, guaitant a terra, i les mans creuades al darrere», protagonitza un episodi de ràbia contra la seva dona:

«–Vols fosque el camp d'aquí i anar-te'n a jeure?

–I en Tomàs que l'irem a cercar? –va encara aventurar-se a dir la Quima.

–No.

–Emperò...

–Au, i fila corrents, o sinó et revèntoc –va respondre amb tota la ràbia, al mateix temps que, engegant-li una puntada de peu, feia tambalejar aquella massa de carn amb tot i tenir bon pes per a estar ferma.»

Amb aquest diàleg ja se'ns diu tot el que ens calia saber: la Quima és víctima de violència masclista per part del seu home, que l'abusa psicològicament i físicament. El sol fet de preguntar-li una cosa, per a ella és «aventurar-se», i ell, en resposta, li descarrega tota la seva ràbia. Probablement, la desconexió que sent la Quima amb el seu fill (es diu que no l'estima i que només el va tenir perquè era el que tocava) també és causada per la brutalitat d'en Metus: a còpia d'anar passant els anys i d'anar aguantant l'abús cada dia, segurament s'ha anat tornant cada vegada més impassible i ha anat quedant desconnectada dels seus propis sentiments.

En Cintet li recrimina que faci pagar la seva ira a la dona, però ell contesta: «Amb algú em tinc d'esbravar, ja que no puc fer-ho amb ells. Emperò, mal llamp me mati si no me la paguen un dia o altre l'espurna que m'han ficat a casa!». Es refereix als Guilló (la família que, precisament, s'ha preocupat de curar en Tomàs de la seva caiguda). En aquesta frase, en què hi apareix el títol del relat, veiem quin serà l'objecte de la seva còlera a partir d'ara: fer pagar a aquells qui han provocat l'incendi (segons la seva imaginació, perquè mai no s'arriba a demostrar). En Cintet no els creu capaços de fer tal cosa, però en Metus assegura que «fa molts anys que me la porten votada». En Cintet li fa un avís que acaba resultant una premonició: «Mireu que molts cops el mal que es vol fer an els altres se sol girar contra d'un

mateix! [...] La ràbia és mala consellera. No l'escolteu pas, que us farà estimbar més del que voldreu.» Això és precisament el que passarà a en Metus: es deixarà controlar per la ràbia que li creix a dins.

Encara és més incomprendible la indiferència que sent envers el fill, com si no se'l sentís ni seu:

«—I, doncs, que el voleu deixar allí? [a casa els Guilló]

—Que l'adobin, ja que ells l'han espatllat. Quan estarà bo ja vindrà, si vol.

—I si es mor?

—Que l'enterrin! Que es fosquin!»

Després de sentir aquestes paraules, en Cintet l'observa fixament, i sent por de l'odi que en Metus cova dins seu. Com ja hem vist a «Revenja» i com veurem a «La Porc», Felip Palma fa passar per un procés d'animalització / bestialització els personatges que es deixen dominar per la seva violència. En Metus potser n'és el cas més extrem: en Cintet «va comprendre que se les havia amb l'espècie més perversa de l'home: un veritable llop fill de les terrosses, salvatge, ignorant, rutinari i amb instints de fera, que campava entremig de la gent a l'aguait de l'ocasió en què els pogués fer presa.»

A la següent escena hi ha hagut un salt temporal: han passat dos anys d'ençà de l'incendi. Des de llavors, dues coses han crescut: en Tomàs, que s'ha convertit en un «mossetàs de dinou anys», i la ràbia d'en Metus, que «tremolava de ràbia, cada cop que son fill anomenava, agraït, a algú de can Guilló.»

En Tomàs, sorprenentment —tenint en compte qui és el seu pare—, és bona persona. Tanmateix, també és ingenu, perquè està enamorat de la Guillona, la filla de can Guilló (la família que el va curar de la caiguda, i els que, segons en Metus, van causar l'incendi), i es pensa que els seus pares s'acabaran avenint a la seva unió. Només compta amb el suport de la seva àvia, que és una altra víctima de «l'autoritat despòtica» d'en Metus, el seu fill. Per tant, en Metus és un cap de família que abusa del seu poder com a pare i que no fa distincions: els considera tots inferiors a ell i per això els maltracta. L'àvia li ha donat al seu net el poc que té perquè pugui casar-se amb la Guillona. Ho ha fet en secret —perquè sap quina serà la reacció del seu fill si se n'assabenta—, però el problema és que aquest ja ho sospita, i també creu endevinar l'amor entre els dos joves. Aquests fets poden fer explotar del tot una persona tan

irascible com en Metus, pel qual la situació ja no pot empitjorar gaire més: encara carrega el rancor cap a la família que va causar l'incendi i, a sobre, el seu noi es vol casar amb la filla d'aquest casal.

Un vespre de pluja, l'àvia observa preocupada el seu fill: «seguia, plena d'angoixa, la mirada, encara més fosca aquell dia, de son fill». D'alguna manera, ella ja té el pressentiment que tota aquesta còlera que es va acumulant només pot sortir d'una manera: en forma de crim i violència. Quan la Quima comenta que gràcies a la pluja sortiran molts cargols i que «aquells» (la família Guilló) segur que no desaprofitaran l'oportunitat, en Metus sent una necessitat imperiosa de sortir a caçar-ne també (no vol ser menys que ells).

En Metus «covava el més injust i covard dels odis, esperant només que el moment oportú per a fer-lo esclatar furient del negre abisme del seu cor.». L'àvia, que ja fa estona que ho ha endevinat en la seva mirada, l'intenta detenir, sense èxit.

L'avi Metus es dirigeix al clot de Cruilles, el millor lloc per a caçar cargols. Allí sent «una riulla fresca, grassa, la riulla de la joventut feliç que afronta amb serenitat la vida»: són el seu fill i la Guillona, que festegen mentre competeixen per veure qui troba més cargols. L'amor que hi ha entre els dos joves és correspost, i només té un aturador: el permís dels pares d'ell. La Guillona està preocupada perquè en Tomàs triga massa a explicar-ho als seus pares, i li sembla que és perquè no l'estima. El noi, però, no s'atreveix a preguntar-ho perquè sap perfectament quina serà la resposta: «Aquesta reconsagrada ràbia que us tenen me fa molta basarda! Des del dia del foc, sembla que us hagin maleït.». Sabem, perquè li ho diu la Guilloneta, que la seva afecció per ell va néixer el dia de l'incendi: «Des d'aquell dia t'estimoc [...] Feies tanta llàstima!». Aquí s'estableix una metàfora interessant: el foc destructor, que per a en Metus va suposar un ultratge, per ells va ser l'inici d'alguna cosa entranyable.

Després de tenir un moment de passió amb la Guillona, en Tomàs li promet que l'endemà, sens falta, els ho explicarà. Amb valentia, afirma: «Després de tot, jo sóc l'hereu de l'àvia, i vindrà amb nosaltres perquè ja ho vol. Aquesta sí que m'estima; que els altres, no; i ara sí que t'ho ben júroc que parlaré aviat». En Metus, que ha sentit tota la seva conversa, s'adona que la seva pròpia mare ha tramet un pla a les seves esquenes. S'enfada per dos motius: perquè ho ha fet sense el seu permís i perquè gràcies a aquest donatiu es pot fer possible allò que ell vol evitar per sobre de tot.

Quan torna a casa seva, en Tomàs es troba el seu pare, que l'espera despert. En Metus va per feina: «Què és el que has de parlar i m'has de dir? Ja pots començar.». En Tomàs queda sorprès i entén que el seu pare ho ha sentit tot, però no es mostra acovardit: «Doncs, sent així, sou vós qui ha de parlar. Vejam què em responeu.». En Metus, òbviament, s'hi nega: «No, i cent cops no, mal s'enfonsi el món. I ja pots fosque el camp tot seguit d'aquesta casa –va xisclar amb veu terrible, donant tan bell cop de puny a la pastera que el porró va saltar en trenta mil miques.». La violència que acompanya aquesta frase és només un preliminar, comparat amb el que està a punt de passar.

En Tomàs, qui sembla no témer el seu pare, l'amenança: «Això ja ho veurem més tard, per justícia, a qui li pertocarà sortir d'aquesta casa, si sereu vós o jo». Ja es dirigeix cap a fora al carrer quan en Metus agafa una corda, hi fa un nus i el caça pel coll. L'estrebada és tan forta que fa caure en Tomàs a terra. La manera de deturar el seu fill diu molt de la personalitat despòtica d'en Metus: el podria haver agafat ell mateix, però el seu primer instint és caçar-lo com si fos un bou.

En el moment en què en Metus veu que domina el combat, es transforma en una bèstia:

Com les lleones del circ romà, que, flairant ja la sang humana, esperaven amb els ulls fixos i els badius del nas dilatats que el mascle donés la primera urpada per a abraonar-s'hi, així mateix aquella femella dona, fent un bot endavant, va deixar-se caure amb tot el seu pes damunt les cames i ventre de son fill, subjectant-li els braços, que l'engegaven d'una banda a l'altra a cada batzegada del cos, que, retorcent-se com una anguila fora de l'aigua, obria desmesuradament els ulls i allargava la llengua amb un fort ronqueig cada cop que el monstre estirava la corda.

Aquestes comparacions mostren molt bé la desigualtat física entre pare i fill: en Metus és una lleona que té la seva presa –el seu fill, que és una anguila indefensa– totalment dominada.

Els crits d'en Tomàs desperten l'àvia, que apareix a l'escala «en camisa, els ulls fora de les seves conques, erts i eriçats damunt el seu cap els pocs cabells blancs que li quedaven, com l'estàtua del terror». D'altra banda, la Quima fa estona que observa (des de l'inici de la discussió), però no ha gosat intervenir: tal és la subjugació que el seu home exerceix sobre d'ella. L'àvia intenta aturar el seu fill («Que és ton fill, Cosme!»), però ell la fa callar: «Arri a jeure, mala bruixa!».

Finalment, es produeix el fillicidi. És una escena de gran violència, com no podia ser de cap altra manera, perquè està motivada per la ràbia que en Metus ha acumulat dins seu:

La ràbia que sacsejava el seu cos li féu dar tan forta estrebada, que la corda, enfonsant-se dins la carn i trencant el fi teixit de les venes, quedà tota roja de sang. El desgraciat va encara dirigir a sa àvia una mirada d'angoixa mortal, i amb una forta i darrera batzegada, que va deixar sentir un cruiximent d'ossos, els seus membres van quedar quietes, i van caure feixugament a terra.

L'àvia, que acaba de presenciar l'assassinat del seu net a mans del seu propi fill, es mor d'un esglai: «l'horror del que acabava de veure havia romput el petit fil de vida que la lligava a aquest món.». Per tant, en un moment, la ira d'en Metus ha matat dues persones: la seva mare i el seu fill; el seu passat i el seu futur; la seva predecessora i el seu hereu. La Quima és l'única de la família que se'n salva, però res no descarta que en Metus no sigui capaç de fer-li a la seva dona el mateix que ha fet al seu fill.

Al cap d'una estona, la quietud domina la cambra: un cop en Metus ha explotat, s'ha fet el silenci i la pau. El final del conte és esfereïdor, perquè demostra la poca afectació d'en Metus i la Quima davant la mort del seu fill i de l'àvia. Al capdavant, el fet que l'autora passi tan dràsticament de la descripció de la mort de l'àvia a l'escena de quietud, sense aturar-se a relatar les sensacions dels pares, ja ens indica que no deuen estar gaire agitats. De fet, l'únic que sembla preocupar-los és desfer-se de l'arma del crim, com es narra a l'últim paràgraf:

El cos de la velleta, fet un cabdell i ensenyant les seves misèries, fruit d'una existència de treball i subjecció, jeia al costat d'aquella malaurada joventut, pocs moments abans en tot l'esclat de les seves il·lusions. Els ulls del minyó, ressaltant de la seva cara morada i descomposta, semblaven guaitar astorats la porta per on havien eixit sos pares enduent-se'n la corda.

«**Soledat**» és l'últim conte del recull d'*Asprors de la vida*, i com «La passera», no és tan cru ni violent com els altres tres. Sobretot, fa molt de contrast amb l'anterior, «L'espurna»: «Soledat» no és una història de brutalitat, sinó de tristesa, insatisfacció i penediment. Relata la història d'amor –corresposta, però impossible– entre un ecònom i una feligresa. Sobretot, però, el que senten aquests dos personatges és solitud; de fet, sembla que aquesta sigui la seva condemna.

L'acció transcorre durant un juliol molt calorós i se situa al Montseny (això és una novetat: hem abandonat l'Empordà). El primer personatge que se'ns presenta és l'ecònom, mossèn Claudi, que té «l'esguard perdut per l'espai al través de la finestra». Al llarg del relat entenem que és una persona insatisfeta amb el camí que ha triat –el de la vida religiosa– i això fa que li costi concentrar-se i que s'encanti constantment amb qualsevol distracció: és «indiferent a tot

el que el voltava» i tenia un «posat d'abandonament i fonda melangia». Un cop a la porta el desperta del seu somni. Qui el visita és l'altre personatge important que ens faltava: la Filomena. És una noia d'uns vint-i-vuit anys amb un aspecte molt cuidat, però aquesta descripció física també ens mostra que ella també té la tristor marcada al rostre: «dos ulls negres esquinçats i amb fondes ulleres, i a una cara de delicades faccions i color trencat.».

La Filomena és rebuda per la criada d'en Claudi, la Rita. La noia entra a l'estança on hi ha el mossèn i explica que ve «de prendre Nostramo» com cada divendres, i de passada ha pensat que es quedaria a esmorzar. Es dirigeix directament a en Claudi, a qui pregunta si la convida. Aquesta exclusivitat fa que el mossèn es posi «vermell com una cirera», però la convida a seure. La Rita ja va per preparar-li l'esmorzar, però la Filomena l'atura rient: ho deia de broma, i a més la seva mare l'espera. La noia es fixa, llavors, que el mossèn ja té servit l'esmorzar, però encara no l'ha ni tastat. La Rita, qua ho veu, comença a renyar-lo com si fos la seva mare, fent referència a aquell encantament propi seu que hem esmentat abans: «Se queda guaitant, encantat, com volen les mosques, i no fa cas de res!».

En el moment en què la Rita es dirigeix cap a la cuina per reescalfar l'esmorzar, es queden sols. La Filomena aprofita per preguntar al capellà si encara «no ha tingut carta ni avís»: espera amb impaciència una figura de la Verge Maria. Aquesta escena serveix per mostrar el caràcter de la Filomena, que tendeix a ser molt patidora: encara falten tres setmanes i ja està angoixada per si li haurà arribat a l'Assumpció (a l'agost). El capellà li aconsella que tingui més paciència, perquè aquest temperament tan angoixant no li va bé: «Cal esperar sempre, Filomena.». Tanmateix, ella li respon que «El qui sols viu d'esperança, mor de gana». Arrel d'aquesta conversa la Filomena s'ensopeix, com el dia, que s'ha tornat rúfol («sento el dia. Havia nascut clar i serè que donava goig, i miri que rúfol se posa.»). El capellà, per animar-la li proposa que «passi la visiteta als seus malalts, i en tornarà tan alegre i conformada com suara». La Filomena s'acomiada de l'ecònom i la Rita i es dirigeix a casa seva. A partir d'aquí, se'ns fa una descripció molt detallada dels rerefons i orígens dels dos protagonistes.

La Filomena Oliu ens recorda l'Ana Ozores de *La Regenta* de Leopoldo Alas «Clarín»: és una noia que ha tingut mala sort amb els seus pares, que han tingut una molt mala relació matrimonial («havia passat la seva infantesa veient sempre la manca d'harmonia dintre la llar per la falta d'amor i respecte que es tenien els seus pares.»), i a causa d'això s'ha refugiat en el fanatisme religiós. Com l'Ana Ozores, comparteix una relació d'amistat amb un mossèn i diposita una gran confiança en ell, fins que sorgeix entre els dos una passió amorosa. S'entén

que la Filomena ja no té relació amb el seu pare, perquè es diu que viu amb la seva mare. El seu pare «era dèspota, viciós i egoista» i no podia suportar l'ordre i la quietud de la llar familiar, perquè sempre preferia «la disbauxa que portava a fora i que no va trigar gaire a ficar dintre mateix del lloc sagrat de la seva llar.». La mare de la Filomena, a la llarga, es va cansar del comportament del seu marit i es va endur la seva filla a «un poblet de muntanya, entremig de rústics i rutinaris bosquerols», on la Filomena va créixer. Allà, però, tampoc no va poder viure en la innocència, perquè va tenir un altre desengany amb un home: aquest cop, amorós («despertant-li per primera vegada el cor, va creure's també amb prou dret per a allargar-l'hi, donant-li un nou desengany.»).

Per compensar aquesta falta d'amor, la Filomena es va bolcar en el fanatisme religiós, però això tampoc no va poder omplir el buit que tenia dins seu: «això la va distreure de bell principi, i aquesta distracció li va semblar un consol. Poc temps va gaudir-ne, perquè, encara que tranquil·la, mai va estar satisfeta. No va fer més que aixecar-se de l'abisme de la desesperació per a tornar a estimbar-se més fonament que mai.». Aquí s'hi traspua l'opinió de l'autora, que traïex l'objectivitat del narrador dient que aquest fanatisme és «el suïcidi moral de la dona honrada». Ja feia sis anys que era amiga de l'ecònom, el qual «procurava només amb les seves converses i exemples adormir, en aquella ànima atribolada, les il·lusions de la joventut, sempre amb l'esperança al cor».

L'ecònom o mossèn Claudi prové d'una família antiga de nobles vigatans que l'havien impulsat a seguir la carrera eclesiàstica. Ell hi havia accedit «per a complaure els seus pares» i «per a deslligar-se de l'esclavitud i necessitats que porta la creació i sosteniment d'una família». Sentia una gran passió per les antiguitats, però també era defensor de les noves idees de progrés («fervent entusiasta per la idea, que tot just brollava, d'una raça esforçant-se per a treure's de damunt el segell d'exploació i domini que l'aclapara»). Aquesta última faceta li havia costat l'abandonament de la família, que devien ser de caire massa tradicional per entendre'l, i havia anat a parar, feia sis anys, a una rectoria del Montseny, on vivia amb la Rita, l'antiga criada de la família. En Claudi no té un caràcter tan patidor com la Filomena; més aviat és una persona desil·lusionada i aclaparada: «Les seves il·lusions anaven mustigant-se una a una, per a no tornar ja a revivre mai més, i aquell bocí de cel que tot just albirava damunt del seu cap li semblava de plom, sense horitzó».

A la següent escena hem fet un salt temporal de només uns dies, perquè encara ens situem al juliol. Mossèn Claudi i la Filomena es reuneixen a la rectoria perquè ha arribat la figura que

ella esperava amb impaciència. Després de desembalar-la, tots dos contemplen «estàtics i al seu pler una artística i ben tallada figura de la Verge mare». Queden muts durant uns instants, corpresos per un «silenci d'èxtasi», fins que aquest és trencat per la Filomena: «I que és formosa!». El capellà, per la seva banda, admira el nen Jesús, però el comentari que tot seguit fa la noia ho canvia tot: «Oh! Miri, miri! Sembla talment que ens el vulga donar perquè el petonegem, aquest fillet! Veritat, mossèn Claudi?».

Tots dos queden sorpresos pel fet que la Filomena s'hagi dirigit a en Claudi inconscientment pel seu nom, cosa que no havia fet mai, i evidencia la passió amorosa mútua: «a l'esclat d'aquestes paraules va fer-se la llum dintre els seus cervells, i, fonent-se de sobre tot el munt de tristeses, pressentiments, dubtes i desenganys que aclaparaven aquells dos sers, ressaltà clara i precisa la idea que ja feia temps botxava per a sortir i fer-los conèixer el que realment era: la sensació mutual de tendresa i desig que els acostava i que no comprenien.».

Tanmateix, tot i notar com aquesta sensació els revifa per dins i els desperta les passions, cap dels dos no fa res: «Una onada de sang va enrogir llurs galtes, al mateix temps que la noia, per a amagar la seva cara avergonyida, besava els peus de la Verge, no gosant fer-ho en el noiet, i el senyor ecònom acotava el cap, posant-se a arreplegar amb febrosa llestesa els objectes escampats per la cambra, cridant a la Rita que hi anés tot seguit a ajudar-lo.».

A la nit, un cop es troba sol, mossèn Claudi es desfà en llàgrimes mentre es confessa que «no tan sols estimava amb tota la seva força d'ànima, sinó també amb tota la potència de la seva virilitat no gastada.» El fet d'haver-se adonat que estima la Filomena, i el fet de ser conscient que aquesta relació no serà possible pel seu càrrec eclesiàstic fa que comenci a penedir-se d'haver dedicat la seva vida a la religió: «pensant en el passat, en aquell temps en què encara podia disposar de la seva vida, i del qual recordava una existència lliure [...] no li havia servit més que per a despullar-lo de les seves il·lusions i energies, sense portar-ne cap profit a res ni a ningú.».

La llibertat que ell havia cregut aconseguir triant el camí eclesiàstic –per no haver de preocupar-se de mantenir una família–, l'havia acabat empresonant. A més, dubta de si mai ha arribat a fer res de profit com a capellà: «Quin pecador havien, ses paraules tranquil·litzadores, verament convertit? A quants agonitzants havia salvat?». Tots aquests pensaments el fan quedar abatut i arriba a una conclusió: «la seva vida no havia sigut més que malgastada i estèril.» A més, la seva gran solitud es fa més evident que mai: «Se trobava sol,

ben sol, renegat de la família, imposada sense voluntat d'ell, sense un cor amic a qui esplaiar-se, i més presoner que un tancat, perquè era lliure i no podia fer ús de la llibertat.».

A l'escena següent, la Filomena és morta: «jeia damunt el seu llit de verge la pobra Filomena». Els seus últims instants de vida han sigut angoixosos, causats pel moment de complicitat amb en Claudi i el descobriment d'una passió que no havia conegut mai, que havia suposat «una emoció massa violenta per a les seves forces» i havia acabat amb «l'existència erma i miserable a què l'havien condemnada.». La Filomena, doncs, ha estat una infeliç i ha mort, també, infeliç.

L'única persona que queda vetllant la Filomena és en Claudi («De genolls en terra, el cap acotat damunt del llit»), que es consola amb un pany del vestit de la difunta, «tant per a ofegar el sanglot desesperat que maldava per a eixir del seu cor, com per a besar frenètic la mortalla que embolcallava per a sempre més la seva il·lusió darrera.». L'ecònom, que no es mou del seu costat, «com si una força magnètica el tingués allí clavat», recorda l'esclat de passió que van compartir, que va desencadenar en un petó «gran i voluptuós com la passió que els absorbia, encara que pur com havien estat les seves vides». Això pot desconcertar el lector, perquè l'escena d'aquest bes no s'ha explicat i ni tan sols s'ha insinuat lleument deixant pas a la nostra interpretació. No ens expliquem quan ha tingut lloc aquest succés: no pot ser després del moment íntim que comparteixen la Filomena i en Claudi quan aquesta l'anomena pel seu nom perquè se'ns diu que se separen a l'instant per la vergonya que senten, ni tampoc pot ser en un període de temps que nosaltres no veiem (un salt temporal) perquè la Filomena es mor la mateixa nit del dia en què es produeix aquest «esclat de passió».

L'endemà de la seva mort enterren la Filomena. El cementiri torna a quedar abandonat quan l'ecònom es dirigeixi a casa seva «abatut, immòbil, amb l'esguard fix, esguard de foll, i més groc que el cos glaçat que acabava de soterrar» després d'haver enterrat la seva enamorada.

En Claudi xoca amb la realitat quan es fixa en les flors que la Filomena havia posat en els pitxers⁹⁵, que ara s'han pansit; com ella, que des d'aquell moment es començarà a pansir sota terra. L'ecònom cau de genolls i intenta trobar consol en la imatge de la Verge, «mes la imatge no va moure'ls, els seus braços no van plegar-se per a abraçar-lo, ni la seva fesomia va canviar la seva expressió riallera.». Finalment, en Claudi accepta que aquest breu somni de poder defugir la tristor juntament amb la Filomena no es complirà, i assumeix la seva condemna de viure eternament en solitud.

⁹⁵ Recipient fondo per a tenir flors en remull (DCVB).

3.3. «La Porc»

Felip Palma va fer el seu debut en la literatura amb el conte «La Porc», que va sortir publicat a la revista *Juventut* (núm. 149) el 18 de desembre de 1902⁹⁶. Aquest inici com a escriptora coincideix també amb el del Modernisme, sorgit a principis del segle XX.

L'autora va decidir començar a escriure gràcies als ànims de les seves amistats i després de veure el ressò que havia tingut Víctor Català als Jocs Florals d'Olot. No obstant, tal com li va passar a l'autora amb qui sovint se l'ha comparada, va començar a rebre crítiques pel conte «La Porc» que acabava de publicar. A conseqüència d'això, de seguida va quedar «adscrita a la literatura truculenta, ruralista» (Julià & Costa, 2022).

Nosaltres, tanmateix, no hem trobat cap mostra de la recepció que va tenir aquest relat (com sí que ens ha passat en els casos de *La caiguda* i *Asprors de la vida*, entre altres obres). Això, però, també ens en diu alguna cosa: no va tenir gaire recepció, és a dir, no va arribar a gaire públic i per això no va ser comentat.

«La Porc», com molts dels seus relats, està ambientat a l'Alt Empordà. La llengua és rica i demostra un bon coneixement del parlar característic de la zona pels diversos dialectalismes que hi apareixen. El parlar dels personatges, farcit d'aquestes expressions locals, és col·loquial: «poc que va gota bé» (la Porc), «veieu si n'és d'escotorida aqueixa mossa!» (Lluís), «i quina ceba li ha vingut ara de buscar empleo?» (Dolores).

El fet més interessant –que trobarem a moltes de les seves obres posteriors– és l'ambientació ruralista, però des d'un punt de vista negatiu: rebutja la visió idíl·lica tradicional de la vida a pagès i ens mostra la crua realitat.

A la crítica de la idealització del camp s'hi suma la denúncia dels matrimonis de conveniència i de la brutalitat de l'home. A més, s'ha dit que «conté insinuacions d'homosexualitat» (Cornellà, 2006) perquè la protagonista, la Porc, no sembla una dona.

El conte està dividit en cinc escenes. La primera comença situant-nos en el context temporal i locatiu: «Som al temps de la verema. En el mas Roure tothom està enfeinat.». Per tant, l'acció es desenvolupa a l'agost o al setembre, i més endavant sabem que el mas Roure està situat a l'Alt Empordà: es diu que el pare de Mariano va ser «un dels primers propietaris d'aquella part de l'Empordà, veïna de Figueres.». Tot seguit es fa una descripció positiva de l'ambient:

⁹⁶ *Juventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 149 (18 des. 1902).

aquell any ha plogut quan ha tocat i, gràcies a això, la collita ha sigut profitosa. Ja s'està fent fosc i, mentre acaben de posar els semals als carros, el bestiar es retira a descansar.

S'entaula una conversa entre alguns dels treballadors del mas: Cristeta, criada; Bieló, mosso; Andreu, mosso; Mariano, amo del mas; Dolores, mestressa del mas (dona de Mariano); Lluís, germà de Mariano; l'hereu Roure. El tema és la porquera del mas, a qui anomenen «la Porc». Aquest és el primer cop que s'esmenta la protagonista del conte.

Amb aquest diàleg ja sabem tot el que caracteritza el personatge de la Porc: és com un animal («era a la pineda [...]. Li deu agradar aquella flaire, a cada punt s'aturava; sembla que li reca el sortir-se'n»), és indesitjable («Primer me feia ermità!») i és l'excepció a la sexualitat incontrolable dels homes, de tan lletja que és («Qui sap, qui sap! –va continuar la Cristeta–. En veient faldilles tot ho feu igual, vosaltres. [...] Fa, Dolores? [...] Poc que jo hi posaria les mans al foc! –respongué aquesta [...]»).

El que més destaca de la seva descripció física és la insistència en la seva lletjor («Mireu que és un ninot que podria servir per a espantar aucells al cim d'un paller. Poc he vist mai una cosa tan relletja!») i la seva poca feminitat («no se li coneixia cap forma de dona»).

És destacable l'enginy de Felip Palma en escollir aquest nom, atès que podria haver-la anomenat simplement «la porquera» o haver-la batejat amb un antropònim lleig o poc femení, però tria «la Porc», que ens indica dues coses: és una noia que està profundament animalitzada i, a més, és tan poc femenina que no és «la Truja» (femella del porc), sinó «la Porc». «Truja» és un insult molt despectiu per una dona perquè evoca la brutícia i la greixor, però el fet de no poder-la ni considerar com una femella encara és més ofensiu.

Els treballadors del mas no s'amaguen de fer aquest tipus de burles, és més, es diverteixen assetjant-la: «Amos i mossos esclafiren en una forta riulla al veure's aquella marmota al davant, després del que acabaven de dir-ne.» La Porc, tanmateix, no sembla afectada pels comentaris, al contrari: es mostra més aviat impassible i no els contesta («La Porc s'acomentà de guaitar-se'l amb la seva freda mirada.»). Aquesta escena acaba amb la retirada de la Dolores i en Mariano cap a la masia juntament amb el seu fill d'un any i mig, en Manelet.

La segona escena explica els orígens familiars d'en Mariano i en Lluís: el seu pare va ser un dels primers propietaris de la zona i va aconseguir augmentar el seu patrimoni quan es va casar amb la pubilla Esquerra, mare dels seus dos fills. No obstant, «era home de molta empresa, però de poc càlcul»: no va saber gestionar bé les terres i es va veure obligat a

endeutar-se demanant diners o, com diu en sentit figurat el narrador, «va emprendre la tasca de tirar a terra la casa». Els dos fills, en Mariano i en Lluís, no es veien en cor de cuidar-se del patrimoni dels seus pares («ja havien tastat l'ofici de senyor estudiant a ciutat, els va venir molt costa amunt això»), però no hi va haver remei, perquè tot i que de les terres del seu pare no se'n podia aprofitar gaire cosa, havien d'intentar conservar les de la seva mare. En Lluís, en aquest moment, encara no és casat, però se'ns explica que en Mariano «es va buscar un pubillatge que almenys fes bullir l'olla»: es va casar amb la Dolores, que no tenia tant de patrimoni com la seva mare, «emperò Déu n'hi do».

A continuació, el narrador continua descrivint el funcionament del mas Roure, que prospera prou bé perquè tenen sempre fixos els mateixos treballadors. Això li serveix d'excusa per tornar a parlar de la porquera, i és en aquesta escena on se'n fa la descripció més detallada, que val la pena de reproduir sencera, perquè ens mostra que la Porc presenta tots els defectes i imperfeccions possibles:

Aquesta venia a tenir uns divuit o dinou anys. Alteta no massa, i magra, emperò tan magra, que no se li coneixia cap forma de dona; també podia passar per un vailet amb faldilles. Morena, amb aquell colrament i aquella duresa de pell que dona l'estar sempre a fora a la intempèrie sense cuidar-se poc ni molt de la neteja de la persona. Les seves faccions eren borroses, i amb sols veure-li la boca n'hi havia prou per a fer avorrir els petons. Els llavis no eren pas vermells; eren morats, molsuts, plens de mal com si sempre estés el temps a deu graus sota zero; l'inferior molt caigut de resultes d'un tumor que hi va tenir al costat, i que deixant-li un fondo clot després de curat, li feia posar la boca torta. En l'esguard dels seus ulls grisos, fred i peresós i que semblava no fer cabal de res, hi havia no obstant quelcom digne d'estudi, i observant-lo podia venir-se en coneixement que en el fons d'aquell ser, que res podia agrair a la naturalesa, hi existia algun sentiment. Tal volta era senzillament desig, potser era més humà, més alt; potser arribava a ésser ambició... De vegades la naturalesa té compensacions ben estranyes i incomprensibles.

A la tercera escena ja s'ha acabat la verema, i els treballadors ho celebren perquè ha sigut molt profitosa. Tanmateix, la gresca és interrompuda per la Porc, que crida en Mariano per avisar-lo que a la truja n'hi passa alguna, ja que no vol menjar i panteixa. L'amo, enfadat per la inoportunitat de l'assumpte, li respon de males maneres: «M'ho podies haver dit una altra hora i no justament ara! Sempre seràs bèstia!». Amb aquesta última frase en Mariano està sentenciant la Porc a sempre ser percebuda com un animal només per la seva condició i a sempre ser maltractada (en aquest cas, per exemple, no ha fet res de dolent i és insultada de nou). Malgrat tot, ella, altra vegada, no es mostra afectada per les seves paraules i se'n va cap

a la cort «sense capficar-se poc ni molt, ni girar el cap per a veure si el seu amo la seguia». En Mariano, però, decideix anar-li al darrere perquè a la Porc li sembla que la truja s'està morint.

En el moment en què en Mariano i la Porc es queden a soles ens anem acostant al moment més important –i més tenebrós– del relat. Mentre l'amo analitza l'estat de l'animal s'estableix un joc –molt astut per part de l'autora– de paral·lelisme entre la truja i la Porc: en Mariano va dirigint la mirada a totes dues –com si les veiés de la mateixa manera– i es dirigeix cap a on «estava la bèstia ajaçada» (fa pocs instants acaba de referir-se a la Porc també com a «bèstia»). La posició d'en Mariano (que està ajupit) li permet una perspectiva nova de la porquera (que està dreta) i ens la descriu de nou, fent incís en la deformitat de la noia: «El fanal que aquesta tenia alçat al nivell de la seva cara li donava una expressió estranya i repulsiva. Com tants altres sers desgraciats com ella, no semblava ni vella ni jove. Se diria que mosses com la Porc deuen néixer totes al plegat i després se queden verges o xorques⁹⁷.».

En aquell instant, però, alguna cosa canvia dins d'ell: després d'estar-la observant tan detingudament, en Mariano «ja no veia res, ja ni la sentia». És llavors quan es produeix *l'acció*: «Empunyant-la amb tota la seva força sense que hi valgués la feble resistència que ella hi oposà, va tombar-la d'espatlles i la va posseir amb tota la brutalitat del mascle dominat només que per l'instint bestial.».

No és una escena de sexe que es caracteritzi per la passió, sinó pel fàstic (la «cambra nupcial» és una cort de porcs) i per la indecència («Fins el fanal, caigut en terra, avergonyit, espeternegà una estona i a la fi s'apagà no volent llumenar **tanta brutícia**»). A més, és interessant destacar que la descripció de l'acte sexual se centra sobretot en la virilitat d'en Mariano que, en unir-se amb la Porc, també passa per un procés de bestialització. De fet, cada vegada s'assembla més a ella: «tot el que rodejava en Mariano fou ben digne d'ell».

Aquesta escena pot provocar en el lector una sensació de no saber com hi ha arribat, perquè és confusa en el sentit que en Mariano canvia de parer sobre la Porc en qüestió de segons. Podria ser que fos la Porc qui provoca l'encontre, però la veritat és que ella no es mostra insistent: un cop ha vist que en Mariano no li fa cas sobre el tema de la truja deixa d'insistir, i des de l'inici del conte hem vist com es dedica exclusivament a la seva feina i no fa gaire cas dels treballadors (ni dels seus comentaris, ni de la seva existència). Per tant, afirmar que ella és l'iniciadora implicaria canviar la construcció del personatge (no tindria sentit que de cop li agafés una obsessió de posseir el seu amo).

⁹⁷ Estèrils.

Per la brutalitat de l'acte sexual i pel fet que es parla d'una resistència per part d'ella, encara que sigui «feble», el nostre primer instint pot ser pensar que es tracta d'una violació. De fet, inicialment ja deu ser aquesta la situació, perquè estem davant d'una relació desigual en qüestions de poder, i l'única opció de la Porc és aguantar, perquè qui està abusant d'ella és el seu amo. Tanmateix, el que s'explica a continuació descarta que la resta d'encontres sexuals siguin forçats: «Des d'aquell dia fou un seguit. Primer se n'amagaven, més endavant, amb la confiança que dona la costum de les coses, i que fa creure que ningú ho ha de veure, i molt menys endevinar-ho, se tornaren més atrevits». Aquesta tercera persona del plural implica correspondència i complicitat entre ells: si es tractés de violacions repetides se'n parlaria per separat (es diria, per exemple, que «ell la va seguir posseint», i no pas que «se tornaren més atrevits»).

Arribem al conflicte del relat per culpa de la poca dissimulació d'ambdós: en Lluís s'adona que el seu germà passa una quantitat de temps inusual als voltants de la porquera i, en comptes de confrontar-lo («fent-li comprendre que calia estimar-se molt poc per a posseir i pagar una cosa tan abandonada i baixa»), decideix explicar-ho a la Dolores, la seva cunyada.

Felip Palma comet un error quan relata la reacció de la Dolores a la notícia perquè jutja els personatges, és a dir, passa de l'objectivitat a la subjectivitat: «s'ho va prendre com la major part de les dones en semblants casos: va fer tot al revés del que s'hauria de fer; va tenir un fort trastorn, va plorar i va moure un escàndol al seu home.». Ho torna a fer al final de l'escena: «un fet tan repugnant i per desgràcia massa freqüent».

Tot i que en Mariano nega les acusacions, la Porc és acomiadada de la casa, i se'n va a fer de porquera al mas Frigola, a una hora del mas Roure. La Dolores aconsegueix quedar-se una mica més tranquil·la, però mai no torna a veure el seu home amb els mateixos ulls.

Quan comença la quarta escena ja ha passat almenys un mes des dels fets, perquè ja fa fred: la Cristeta diu que fa «griso» (aire fi i gelat) i té «els dits morats de penellons» (inflor de la pell causada per la fred). L'Andreu i la Cristeta estan abastant olives i surt el tema de les relacions entre l'amo i la porquera: la Cristeta li critica la manera que té de batre l'olivera a cops perquè va begut («Alces tant el colze que després no saps el que fas. ¿No veus que és tan fort aquest vi?»), i l'Andreu, en la seva resposta, qüestiona el seu amo («I que vols dir que fa perdre el seny? Abans no l'hauré perdut tant com nostre amo!»). La Cristeta li dona la raó i afirma que, en el lloc de la Dolores, s'hauria desfet del tot d'en Mariano. A més, la situació

hauria estat molt diferent si s'hagués tractat d'una dona bonica, «Emperò aguantar un home rebregat per allò!... Quin fàstic!».

A l'escena cinc, l'última, assistim al desenllaç de la història: al mas Roure tot segueix tranquil, però els passeigs quotidians d'en Lluís i les seves constants anades a Figueres criden l'atenció dels treballadors. L'Andreu, que sent com en Mariano i la Dolores en parlen, els explica que el dijous passat, quan va anar a mercat, li van dir que en Lluís estava a punt de ser nomenat secretari del jutjat de Vilabertran (poble a uns sis quilòmetres de Figueres). La Dolores es pregunta d'on ve aquesta pressa per trobar feina (fins ara ha viscut al mas amb ells), i la Cristeta i l'Andreu li ho resolen: es casarà amb la Porc. No sabem d'on han tret aquesta informació, però una cosa és segura: la notícia fa recordar al matrimoni allò que han intentat oblidar tot aquest temps. La Dolores no respon, però clava la vista en el seu marit (no sabem si per enuig, tristesa o confusió). En Mariano abaixa el cap, però no perquè no sigui capaç de tornar-li la mirada a la seva dona per la vergonya que sent, sinó perquè intenta amagar la recança i enyorança que està sentint.

Amb «La Porc», doncs, assistim a un gir total dels esdeveniments que se'ns presenten al principi. La porquera, que suposadament era indesitjable, acaba tenint relacions –habituals– amb el seu amo i s'acaba casant amb el seu germà, dos homes que inicialment l'havien repudiada pel seu físic. Podem considerar que ella en surt guanyadora, de tot això: els treballadors que l'assetjaven es queden estancats al mas Roure, alguns d'ells –Mariano i Dolores– profundament infeliços, mentre que ella aconsegueix l'ascensió social i deixar enrere l'ofici de porquera gràcies al matrimoni amb en Lluís.

CONCLUSIONS

En començar el treball, no m'esperava trobar tanta informació –perquè no comptava amb les fonts del portal ARCA–, i per això no pensava que redactaria un treball de tanta extensió. Cal aclarir que sobre qui no hi ha informació és Palmira Ventós, de qui encara no tenim una bona biografia que repassi els esdeveniments principals de la seva vida, però de la seva personalitat escriptora, Felip Palma, sí que en tenim dades.

Relacionat amb aquest tema, crec que està pendent una feina de recerca exclusivament biogràfica sobre Palmira Ventós: ja sabem, per exemple, en quins cercles es relacionava, quina recepció va tenir i el perquè del pseudònim, però no coneixem a fons la seva personalitat ni tenim gaire informació de la seva vida que no estigui relacionada amb la literatura. El problema, doncs, és que l'estudiem dins la dualitat de Palmira Ventós / Felip Palma i sempre des d'un enfocament literari, però hem de separar-la de la seva faceta artística per saber com era Palmira Ventós *com a persona*.

Al llarg de la recerca, considero que he aconseguit assolir el meu objectiu, que era dotar *La caiguda*, *Asprors de la vida* i «La Porc» d'un estudi introductor i contextualitzat i d'una anàlisi literària que les comentés en profunditat. A més, no només he aconseguit complir la meua meta, sinó que he pogut fer aportacions en relació amb l'estudi i contextualització de l'obra de l'escriptora: he utilitzat fonts primàries de l'època de l'autora (publicacions periòdiques: diaris i revistes) per mostrar quina era la seva reputació, amb quins altres artistes es relacionava, quina recepció van tenir les seves obres i quin impacte va provocar la seva mort en els cercles literaris que ella freqüentava.

Addicionalment, he classificat tota la seva obra en diferents categories dins l'apartat «Creació literària» («Publicacions en vida», «Publicacions periodístiques», «Publicacions pòstumes», «Obres inèdites» i «Obres desconegudes») i he comentat breument les peces literàries publicades en vida (1902-1911). Això m'ha servit per posar en perspectiva tota la seva producció literària i per destacar algunes obres que no es comenten mai a la bibliografia que jo he utilitzat, que sempre se sol centrar en les peces teatrals (*Isolats*, *L'enrenou del poble* i *La força del passat*) o en les obres narratives més conegudes (*La caiguda*, sobretot).

També dins d'aquest apartat, el segon, he tractat les característiques de Felip Palma com a escriptora: el moviment dins el qual s'inscriu, l'autora amb qui és comparada (Víctor Català) i el seu paper en la revista *Feminal*.

Finalment, he pogut elaborar un annex amb totes les fonts consultades del portal ARCA ordenades cronològicament, convertint-lo en una mena d'índex per poder investigar diverses dades: quan es parla d'ella i quan no, en quines publicacions periòdiques apareix més sovint, quan es refereixen a ella pel pseudònim i quan pel seu nom de naixement, etc.

BIBLIOGRAFIA

Altés, E. (1999). Dones periodistes dels anys trenta. *Capçalera*, 91, Article 91.

<https://raco.cat/index.php/Capcalera/article/view/323961>

Arxiu Municipal de Barcelona. *Naixements. 1858. Registres. Llibre 1 (núms. 1 al 1132)*.

<https://catalegarxiuunicipal.bcn.cat/ms-opac/permalink/1@636080>

Bartrina, F. (2006). Dramaturgues. Dins P. Godayol (ed.), *Catalanes del XX* (pp. 91-114).

Eumo.

Bartrina, F. (2007). *Escriptores catalanes canòniques: Ballant en un camp de mines*. 5,

57-67. <https://traces.uab.cat/record/69741?ln=ca>

Bartrina, F., & Espasa, E. (2007). Dones de teatre. *Universitat de Vic: CEID. Centre d'Estudis Interdisciplinaris de la Dona*.

https://mon.uvic.cat/estudisdegenere/files/2021/02/Dones_de_teatre.pdf

Canyá, L. (1933). El periodisme i les dones de la renaixença. *Annals del Periodisme Català*

(Internet). <https://raco.cat/index.php/annalsperiodismecatala/article/view/265513>

Casacuberta, M. (2022). *Victor Català i Felip Palma*. Biblioteca Pública Carles Rahola.

Castells, P. (1992). Jaume Massó i Torrents i el seu fill Josep Massó i Ventós. *Llibre de la*

Festa Major de Torroella de Montgrí, 47-54.

<https://raco.cat/index.php/LlibreFestaMajor/article/view/200216>

Charlon, A. (1987). El feminisme en la narrativa catalana contemporània. *Aiguadolç*, L',

9-30. <https://raco.cat/index.php/Aiguadolc/article/view/6493>

Charlon, A. (1990). *La condició de la dona en la narrativa femenina catalana (1900-1983)*. Edicions 62.

Cornellà Detrell, J. (2006). *Del tombant de segle a la postguerra*. 235, 58-60.
<https://traces.uab.cat/record/76861?ln=ca>

Cornellà, J. (2006). Palmira Ventós, escriptora sense biografia. *Revista de Girona*, 61-66.
<https://raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/96199>

Costa, C., & Julià, L. (2022). *Joaquim Ruyra i Felip Palma (Palmira Ventós)*. Universitat de Girona. Càtedra Víctor Català d'estudis sobre el Modernisme.

Diccionari Biogràfic de Dones—Biografia 28. (s.d.). <https://dbd.vives.org/bio.php>

Epicentre Pioneres. (s.d.). *Epicentre Pioneres*.
<https://www.tnc.cat/ca/premsa-epicentre-pioneres>

Farré i Vilalta, I. (2019). La revista *Joventut*: literatura, modernitat i eclecticisme. Dins *Ressenyes individuals* (p. 201-204).
<https://raco.cat/index.php/LlenguaLiteratura/article/view/384991>

Fransitorra, A. (1984). El teatre de Carme Montoriol i Puig. *Estudis escènics: quaderns de l'Institut del Teatre*, 25, Article 25.
<https://raco.cat/index.php/EstudisEscenics/article/view/377364>

Grau i Ferrando, D. (1999). De Llofriu a Buenos Aires. La presència empordanesa a Amèrica. *Revista de Girona*, 36-42.
<https://www.raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/102961?articlesBySameAuthorPage=4>

Ibarz, M. (2020). *Pioneres modernes: Dotze autores de l'escena catalana 1876-1939*. Arola Editors.

Julià, L. (2020). Correspondència entre Joan Maragall i Carme Karr. *Haidé. Estudis Maragallians. Butlletí de l'Arxiu Joan Maragall*, 9, Article 9. <https://doi.org/10.48284/Haide2020.9.12>

Julià, L. (2021). Prefaci: Vida i literatura, «com anelles de serpent enrotllades a mon cos». Dins F. Palma (ed.), *La caiguda; «La Porc»; «La bondat d'en Lino»* (pp. 13-26). Tríode.

Marcillas Piquer, I. (2014). La inserció cultural de la dona en la Catalunya de preguerra: L'aportació d'Aurora Bertrana. *Révue d'Études Catalanes*, 1, Article 1. <https://raco.cat/index.php/REC/article/view/375957>

Marfany, J. L. (1974). Reflexions sobre Modernisme i Noucentisme (a propòsit de «Literatura Catalana Contemporània» de Joan Fuster). *Marges, Els: revista de llengua i literatura*, 49-71. <https://raco.cat/index.php/Marges/article/view/111336>

Mule i Grimalt, C. (1991). El punt de vista femení a l'obra literària de Maria Ibars. *Aiguadolç, L'*, 41-60. <https://www.raco.cat/index.php/Aiguadolc/article/view/65161>

Nopca, J. (2022). Per què val la pena llegir Anna Murià? *Ara. Ara llegim*, 40-41. <https://traces.uab.cat/record/125483?ln=es>

Otero Vidal, M. (1992). Aquí també, com allà dalt, me miren. *DUODA: estudis de la diferència sexual*, 107-136. <https://raco.cat/index.php/DUODA/article/view/60004>

Palma, F. (1988). *La caiguda; Asprors de la vida; «La Porc»*. Curial Edicions Catalanes.

Palma, F. (2021). *La caiguda; «La Porc»; La bondat d'en Lino* (L. Julià, Ed.). Tríode.

Palmira Ventós (Felip Palma) | Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. (s.d.).

<https://www.escriptors.cat/autors/ventosp>

Palmira Ventós i Cullell. (2022). En *Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure*.

https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Palmira_Vent%C3%B3s_i_Cullell&oldid=299708

[86](#)

Prat, E. (2002). *II Jornades d'Estudi, Vida i obra de Caterina Albert i Paradís (Victor Català), 1869-1966: L'Escala, 20,21 i 22 de setembre de 2001*. L'Abadia de Montserrat.

Segura, I. (2011). Feminal i Carme Karr. *Eines per a l'esquerra nacional*, 148-149.

<https://raco.cat/index.php/Eines/article/view/233952/0>

Start Your Family Tree—Search Genealogy Archives • FamilySearch. (s.d.). FamilySearch.

<https://www.familysearch.org/en/>

FONTS

Catalunya: revista literària quinzenal: Núm. 37 (15 gen. 1905)

De tots colors: revista popular: Núm. 065 (26 març 1909)

De tots colors: revista popular: Núm. 072 (14 maig 1909)

De tots colors: revista popular: Núm. 177 (26 maig 1911)

De tots colors: revista popular: Núm. 230 (31 maig 1912)

Diari català: polítich y literari: Núm. 434 (5 set. 1880)

El Baix Penedès: setmanari autonomista: Any 04, Núm. 0172 (10 jul. 1909)

El Poble Català: Any 06, Núm. 1611 [1161] (22 abr. 1909)

El Poble Català: Any 08, Núm. 2153 (27 gen. 1911)

El Poble Català: Any 13, Núm. 4247 [4229] (14 nov. 1916)

El Teatre català: Núm. 248 (25 nov. 1916)

Emporion: periòdic quinzenal: Any 2, núm. 046 (26 nov. 1916)

Emporion: periòdic quinzenal: Any 3, núm. 051 (10 feb. 1917)

Emporion: periòdic quinzenal: Any 3, núm. 052 (25 feb. 1917)

Emporion: periòdic quinzenal: Any 6, núm. 119 (11 gen. 1920)

Feminal: Núm. 008 (24 nov. 1907)

Feminal: Núm. 013 (26 abr. 1908)

Feminal: Núm. 024 (28 març 1909)

Feminal: Núm. 046 (29 gen. 1911)

Feminal: Núm. 100 (25 jul. 1915)

Feminal: Núm. 116 (26 nov. 1916)

Gent nova: periòdich catalanista: Any 06, Núm. 158 (26 nov. 1904)

Jocs Florals de Barcelona: Jocs Florals de Barcelona (1917)

Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura: Núm. 149 (18 des. 1902)

Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura: Núm. 162 (19 març 1903)

Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura: Núm. 187 (10 set. 1903)

Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura: Núm. 246 (27 oct. 1904)

Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura: Núm. 303 (30 nov. 1905)

Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura: Núm. 328 (24 maig 1906)

La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra:
Núm. 135 (1 maig 1909)

La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra:
Núm. 138 (22 maig 1909)

La Il·lustració catalana: 2a època, núm. 080 (11 des. 1904)

La Il·lustració catalana: 2a època, núm. 228 (13 oct. 1907)

La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias: (30 Mayo 1909), Edición Mañana

La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias: (7 Noviembre 1911), Edición Mañana

La Tralla: setmanari satírich: Núm. 152 (15 gen. 1907)

La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis: Any 14, Núm. 2095 (20 des. 1904) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis: Any 16, Núm. 2678 (29 set. 1906) Ed. Matí

La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis: Any 19, Núm. 3601 [3610] (8 maig 1909) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 20, Núm. 4031 (25 jul. 1910) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 21, Núm. 4215 (28 gen. 1911) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 22, Núm. 4776 (3 set. 1912) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 27, Núm. 6464 (27 abr. 1917) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 28, Núm. 6721 (26 gen. 1918) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 28, Núm. 7076 (7 des. 1918) Ed. Matí

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 30, Núm. 7688 (1 nov. 1920) Ed. Vespre

La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis: Any 35, Núm. 9168 (17 oct. 1925) Ed. Matí.

Ofrena: revista catalana: Primera època, any 1, núm. 2 (des. 1916)

Ofrena: revista catalana: Primera època, any 2, núm. 5 (març 1917)

Or y grana: setmanari autonomista pera las donas, propulsor d'una Lliga Patriòtica de Damas: Núm. 18 (2 febr. 1907)

Papitu: Any 04, Núm. 141 (9 ag. 1911)

ANNEXOS

ARCA (Arxiu de Revistes Catalanes Antigues)

FELIP PALMA / PALMIRA VENTÓS

1880

- Palmira Ventós – *Diari catalá: polítich y literari*: Núm. 434 (5 set. 1880)

1902

- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 149 (18 des. 1902)

1903

- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 162 (19 març 1903)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 13, Núm. 1601 (7 jul. 1903) Ed. Vespre
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 180 (23 jul. 1903)
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 187 (10 set. 1903)

1904

- Felip Palma – *Universitat catalana: butlletí mensual d'educació nacional, orgue de les entitats escolars i docents catalanes*: Núm. 7 (oct. 1904)
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciencia, literatura*: Núm. 246 (27 oct. 1904)
- Felip Palma – *Gent nova: periòdich catalanista*: Any 06, Núm. 158 (26 nov. 1904)
- Felip Palma – *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 080 (11 des. 1904)

- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 14, Núm. 2095 (20 des. 1904) Ed. Vespre
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 14, Núm. 2095 (21 des. 1904) Ed. Matí

1905

- Felip Palma – Calendari català pera l'any 1905
- Felip Palma – *Catalunya: revista literària quinzenal*: Núm. 37 (15 gen. 1905)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 02, Núm. 30 (3 juny 1905)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 02, Núm. 32 (17 juny 1905)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 02, Núm. 39 (5 ag. 1905)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 02, Núm. 43 (2 set. 1905)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 02, Núm. 44 (9 set. 1905)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 02, Núm. 49 (14 oct. 1905)
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura*: Núm. 303 (30 nov. 1905)
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura*: Núm. 304 (7 des. 1905)
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura*: Núm. 306 (21 des. 1905)
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura*: Núm. 307 (28 des. 1905)

1906

- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 03, Núm. 061 (6 gen. 1906)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 03, Núm. 063 (20 gen. 1906)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 03, Núm. 066 (10 febr. 1906)

- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 03, Núm. 069 (3 març 1906)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 03, Núm. 070 (10 març 1906)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 03, Núm. 074 (7 abr. 1906)
- Felip Palma – *Joventut: periòdich catalanista: art, ciència, literatura*: Núm. 328 (24 maig 1906)
- Felip Palma – *Revista musical catalana: butlletí mensual del Orfeó Català*: Any 1906, núm. 033 (Setembre)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 03, Núm. 217 (17 set. 1906)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 16, Núm. 2678 (29 set. 1906) Ed. Matí
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 16, Núm. 2681 (1 oct. 1906) Ed. Vespre
- Felip Palma – *¡Cu-cut!*: Any 05, Núm. 228 (4 oct. 1906)
- Felip Palma – *La Esquella de la Torratxa*: Núm 1449 (5 oct. 1906)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 001 (6 oct. 1906)
- Felip Palma – *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 175 (7 oct. 1906)
- Palmira Ventós – *Or y grana: setmanari autonomista pera las donas, propulsor d'una Lliga Patriòtica de Damas*: Núm. 12 (22 des. 1906)

1907

- Felip Palma – *La Tralla: setmanari satírich*: Núm. 152 (15 gen. 1907)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 17, Núm. 2789 (18 gen. 1907) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 04, Núm. 340 (19 gen. 1907)

- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (19 Enero 1907), Edición Noche
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 17, Núm. 2789 (19 gen. 1907) Ed. Matí
- Felip Palma – *El Baix Penedès: setmanari autonomista*: Any 02, Núm. 0055 (13 abr. 1907)
- Felip Palma – *Metral·la*: Núm. 015 (24 maig 1907)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 04, Núm. 494 (24 juny 1907)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 04, Núm. 579 (17 set. 1907)
- Felip Palma – *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 228 (13 oct. 1907)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Feminal*: Núm. 008 (24 nov. 1907)

1908

- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 071 (8 febr. 1908)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 05, Núm. 0745 (2 març 1908)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 010 (6 març 1908)
- Felip Palma – *Feminal*: Núm. 013 (26 abr. 1908)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 036 (4 set. 1908)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 114 (5 des. 1908)

1909

- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y...*: (7 Febrero 1909), Edición Mañana
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3523 (8 febr. 1909) Ed. Vespre

- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1113 (4 març 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1114 (5 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3547 (5 març 1909) Ed. Matí
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3548 (5 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1115 (6 març 1909)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 127 (6 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3551 (9 març 1909) Ed. Matí
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1119 (10 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3553 (10 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1120 (11 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3554 (11 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1121 (12 març 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1122 (13 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3555 (13 març 1909) Ed. Matí
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1123 (14 març 1909)
- Felip Palma – *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 302 (14 març 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1124 (15 març 1909)

- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3557 (15 març 1909) Ed. Matí
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3558 (15 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1125 (16 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3559 (16 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Diluvio: diario político de avisos, notícies y decretos*: No. 76 (17 marzo 1909) Ed. mañana
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1126 (17 març 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1127 (18 març 1909)
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y...*: (18 Marzo 1909), Edición Noche
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3561 (18 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 064 (19 març 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1128 (19 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3561 (19 març 1909) Ed. Matí
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3562 (19 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1129 (20 març 1909)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3562 (20 març 1909) Ed. Matí
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3563 (20 març 1909) Ed. Vespre

- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1130 (21 març 1909)
- Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1131 (22 març 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (22 Marzo 1909), Edición Noche
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3565 (22 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1132 (23 març 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3565 (23 març 1909) Ed. Matí
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3566 (23 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma – *¡Cu-cut!*: Any 08, Núm. 358 (24 març 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1133 (24 març 1909)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3566 (24 març 1909) Ed. Matí
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3567 (24 març 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 065 (26 març 1909)
- Palmira Ventós – *La Esquella de la Torratxa*: Núm 1578 (26 març 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 130 (27 març 1909)
- Felip Palma – *La Terra*: Núm. 8 (27 març 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Feminal*: Núm. 024 (28 març 1909)
- Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1139 (30 març 1909)

- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3573 (31 març 1909) Ed. Matí
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 066 (2 abr. 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Cataluña: revista semanal*: No. 079 (3 abr. 1909)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3577 (3 abr. 1909) Ed. Mitjanit
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Ilustració catalana*: 2a època, núm. 305 (4 abr. 1909)
- Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (4 Abril 1909), Edición Mañana
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3579 (5 abr. 1909) Ed. Vespre
- Palmira Ventós – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 132 (10 abr. 1909)
- Palmira Ventós – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 133 (17 abr. 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1611 [1161] (22 abr. 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3594 (22 abr. 1909) Ed. Vespre
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 069 (23 abr. 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1616 (27 abr. 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3598 (27 abr. 1909) Ed. Matí
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1617 (28 abr. 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1618 (29 abr. 1909)

- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 135 (1 maig 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1622 (3 maig 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1623 (4 maig 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3605 (4 maig 1909) Ed. Matí
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1624 (5 maig 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1625 (6 maig 1909)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3608 (6 maig 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 071 (7 maig 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1626 (7 maig 1909)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3609 (7 maig 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1627 (8 maig 1909)
- Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (8 Mayo 1909), Edición Mañana
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3609 (8 maig 1909) Ed. Matí
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 19, Núm. 3601 [3610] (8 maig 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 072 (14 maig 1909)
- Palmira Ventós – *La Il·lustració catalana*: 2a època, núm. 311 (16 maig 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *¡Cu-cut!*: Any 08, Núm. 366 (19 maig 1909)

- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 073 (21 maig 1909)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 138 (22 maig 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1643 (24 maig 1909)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3617 (24 maig 1909) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1644 (25 maig 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y notícies*: (25 Mayo 1909), Edición Noche
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3617 (25 maig 1909) Ed. Matí
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3621 (29 maig 1909) Ed. Matí
- Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y notícies*: (30 Mayo 1909), Edición Mañana
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 075 (4 juny 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 076 (11 juny 1909)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 141 (12 juny 1909)
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 077 (18 juny 1909)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 078 (25 juny 1909)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 143 (26 juny 1909)

- Palmira Ventós – *El Baix Penedès: setmanari autonomista*: Any 04, Núm. 0171 (3 jul. 1909)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 144 (3 jul. 1909)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Baix Penedès: setmanari autonomista*: Any 04, Núm. 0172 (10 jul. 1909)
- Palmira Ventós – *Baluart de Sitges: setmanari català*: Any 09, núm. 505 (11 jul. 1909)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 147 (24 jul. 1909)
- Palmira Ventós – *El Baix Penedès: setmanari autonomista*: Any 04, Núm. 0176 (14 ag. 1909)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 149 (14 ag. 1909)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 19, Núm. 3698 (21 ag. 1909) Ed. Vespre
- Palmira Ventós – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 156 (2 oct. 1909)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 095 (29 oct. 1909)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 06, Núm. 1715 (10 nov. 1909)
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 097 (12 nov. 1909)
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 098 (19 nov. 1909)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 099 (26 nov. 1909)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 100 (3 des.1909)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 101 (10 des.1909)

- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 166 (11 des. 1909)

1910

- Felip Palma i Palmira Ventós – Almanaque del Diario de Barcelona para el año ...: Año 1910
- Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (1 Enero 1910), Edición Noche
- Palmira Ventós – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 172 (22 gen. 1910)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 173 (29 gen. 1910)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 179 (12 març 1910)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 181 (26 març 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 118 (8 abr. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 119 (15 abr. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 120 (22 abr. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 121 (29 abr. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 122 (6 maig 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 123 (13 maig 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 127 (10 juny 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 128 (17 juny 1910)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 20, Núm. 4031 (25 jul. 1910) Ed. Vespre

- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 135 (5 ag. 1910)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 07, Núm. 1987 (12 ag. 1910)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 20, Núm. 4049 (13 ag. 1910) Ed. Matí
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 137 (26 ag. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 138 (30 ag. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 139 (2 set. 1910)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 07, Núm. 2013 (8 set. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 140 (9 set. 1910)
- Felip Palma – *La Esquella de la Torratxa*: Núm 1654 (9 set. 1910)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 20, Núm. 4080 (13 set. 1910) Ed. Vespre
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 20, Núm. 4080 (14 set. 1910) Ed. Matí
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 141 (16 set. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 145 (7 oct. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 147 (21 oct. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 152 (2 des. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 153 (9 des. 1910)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 156 (30 des. 1910)

1911

- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 157 (6 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 223 (14 gen. 1911)

- Felip Palma – *El Diluvio: diario político de avisos, noticias y decretos*: No. 17 (17 enero 1911) Ed. mañana
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 08, Núm. 2143 (17 gen. 1911)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 08, Núm. 2144 (18 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (18 Enero 1911), Edición Mañana
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 08, Núm. 2145 (19 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (19 Enero 1911), Edición Mañana
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 21, Núm. 4206 (19 gen. 1911) Ed. Vespre
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 159 (20 gen. 1911)
- Felip Palma – *El Diluvio: diario político de avisos, noticias y decretos*: No. 25 (25 enero 1911) Ed. mañana
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 21, Núm. 4212 (25 gen. 1911) Ed. Vespre
- Felip Palma – *El Diluvio: diario político de avisos, noticias y decretos*: No. 26 (26 enero 1911) Ed. mañana
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 08, Núm. 2152 (26 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (26 Enero 1911), Edición Mañana
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari catalá d'avisos, noticias y anuncis*: Any 21, Núm. 4213 (26 gen. 1911) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 160 (27 gen. 1911)

- Felip Palma – *El Diluvio: diario político de avisos, noticias y decretos*: No. 27 (27 enero 1911) Ed. mañana
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 08, Núm. 2153 (27 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Esquella de la Torratxa*: Núm 1674 (27 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (27 Enero 1911), Edición Mañana
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 21, Núm. 4213 (27 gen. 1911) Ed. Matí
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 225 (28 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (28 Enero 1911), Edición Mañana
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (28 Enero 1911), Edición Noche
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 21, Núm. 4215 (28 gen. 1911) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Feminal*: Núm. 046 (29 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, noticias y anuncis*: Any 21, Núm. 4215 (29 gen. 1911) Ed. Matí
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 08, Núm. 2156 (30 gen. 1911)
- Felip Palma – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (1 Febrero 1911), Edición Mañana
- Felip Palma – *Papitu*: Any 04, Núm. 114 (1 febr. 1911)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 161 (3 febr. 1911)
- Felip Palma – *La Esquella de la Torratxa*: Núm 1675 (3 febr. 1911)

- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 226 (4 febr. 1911)
- Felip Palma – *La Catalunya: revista semanal*: No. 175 (11 feb. 1911), p. 81-86
- Felip Palma – *La Catalunya: revista semanal*: No. 175 (11 feb. 1911), p. 87-92
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 163 (17 febr. 1911)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 164 (24 febr. 1911)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 165 (3 març 1911)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 167 (17 març 1911)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 176 (19 maig 1911)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 177 (26 maig 1911)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 182 (30 juny 1911)
- Felip Palma – *Papitu*: Any 04, Núm. 141 (9 ag. 1911)
- Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (7 Noviembre 1911), Edición Mañana

1912

- Felip Palma – *La Catalunya: revista semanal*: No. 224a (20 enero 1912), p. IV-36
- Felip Palma – *La Escena catalana: setmanari català de literatura, dedicat a fomentar el teatre de la terra*: Núm. 276 (20 gen. 1912)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 214 (9 febr. 1912)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 220 (22 març 1912)
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 230 (31 maig 1912)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 231 (7 juny 1912)

- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y noticias*: (9 Junio 1912)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 22, Núm. 4696 (14 juny 1912) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Teatre català*: Núm. 016 (15 juny 1912)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Papitu*: Any 05, Núm. 186 (19 juny 1912)
- Felip Palma – *De tots colors: revista popular*: Núm. 234 (28 juny 1912)
- Palmira Ventós – *De tots colors: revista popular*: Núm. 241 (16 ag. 1912)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 22, Núm. 4776 (3 set. 1912) Ed. Vespre

1914

- Felip Palma – *El Teatre català*: Núm. 109 (28 març 1914)

1915

- Palmira Ventós – *Feminal*: Núm. 100 (25 jul. 1915)
- Felip Palma – *El Teatre català*: Núm. 188 (2 oct. 1915)
- Felip Palma – *El Teatre català*: Núm. 193 (6 nov. 1915)

1916

- Felip Palma – *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 2, núm. 041 (10 set. 1916)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Poble Català*: Any 13, Núm. 4247 [4229] (14 nov. 1916)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 25, Núm. 6301 (14 nov. 1916) Ed. Matí
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 25, Núm. 6302 (14 nov. 1916) Ed. Vespre

- Felip Palma i Palmira Ventós – *Gent nova: periòdich catalanista*: Any 18, Núm. 781 (18 nov. 1916)
- Felip Palma – *El Poble Català*: Any 13, Núm. 4252 [4234] (19 nov. 1916)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *El Teatre català*: Núm. 248 (25 nov. 1916)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 2, núm. 046 (26 nov. 1916)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Feminal*: Núm. 116 (26 nov. 1916)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Ofrena: revista catalana*: Primera època, any 1, núm. 2 (des. 1916)

1917

- Felip Palma i Palmira Ventós – Jocs Florals de Barcelona: Jocs Florals de Barcelona (1917)
- Palmira Ventós – *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 3, núm. 049 (14 gen. 1917)
- Palmira Ventós – *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 3, núm. 050 (28 gen. 1917)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 3, núm. 051 (10 feb. 1917)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 3, núm. 052 (25 feb. 1917)
- Felip Palma – *Ofrena: revista catalana*: Primera època, any 2, núm. 5 (març 1917)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 27, Núm. 6464 (27 abr. 1917) Ed. Vespre
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Publicidad: eco de la industria y del comercio, diario de anuncios, avisos y notícies*: (7 Mayo 1917)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 27, Núm. 6473 (7 maig 1917) Ed. Matí

- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 27, Núm. 6474 (7 maig 1917) Ed. Vespre

1918

- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 28, Núm. 6721 (26 gen. 1918) Ed. Vespre
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 28, Núm. 6721 (27 gen. 1918) Ed. Matí
- Palmira Ventós – *Emporion* : periòdic quinzenal: Any 4, núm. 075 (24 feb. 1918)
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya* : diari català d'avisos, notícies y anuncis: Any 28, Núm. 7076 (6 des. 1918) Ed. Vespre
- Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya* : diari català d'avisos, notícies y anuncis: Any 28, Núm. 7076 (7 des. 1918) Ed. Matí

1920

- Palmira Ventós – *Emporion: periòdic quinzenal*: Any 6, núm. 119 (11 gen. 1920)
- Felip Palma i Palmira Ventós – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 30, Núm. 7688 (1 nov. 1920) Ed. Vespre

1925

- Felip Palma – *La Revista: quaderns de publicació quinzenal*: Any 11, núm. 223 (1 gen. 1925)
- Felip Palma – *La Veu de Catalunya: diari català d'avisos, notícies y anuncis*: Any 35, Núm. 9168 (17 oct. 1925) Ed. Matí
- Felip Palma – *El Borinot: setmanari de barrila*: Any 3, Núm. 100 (22 oct. 1925)
- Felip Palma – *La Publicitat*: (5 Novembre 1925)

1926

- Felip Palma – *La Publicitat*: (30 Maig 1926)

1928

- Felip Palma i Palmira Ventós – Butlletí de la Biblioteca de Catalunya: Vol. 08 (1928-1932)

1935

- Felip Palma – *La Humanitat*: Any 5, núm. 0977 (7 abr. 1935)

1990

- Felip Palma i Palmira Ventós – *Nous horitzons*: Núm. 118 (set. 1990)